

בעזה"י

שירת התורה

פרשת מקץ – עוני חנוכה

תשפ"ו

שנה ו' גליון 274

תוכן העניינים

הגילויים של ראובן בן יעקב לאורך הדורות....	כא
קיום הקללה דאת שני בני תמית.....	כב
תפלת יעקב וקל שדי יתן לכם רחמים לפני האיש	
כב.....	
עניני חנוכה [ח"ב]	כג
חיוב הלל דנשים בחנוכה.....	כג
מחלוקת תוס' ורמב"ם.....	כג
שתי דינים בהלל דחנוכה.....	כג
אי חייב מסיבה אחת יכול לצאת ממי שחייב	
מסבה אחרת.....	כד
הלל דר"ח טבת אי חייב גם מצד ר"ח.....	כד
מה שלא מזכירין חנוכה במעין שלש.....	כה
שבת ר"ח וחנוכה ושכח רצה.....	כו
* מערכת שירת הלויים ושיר של יום.....	כז
* איזה פרקים שרו בבית המקדש.....	כז
* שיטת רש"י בשיר תמיד של שחר ביו"ט.....	כט
* האם מש"כ במס' סופרים הוא גם שירת הלויים	
ל.....	
* האם היה שיר מיוחד ללויים בחנוכה ופורים.....	ל
* איזה שיר היה בתמיד של בין הערבים.....	לא
* שיטת רש"י דבי"ב ימים בשנה שירת הלויים הי'	
הלל.....	לא
* הלל בחנוכה מדין שירה על הקרבן.....	לב
* יסוד תקנת שיר של יום בבית הכנסת.....	לג
* מקור ברכי נפשי בר"ח.....	לד
* דברי המג"א והרמ"ע מפאנו.....	לד
* האם בבית המקדש הי' שיר מיוחד לחנוכה....	לה
* ביאור שי' הגר"א במעשה רב.....	לה
* סדר המזמורים של הגר"א.....	לו
* סדר שש"י לפי מנהג העולם.....	לו
* האם לדי' הגר"א י"ל בחנוכה רק שיר אחד.....	לו
* האם יש להקדים שיר דחנוכה מצד פירסומי	
ניסא.....	לז
<u>* ההבדל בין מזמור שיר חנוכה לפני התפלה</u>	
לעומת שיר של יום.....	לח
שייכות שבת לחנוכה ומעלת שבת חנוכה.....	לח
מעלת שבת ר"ח וחנוכה.....	לט
ההפטרה בענין חנוכה.....	מ
התחלת גזירת יונים שתבעל לטפסר תחלה.....	מ
הארת חנוכה נמשכת בפרט בתורה שבו.....	מב
מותר השמן עושה לו מדורה.....	מב
דיני זרעים המתחלפים בחנוכה.....	מג

תוכן העניינים

פרשת מקץ	ד
מקץ ענינה שקצוב מתחלה.....	ד
מהירות הגאולה ביוסף.....	ד
ישועת ה' א"צ תהליך.....	ה
ישועת יוסף הי' שנתים מעת לעת בדיוק.....	ה
ביאור עמוק בענין הקץ והגאולה מן החושך.....	ו
הלימוד והחיזוק מענין מקץ.....	ו
חנוכה זמן של ניסים.....	ז
עניני החלומות בפרשיות אלו.....	ז
האם חלומות מעלין ומורידין.....	ז
חלומות אמיתיים בזמנינו.....	ח
ויכוח יוסף ואחיו בענין חלומותיו.....	י
כוחו של יוסף בענין חלומות.....	י
כל פרשת יוסף הוא לימוד לדרך חיים.....	י
יסוד ענין הכנה מופיע לראשונה בפרשה שלנו..	יא
יסוד יו"ט חנוכה היא ההכנה.....	יא
חוסר התפעלות של יוסף כשנעשה מושל.....	יא
הא דנתן שם על שכחת בית אביו.....	יב
ביאור הא דיוסף שכח תלמודו.....	יב
מנשה ע"ש סור מרע ואפרים ע"ש עשה טוב.....	יג
בטעם שהכריח יוסף את מצרים למול.....	יג
עיקר עבודת יוסף הי' הפתיחה וגילוי הפנימיות יג	
יסוד ענין חנוכה הוא להחזיר הפתח ולגלות	
בחינת זאת.....	יד
למה הקפיד יעקב שילכו לקנות תבואה.....	טו
בני יעקב רצו לסמוך על הנס.....	טו
בחנוכה אין הבדל בין נס לטבע.....	טו
הלל דחנוכה על נסיד שבכל יום עמנו.....	טז
שתי דינים בהלל דחנוכה.....	טז
מה שהוצרכו אחי יוסף לרדת עשרה דוקא.....	טז
מכאן ילפינן דין דבר שבקדושה בעשרה.....	יז
בהתחברות יוסף ואחיו נתחדש תפלת מוסף.....	יז
חבר עיר קאי על שבטים המתאחדים סביב יוסף	
יח.....	
חשיבות מוסף בר"ח שחל בחנוכה.....	יט
הא דלא גילה יוסף לאביו מקום המצאו.....	יט
חובת הנהגת השכל.....	כ
הווידוי בעת צרה.....	כ
התחזקות באורו של ראובן.....	כ

תוכן העניינים

האם תלוי בתחלת חנוכה או סוף חנוכהמג התחדשות השנה נמשך עד סוף חנוכהמד

לתגובות להנצחות ולקבלת הגליון במייל

שמעון יצחק ראקאו

0527614717

syrakow79@gmail.com

שיעור שבועי (עברית) בביהמ"ד משובב נתיבות

אור ליום חמישי משעה 11 - 11:30

אפשר לשמוע בקול הלשון:

03-6171111-7-916717

בענגלאנד: 02 08-1917000-7-916717

או [בקו משובב נתיבות] 0733718341-7

פרשת מקץ

פרשה זו נקראת פרשת מקץ. כנראה דמה שמונה בתיבת מקץ יש בו משמעות גדול בפרשה זו, ויש לנו ללמוד מזה. גם יל"ע איך זה מקושר לחנוכה, דוודאי לא בחנם חל חנוכה בפ' מקץ וכמ"ש השל"ה והבאנו דבריו בתחלת פ' וישב.

ונקדים כמה שאלות בעז"ה על פסוק ראשון:

ויהי מקץ שנתים ימים ופרעה חולם והנה עומד על היאר: [מ"א א']

א: ויהי מקץ, פירש"י "כתרגומו מסוף, וכל לשון קץ סוף הוא" וכיון שהוצרך רש"י לפרש זה כנראה שאינו פשוט כ"כ, וכדכתבו המפרשים דה"א אפשר לפרש מקץ כמו מקצת, והא דידעין דאין הכוונה מקצת, הוא רק כיון שכתוב "שנתים ימים" דהכוונה בשלימות ובהכרח דהכוונה בסוף. אלא דא"כ קשה דהול"ל מפורש ויהי מסוף שנתים ימים. ועו"ק דל"ל כלל לומר דה"א סוף שנתים ימים דהול"ל סתם ויהי לשנתים ימים ומהו ההדגשה דזה ה"א הסוף.

ב: "שנתים ימים" לא מתפרש בפסוק שנתים ימים ממתים זה ה"א, ¹ והאם מחלומות שרי המשקים והאופים, או מיום הולדת את פרעה, דהרי היום הולדת ה"א ג' ימים אחרי החלום, ויהי לנו נפק"מ בזה באיזה יום יצא יוסף מבית האסורים, דידוע מחז"ל [ר"ה יא.] דיצא בר"ה, וא"כ יל"ע אם היום הולדת של פרעה ה"א בר"ה או ג' ימים אחרי ר"ה וחלומות שרי המשקים והאופים ה"א בר"ה.

ג: לשון הפסוק ופרעה חולם לשון הווה, וק' דהול"ל ויחלום פרעה כמו שכ' אצל יוסף "ויחלום יוסף חלום" [לעיל ל"ז ה']. ²

ד: במדרש רבה [פ"ט א'] כתוב עה"פ "קץ שם לחושך" [איוב כ"ח ג'] שכ"ז שיצא"ר בעולם אופל וצלמות בעולם,

¹ כ' בסדר עולם פ"ב שיוסף ה"א י"ב שנים בבית סהר ומעשה דשר המשקים ה"א בשנה עשירית, והיו שם שנה, ואח"כ נשאר שם יוסף עוד שנתים, אולם יל"ע ממש"כ רש"י בכמה מקומות [לעיל טו א ובפ' וישב גופא לט ז ע"פ ש"י ר' ר"ה בב"ר מד ח] דכ"מ שכ' אחר סמוך ואחרי מופלג, והרי כ' לעיל ויהי אחר הדברים האלה חטאו משקה מלך מצרים והאופה, [לעיל מ א] מ' דזה ה"א סמוך למעשה יוסף, ובמושב זקנים עה"ת כאן עמד בזה וכתב ששאל אחד מרבותיו שהשיב לו דאכן מעשה דמשקים ואופים ה"א בתחלה, ויצאו כבר לפי הרבה שנים ומש"כ כאן מקץ שנתים ימים היינו מקץ עשר שנים ועוד שנתים שנתוספו, ובטור עה"ת לעיל פ' וישב חידש דחטא משקה ואופה ה"א בתחלה אבל עד שנכנסו לבית סהר ה"א רק אחרי ט' שנים, וריב"א עה"ת שם כ' דאדרבה רש"י לשיטתו שפ"י בכל מקום אחר סמוך הוכרח להוסיף אחרי שהרגילה אותה רשע וכו' דבזה מובן למה זה סמוך ובהדר זקנים כ' דבאמת יש מח' במדרש לעיל אם אחרי מופלג ואחר סמוך או להיפך, והשיטה הסוברת דאחר סמוך בהכרח אינו סובר כסדר עולם, אלא שה"א יוסף בבית אדוניו עשר שנים ורק אח"כ ניתן בבית סהר ומיד אח"כ ה"א מעשה המשקים והאופים והיו שם שנה ואח"כ ה"א עוד שנתים ולפ"ז לא ה"א שם רק ג' שנים.

² באור החיים הק' בפ"י ב' כ' דשנתים ימים ה"א פרעה חולם חלום זה בתמידות וה"א שוכח ולבסוף שנתים חלם ולא שכת.

דכתיב "אבן אופל וצלמות", [שם] נעקר יצא"ר מן העולם אין אופל וצלמות בעולם, ד"א קץ שם לחושך זמן נתן ליוסף כמה שנים יעשה באפילה בבית האסורים, כיון שהגיע הקץ חלם פרעה חלום עכ"ד המדרש. וצ"ב מה ענין הא דעקירת יצא"ר לפרשה דיוסף.

ה: עוד מבואר במדרש [שם ג'] והובא ברש"י סו"פ וישב [לעיל מ' כ"ג], על הפסוק [תהילים מ' ה'] "אשרי הגבר אשר שם ה' מבטחו" זה יוסף, "ולא פנה אל רהבים", ע"י שאמר לשר המשקים זכרתני והזכרתני נוסף לו שתי שנים. וצ"ב דהתחיל בשבח יוסף בגודל בטחונו, וסיים בגנותו שבטח על מצרים, וסתם צ"ב וכי מגיע לו עונש כ"כ גדול על שעשה השתדלות המותרת, הלא ה"א נראה להדיא שהקב"ה שלחם בבית האסורים כדי שיהיו השליחים להוציאו, ואת"ל דהקב"ה מדקדק עם חסידיו בחוט השערה, ³ אבל סו"ס גנותו הוא, ולמה ל"י להתחיל הפרשה עם גנותו, דעיקר ענין זה נרמז כאן במש"א שנתים ימים היינו שנתוספו לו שנתים ול"ל לרמז זה דוקא כאן, שנראה דזה עיקר גדול לכל ענין גאולתו וגדולתו זכה אח"כ.

מקץ ענינה שקצוב מתחלה

והנה יש להקדים דברי היפה תאור על המדרש שם, דכ"מ שכתוב מקץ, הוא באופן אשר הזמן קצוב מראש מתי יכלה, והזמן משוער מתחלה מתי יכלה, כמו "ויהי מקץ ארבעים יום נתן ה' אלי את שני לוחות אבנים", [דברים ט' י"א] או "מקץ שבע שנים תעשה שמטה" [שם ט"ו א'], כי הזמן ה"א קצוב מראש בעלות ההרה וכמה שנים יהי עד שמטה, ע"י"ש עוד דוגמאות, וכן כאן זמן נתן ליוסף מראש כמה שנים יהי באפילה, וכמ"ש קץ שם לחושך דהיינו מעיקרא נתן קצבה עד מתי יהי החושך.

מהירות הגאולה ביוסף

ועי' אגרא דכלה כאן ובני יששכר [ניסן מאמר ד' דרוש ז'] שעמד ג"כ בהא דנקט לשון מקץ וגם לשון חולם בהווה והול"ל ויחלום, וביאר, דהפסוק משמיענו כשהגיע הקץ של יסורי הצדיקים וישראל, הש"י אינו משהה שמחתם לרגע, כיון שהקב"ה מצפה שכבר יגיע ישועת הצדיק וישראל, וקמ"ל גם ביוסף כאשר הגיע סוף שנתים שנגזר עליו, תיכף בתחלת הלילה ופרעה חלם וגו' הגם שאינו כפי הסדר הטבעי, ובפרט למלכים הרי בתחלת הלילה סועדין סעודת ערב ומזמרין לפנייהם בכלי שיר עד שיערב להם שינתם, ובכאן פעל היוצר כל, אשר תיכף

³ כ"כ רבינו בחיי ובית הלוי כאן, ובאלשיך ואור החיים הק' לעיל ל"ט ט"ו הוסיפו דעיקר ההקפדה על שהשתמש במלת זכירה כאילו שתלוי בזכירת שרי המשקים אף שכבר הוכח לו שהקב"ה זוכר אותו ומשגיח עליו במיוחד, ובאמונה ובטחון לחזו"א סופ"ב פ"י דכיון דלפי תכונת שרי המשקים אין בטבעו לזכרו ולהטיב הרי נעשה מעשה זה מתוך ייאוש ויש במעשה זה כעין זריית אבק על זוהר אמונה ובטחון ואחרי שאינו חובה הרי הוא אסור ע"י"ש.

קרובה ישועתי לבא, וכאמרו לו עמי שומע לי וגו' כמעט אויביהם אכניע, וכך הי' ענין מצרים כאמרו כי גורשו ממצרים, כאמרם ז"ל שלא הספיק בציקן של אבותינו להחמיץ וגו', וכן אמר לעשות לעתיד כאמרו פתאום יבוא אל היכלו וגו' עכ"ל וביאר ר' ירוחם דישועת ה' א"צ לשום הכנות כלל, דאצל בשר ודם אפי' אם כבר יצאה פקודה מאת המלך לשחרר איזה איש, עדיין תלוי בכמה מיני הכנות של ניירות רשמיים, אבל אצל הקב"ה כבר פרעה חלם, דלכאורה מה איכפ"ל שיתארך איזה רגעים אלא כיון שכבר הגיע הזמן ל"ש שיתאחר כלל.

ישועת יוסף הי' שנתים מעת לעת בדיוק

והנה לולא דברי האגרא דכלה הי' אפש"ל ע"פ דרכו באופן אחר קצת, דהוא נקט דהתחלת הגאולה השתלשל מיד בהתחלת ליל ר"ה ולכן ישן וחלם מיד, אולם אם נדקדק בקרא שכתוב **שנתים ימים** וקמ"ל שנתים בשלימות, הנה **בערכין לא**. לענין בתי ערי חומה שכתוב **"עד תום שנת ממכרו ימים תהי' גאולתו"** [ויקרא כ"ה כ"ט] דרשי "ממכרו" ד"שנתו שלו ולא שנות עולם" ו"ימים" דרשינן שיהי' מעת לעת, וא"כ ה"נ אצל יוסף שכתוב **"שנתים ימים"** הכוונה מעת לעת. וגם לשי' רבינו אלחנן בתוס' ערכין שם [ד"ה מיום], דס"ל דדין זה הוא רק בבתי ערי חומה ולא בשאר דברים התלוי בשנה,⁵ זה רק כיון דבעלמא כתוב רק שנה, אבל כשכתוב גם ימים אין סבה כלל לומר דיהי' שונה מבתי ערי חומה, וא"כ לכו"ע כאן הכוונה מעל"ע. והנה הגזירה על יוסף הי' כשאמר **וזכרתי**, וזה הי' עכ"פ בבוקר, או בהמשך היום, אבל לא בלילה דאז הרי חלמו החלום, וא"כ יתכן דהזמן שנקצב עליו נגמר ביום ר"ה, וברגע זה ממש באמצע הבוקר אחרי שכבר התיאש פרעה לקבל פתרון מחרטומיו, הריצוהו מן הבור כדברי הספורנו דאז הגיע הרגע ואז הי' גאולתו, אבל הבני יששכר נקט דא"צ כאן מעל"ע ולכן כבר מיד בהתחלת הלילה התחיל השתלשלות הגאולה.

בספר זה ומצאתי כי מקורה של האימרה "ישועת ה' כהרף עין" הוא באחד הפזמונים לימים נוראים המובאים בספר מנחה ליהודה, מיד שלחתי מכתב לר' ארי' להודיע לו מקורה של האימרה. מה הופתעתי כאשר קיבלתי מכתב מהרב ובה הוא כותב כי לפנות בוקר חלם שהנה הוא נפרד ממנו ואומר לו "שמחה, ישועת ה' כהרף עין" ומספר שעות אח"כ מביא לו הדואר מכתב בו הוא כותב המקור של אימרה זו הרי דחלומי הי' א' מס' בנבואה, וכתב שחבל שאינו מכיר ר' משה סבר מחבר ספר המכלול אשר כל רז לא נעלם ממנו. [בספר הנ"ל הדפיס צילום מכתב ר' ארי']

גם כאשר נשאל מן הגרש"ק זצ"ל מהג"ר ר' אלי' מן שליט"א למקור של אימרה זו ענה זה מפיוט ספרדי, ולא רחוק לומר שידעו מספר המכלול דבני העידו בהספדו שבכל ליל שבת שהגרש"ק הקפיד לא לקרות לאור הלוקס אבל הבנים היו יכולים מצד אימתא דאביהם, והיו רגילים לבחון את אביהם מתוך ספר המכלול איפה נמצא כל דבר והי' עונה להם בע"פ, וד"ז הרי לא כ' בחז"ל ואולי ידעו רק משם.

⁵ עי' שו"ת רעק"א תניינא כ"ב ובמל"מ פ"ב מאישות הכ"א.

בתחלת הלילה הי' ישן, ותיכף בא החלום כי כבר הגיע זמן גאולת יוסף, ולא השהה הקב"ה סבת גאולתו לרגע, וזה"פ בפתרון יוסף "ועל השנות החלום וגו' כי נכון הדבר וגו' וממהר אלקים לעשותו", [לקמן פסוק ל"ב] ואמרו חז"ל כי החלומות הסמוכים לבוקר וכן כפל החלום מורים על אמתת החלום, ולמה הוצרך להיות החלום בהתחלת הלילה ואז יצטרך לכופלו, הו"ל לחלום בסוף הלילה ולא יצטרך לכופלו, אבל להיות כי כבר הגיע הקץ של גאולת יוסף לא שהה הקב"ה סיבת גאולתו כרגע.

וזה"פ ויהי מקץ שנתים ימים, היינו תיכף כששלמו הימים והי' התחלת לילה משנה השלישית, תיכף ופרעה חלם כבר מצאוהו החלום, וכ"ז כיון דמעיקרא כל החושך הי' בגבול וקצבה, כדביאר היפה תאר תיבת מקץ, ממילא כשנגמר הזמן ל"ש שיתאחר כלל.

ישועת ה' א"צ תהליך

ור' ירוחם זצ"ל בדעת תורה הרחיק בזה עה"פ ויריצוהו מן הבור [לקמן פסוק י"ד] והביא דברי הספורנו שם וז"ל "כדרך כל תשועת ה' שנעשית כמו רגע,⁴ כאמרו כי

⁴ מכאן המקור לניגון "ישועת ה' כהרף עין" אף שלא כתוב בשום מקום אבל יהודי חי ומרגיש תמיד מציאות זה. שוב הראני ידידי הרב אהרן הכהן ארנטרבי שליט"א בס' שיגרא דלישנא להרב אברהם מייזלס שליט"א שציין למקור מימרא זו בפיוט שפתי נננות בסופו [פיוט ספרדים לימים נוראים המובאים בספר מנחה ליהודה לר' צדוק עמאנין שכתוב שם "עזר יביא אל-מאין לראות עוזך בבית היין ואם רב עונוי כמעשה קין" ישועת ה' כהרף עין" והובא מימרא זו בסידור לזיס"ג עמ' נ"ה שכתב וכהרף עין תושיע את כולם, כן הוזכר בסדר היום לליל הסדר, מדרש לקח טוב על מגילת אסתר [לרבי טובי' ב"ר אליעזר תלמיד הר"ש] אות י"ז, ובעשרה מאמרות לרמ"ע מפאנו מאמר העיתים סי' ו', ובס' מסעות רבי בנימין עמ' ק"י שבמדינת אלימני' "אם יבוא אליהם אכסנאי שמחים בו ועושים משתה ויאמרו שמחו אתנו כישועת ה' כהרף עין", וברדשת ר"י אבן שועיב על מדרש שהש"ר כ' לא ידעתי נפשי שמתני אומרים ישראל ישועת ה' כהרף עין שלא ידעו בדבר עד שיראהו כמו שאחז"ל ג' באים בהיסח הדעת והא' הגואל העתיד. והמאמר תשועת ה' כהרף עין או כהרף עין מובא במד"ש פ"ה דאבות מ"ד צוואת יש נוחלין אות י"א מאור עיניים סו"פ נשא ובפ' האזינו ד"ה למען ידעו דהיינו תשועת השכינה. [וזה ע"פ פיוט אחר מהמאה הי"ד שכ' שם ותשועת ה' כהרף עין אל תרף-ר' גדלי' אבערלנדער אור ישראל ל' שנה ח' ב'] ובס' דברי יואל להרה"ק מסטמר זי"ע פ' צו פ' דהרף עין זה עצימת עין דהיינו שאף כשזה בחי' של סגירת העין שאין רואים עדיין הישועה ואין רואים שום התעוררות לישועה ואעפ"כ משבחים להקב"ה על הישועה העתידה לבוא אז מדה כנגד מדה יחיש ה' את הקץ. והעיר בס' שיגרא דלישנא להחוקרים שיערו דאדם עושה בעיניו ח"י הרף עין בכל רגע [ד-קה] ויש ס' דקות לשעה נמצא ס"ה 18 פעמים 60 עולים לתת"פ חלקים ולכן חלקו חז"ל תת"פ לשעה ובנפש החיים א' פ"ד דיש תת"פ צירופי הוי"ה כנגד תת"פ רגעים לשעה וכל רגע משתנה צירוף אחר וכמ"ש ר' יוסי ביה"ש כהרף עין כן הישועה מה' כהרף עין ע"כ מספר שיגרא דלישנא. עוד מצאתי מובא מקור קדום בספר מכבים, בתפלה שנשא יהודה המכבי ואנשיו "איכה נוכל לעמוד בפניהם ללא תשועתך כהרף עין".

ובספר איש צדיק הי' לר' שמחה רז על הגה"צ ר' ארי' לוינ' זצ"ל עמ' 223 כתב דפעם סיפר לו ר' ארי' כי כאשר הי' מבקר את הנידונים למוות הי' נוהג להפרד מהם באמירה "ישועת ה' כהרף עין" שאלוהו: היכן כתוב דבר זה? השיב להם איני יודע, אך וודאי מובא הוא בכתובים. והוסיף הרב "שבתי לביתי חיפשתי אחר מקורה של אמירה זו ולא מצאתיה" ומספר ר' שמחה רז שלאחר שנים אחדות נזדמן לידי ספר מכלול המאמרים והפתגמים מאת הרב משה סבר ז"ל איש זכרון יעקב עלעלתי

ביאור עמוק בענין הקץ והגאולה מן החושך

ויש לבאר ביתר עומק ענין זה, וגם לבאר איך זה מתקשר לחושך דיצה"ר ע"פ דברי השפת אמת [תרס"ד ועוד] כי הזמן עצמו הוא אבן אופל, כי הטבע מסתיר ומחשיך הפנימיות, והטבע והזמן הוא השורש לכל השינויים שבעולם, כל הכ"ח עיתים כמ"ש לכל זמן ועת תחת השמים [קהלת ג' א'], כי כל הבא משמים למטה מתלבש בלבוש גשמי וטבע וזמן, ושליטת הסט"א ויצה"ר ל"ש רק בחושך, ושם יש בחינת השכחה, אבל פנימיות השפע בכח התורה הוא למעלה מהתחלקות הזמן, וההנהגה המיוחדת לבנ"י הוא בלי גבול ומדה, וזה מתגלה ביום השבת, וכשיש איזה פתיחות שער והארה מלמעלה מן הזמן זהו בחי' גאולה מן החושך, ובנ"י שיש להם נשמת חיים שהיא מלמעלה מן הזמן, יכולים להמשיך הקדושה תוך הזמן, כמ"ש מקדש ישראל והזמנים, וכן בשבת מתגלה הארה מלמעלה, ומעין זה הוא באדם עצמו שהגוף מאפיל ומסתיר חיות הנשמה, כמ"ש הוציאה ממסגר נפשי, וכפי מה שהיצה"ר נמצא באדם ועוסק כל היום בטבע ועניני הגוף, כך מתחזק כח הגוף ומאפיל על הנשמה, וע"י תורה ומצוות שעוסק בו כל היום, מאיר בו כח הנשמה והוא בחינת גאולת הנפש. וכן ביוסף אחר ששכח מזכירת שר המשקים, הוא מקץ שנתיים ימים. "שנתיים" פירושו "שינויים" הבאים מכח הזמן והטבע, ובא לו הגאולה מלמעלה מן הזמן, כי בעצם אין יום לחושך ולסט"א, רק בהסתלקות הארת הקדושה כמו חושך ע"י העדר אור, וכשמסלקין משמים ההסתר ממילא מתגלה הפנימיות שהוא למעלה מן הזמן.

ובשנת תרל"ה כתב דבבריא נתערב טוב ברע, ואין דבר של קדושה שלא יהי' לו קליפה והסתר נגד זה, וזה ענין שניות הנרמז בשנתיים ימים, ולע"ל יתבטל ענין השניות, וזה הרמז **דשבע פרות רעות** הם רק נמשכים ובאים אצל הטובות, דהסט"א נמשכת אחר הקדושה, ומסתירין זאת, ועבודת יוסף הוא לברר האחדות **שחלום פרעה אחד הוא**, ולברר דהרעות הם רק דמיון, וזהו "ותרענה באחר" דמבואר במדרש דמרמז על אחדות, דזהו סוד השבת דמתאחדין ברזא דאחד ושורה בו ברכה.

ובשנת תרמ"ג כתב, דהחושך הוא השכחה והאור הוא הזכירה, וע"י שאמר יוסף כי אם זכרתי והרשע אינו בר זכירה לכך ניטל בחי' הזכירה מיוסף וקם החושך ונתכסה האור, **ובשנת תרמ"ד** כתב דהעיקר תלוי בנפש האדם, כפי מה שמבדילין בין קודש לחול כך נמצא הבדלה זו בעולם ובזמן, וכל מה שנמצא יותר הבדל והתרחקות בין הטוב והסט"א כך הטוב מתחזק, וזה"פ במדרש "אשרי האיש אשר שם ה' מבטחו זה יוסף ע"י שאמר זכרתי נתוסף לו שתי שנים" פי' כי מי ששם ה' מבטחו ה' בעוזרו ושומר אותו להבדילו מן הסט"א,

ולכן כשגרים לו קצת התחברות אל הרשע נתרחק הגאולה, ונתוסף לו ב' שנים כדי שלא יהי' מגע נכרי בגאולת הצדיק, וכשבא הזמן נשכח ממנו לגמרי, כמ"ש ולא זכר וכו' וישכחהו אז נגלה ישועת יוסף.⁶

[ע"פ הנ"ל יל"פ הא דסט"א נקרא קץ ע"י אור החיים הק' ר"פ נח עה"פ קץ כל בשר בא לפני [בראשית ו' יג ד"ה או יאמר] בשם זוה"ק דהמקטרגים הבאים מיושבי הארץ הנקראים קץ, ע"ש וכן יל"פ ענין ויקץ פרעה [לקמן פסוקים ד' וח'] כיון דכל חלום ניתן לו גבול מעיקרא, כיון דאינו אמיתי רק דמיון]

עכ"פ היוצא לנו מכל זה, דכאן אצל יוסף נתגלה דכל חושך הוא רק כיסוי והסתר על האור והטוב, והחושך בעצמותו הוא רק בגבול ומדה, וברגע שמתגלה האור ממילא בא הישועה, שכבר הי' שם בעצם מעיקרא שזה למעלה מן הזמן, ולטובת יוסף הוצרך הישועה להתרחק לגמרי מן החושך שלא יהי' בו מגע נכרי כלל.

הלימוד והחיזוק מענין מקץ

וזה לימוד גדול לכל אדם שיש לו קושי גשמי או רוחני, ופעמים נראה שאין שום מוצא ע"פ מהלך טבעי, וגם אם יש מוצא צריך לזה הרבה זמן וסבות סבות שונות עד שהדברים ישתנו, לזה בא הלימוד היוצא לנו ממלת מקץ, שבעצם הישועה כבר מוכנה לו, והוא רק צריך לגלותו, וברגע שיבוא הזמן הדברים יתגלגלו למעלה מדרך הטבע, וכמו שרואים פעמים בשידוכים, שכמה שנים שום שידוך לא הולך, וכשבא השידוך הנכון זה הולך כ"כ מהר, וכן בכל דבר, ועד כמה שהאדם חי ומאמין בזה יכול להמשיך ישועה מלמעלה מן הטבע הזמן.

ולפ"י יתיישבו בעז"ה כל השאלות:

א: דוקא כאן כתוב לשון מקץ, להורות לנו שכל החושך הי' רק כיסוי להאור שהי' כבר מוכן מעיקרא, והי' מעיקרא קץ וגבול לכל החושך, ולכן ברגע שהגיע הזמן התגלגל הכל מהר מאוד.

ב: ידענו מחז"ל [ר"ה יא.] שהי' בר"ה, וא"כ חלום שר המשקים הי' בר"ה, לפי שאז אמר הזכרתי ונגזר עליו ב' שנים בדיקוק, והא דלא נתפרש זה בקרא, דהעיקר להורות

⁶ בא ליישב כפל הענין ולא זכר שר המשקים את יוסף וישכחהו ורש"י פי' לא זכר בו ביום וישכחהו אח"כ, ובאור החיים שם כ' שהי' משכית בעצמו זכרו של יוסף בכל פעם שהי' מתחיל להזכר בו, אולם י"מ [בכור שור פננח רזא בפ"י א'] דבא הכ' לומר שזה הי' בשוגג מחמת שכחה וכו' המלבי"ם דגדון זה תלוי בב' פירושים במדרש ב"ר פ"ח ז' דמצד אחד כ' שם דהי' מנסה לזכור את יוסף בכל מיני סימנים ומלאך הי' מונע ממנו מלהזכר מאידך כ' שם ד"א אמר הקב"ה שר המשקים שכחך ואני לא אשכחך כאילו שיש עליו תביעה, אולם לשפ"א בא הקב"ה לומר לו הנה תראה שהגאולה בא רק ממני, ואין בו מגע נכרי. עוד מדויק בשפ"א דזמן השכחה לגמרי הי' רק בסוף שנתיים ימים דאז מיד נגלה ישועת הצדיק ומפי הר"ר ישראל נאגר שליט"א שמעתי לפרש דוישכחהו קאי על יוסף דרך ברגע שיוסף בעצמו שכח והתייאש והסית דעתו מלחשוב כלל על אפשרות הצלה ע"י שר המשקים אז התחיל גאולתו ולפ"ז ג"כ קאי וישכחהו על גמר שנתיים ימים.

לנו שנגמר הזמן המסויים, ולא בא להורות לנו בדיוק באיזה זמן זה הי', וגם בא לרמז שהי' קץ לענין השניות כדכתב השפ"א.

ג: לשון חולם כדכתב בבני יששכר, להורות שכבר מצאוהו חולם ברגע שהגיע הזמן, כיון שהכל הי' כבר מוכן מעיקרא.

ד: נתבאר היטב בדברי השפ"א, דכל ענין חושך מרמז על כח הסט"א ויצה"ר בעולם, וכן כל ענין גלות וחושך עוה"ז, ושורש הגאולה של הגוף והנפש ענין אחד הוא, דבשניהם יש כיסוי ודמיון, וגדר הגאולה הוא רק בסילוק הדמיון והכיסוי, וכבר ממילא יש שם הישועה.

ה: אדרבה, מחמת גודל בטחונו, שמרו הקב"ה שלא יהי' שום מגע נכרי בישועה שלו, כיון דכפי גודל ההתרחקות בין הטוב והרע כך יתחזק הטוב, וכל כוחו של יוסף אח"כ הי' מחמת הריחוק בתכלית מכוחו של שר המשקים, שהוא בחי' שכחה.

חנוכה זמן של ניסים

וכל ענין זה שייך לחנוכה, כיון דבחנוכה מתעורר הכח וההארה של נסים שהי' בימים ההם בזמן הזה וכמו שהאריכו בספה"ק, וע"ע שפת אמת [חנוכה תרל"ד ליל ג] דכח היונים הי' מתגבר מאד על ישראל שהיו בחושך ומוטבעים בהרגל הטבע היפך ההתחדשות, כמ"ש להשכיחם להביאם בבחי' שכחה והרגל הטבע היפך ההתחדשות, וכל ענין חנוכה מביא התחדשות עי"ש עוד, ובכן דוקא בחנוכה יש לנו להתחזק בענין זה שהקב"ה יכול לעשות ניסים תמיד ולהביא קץ לחושך גם בלי תהליך טבעי.

עניני החלומות בפרשיות אלו

ופרעה חלם וגו' [שם]

הנה בפרשיות אלו בכל הקשור ליוסף מצינו ששה חלומות. שתי חלומות בתחלת פרשת וישב, שחלם יוסף בעצמו לרמז שאחיו ואביו ישתחוו לו, שתי החלומות בסו"פ וישב, של שר המשקים והאופים, ויוסף הצליח לפותרם על נכון, ושתי חלומות של פרעה בתחלת פרשה שלנו, שע"י שיוסף הצליח לפותרם עלה לגדולה.⁷

ובוודאי לא דבר רק הוא שהכל ביוסף מסתובב סביב חלומות, וחז"ל במדרש [ל"מ כעת] כבר מקשרים בין החלומות שבחלומות נמכר ובחלומות נתגדל. והלא דבר הוא, דבוודאי יש הרבה דרכים למקום איך להוציא יוסף מבית האסורים ושיהי' למשנה למלך, ולא מקרה הוא שזה נעשה ע"י כח פתירת חלומות, ומה גם מצינו

שנקרא בתורה בשם "בעל החלומות" [לעיל ל"ז י"ט] כאילו יש לו איזה שליטה מסוימת בעניני חלומות, ובתחלת וישב קאי על מה שהוא בעצמו חולם, אבל מאידך בסוה"פ מצינו שיש לו כח לפתור חלום, ומבואר דזה הי' כח מיוחד שניתן ליוסף, שיכול לשמוע חלום לפתור אותו, ומשמע דזה חלק מעצם מהותו ומדתו וכל ענין יוסף לא הי' שייך בלי זה, ויל"ע אם יש קשר זה שהוא בעצמו חלם חלומות, וזה שהיה לו כח גדול לפתור חלום, דלפוי"ר לא שייכא זה לזה, ובענין החלומות של עצמו משמע דהשבטים לא היו ניחא להם בזה, שהם ביטלו חלומותיו והוא הי' סבר שחלומותיו יש להם תוקף גדול, עד כדי כך שמבואר ברמב"ן, [נ"ב ט'] שלכך הי' מוכן לצער אביו כ"ב שנה במה שלא גילה לו איפה הוא, נמצא דסבר שצריך שיתקיים מה שנתגלה לו בחלום, וקשה טובא מה זה ענין שלו הקב"ה כבר יסדר איך שיתקיים, ואיך יש לו רשות לצער אביו, ומשמע דיוסף שאני לענין חלומות, והשבטים היו חולקים עליו בפרט זה גופא ויל"ע במה נחלקו.

האם חלומות מעלין ומורידין

הנה מקודם יל"ע באופן כללי האם בכלל יש לחוש ולהתחשב בדברי חלומות, או דנימא דברי חלומות לא מעלין ולא מורידין, ואין לחוש ולהתחשב בו. ובוודאי שזה ענין רחב מאוד שא"א להקיף כל מה שנכתב בזה, דיש ע"ז ספרים שלמים, כמו ספר פותרי חלומות ועוד, אבל ננסה לברר בקצרה כמה נקודות בענין זה.

הנה מתחלה נראה קצת סתירה בענין זה, דמצד אחד יש סוגיא שלימה בסוף ברכות, שהרואה כל מיני ענינים בחלום יצפה לדבר שנרמז בזה, ויתכן שצריך שגם אחד שיפתרנו לטוב, אבל עכ"פ בוודאי לא נאמר שם דלא מעלין ולא מורידין, וכן מבואר בשבת יא. דתענית לחלום כאש לנעורת, דמי שנפשו עגומה עליו מחמת חלום רע שהי' לו, ע"י תענית מועיל לבטל החלום, ויש ע"ז סי' בשו"ע סי' ר"כ איך להטיב חלום ע"פ מה דמבואר בגמ' ברכות, ולא אמרי' דאין לו לחוש לזה כלל כיון דדברי חלומות ל"מ ול"מ, הרי דיש מה לחוש בזה. וכן להלכה חיישי' במי שנידוהו בחלום כמפוי' בגמ' נדרים ת. דצריך התרה מדינא, וכ"פ בשו"ע יו"ד סי' של"ד אלא דאם בחלום גם התירו לו, א"א לסמוך ע"ז דאין חלום בלא דברים בטלים, וא"כ אולי ההתרה הי' דבר בטל, ולדעת הרשב"א ח"א סי' תרס"ח ה"ה בנדר בחלום יש לחוש לרווחא דמילתא להתירו, ובשו"ת חת"ס יו"ד סי' רכ"ב דן באריכות במי שנדר בחלום לא לאכול מצה מבושלת בפסח זו, דלא אמרינן דמה דאמר זו הוא דבר בטל בחלום, דא"כ גם מה שאמר פסח יהי' דבר בטל ויהי' אסור לעולם, דמה שהוא חלק מן הפירוש ל"א בזה אין חלום בלא דברים בטלים, ורק דבר

⁷ שמעתי לפרש בדרך צחות דאיזה חלומות הביאו ליוסף הצלחה רק אלו שחושבים על אחרים כמו חלומות פרעה שבאו לעזור לזולת, אבל מה שחלם על עצמו שישתחוו לו זה גרם לו רק צרות ושנאה.

נוסף כמו הירח בחלום של יוסף, אבל עכ"פ הסיק דצריך התרה, א"כ חזינן מכ"ז דיש להתחשב בחלום.

מאיך מפורש בגמ' בג' מקומות הא דדברי חלומות לא מעלין ולא מורידין, בסנהדרין ל. באם לא ידע איפה המעות שהשאיר אחריו אביו, וגילו לו בחלום איפה זה נמצא ואמרו לו ג"כ שזה של מעשר שני, דאין לחוש כלל, דדברי חלומות ל"מ ול"מ, וברמ"א יו"ד רנ"ט ס"ו מבואר דה"ה לענין מעות צדקה ובחור"מ רנ"ה ס"ט לענין שזה מעות אחרים, וכן מצינו בגיטין נב. דלענין דפסק ר"מ, דאין לאפוטרופוס למכור שדות בשביל עבדים, והראו לו בחלום "אני לבנות ואתה להרוס" ולא התחשב בזה, דד"ח ל"מ ול"מ, וכן ר"מ בעצמו אמר כן בהוריות יג. שכשגילו לו ולרבי נתן שצריכין לפייס את רשב"ג, ור"ג באמת פייסו ור"מ לא פייסו שאמר ד"ח ל"מ ול"מ, והי' אפשר לדרק שי' ר"מ הוא כן ולא קי"ל הכי, אולם בגמ' סנהדרין הנ"ל מבואר דבא הדבר לפני חכמים, מבואר דזה הלכה פסוקה לכו"ע ונפסק כן בשו"ע. ובשאלות פרשת מקץ הביא הסוגיא לענין נידוי בחלום, גם ענין הטבת חלום, וכן הא דסנהדרין דא"צ לחשוש למעשר שני דדברי חלומות ל"מ ול"מ ולא ביאר החילוק.

והנה בתשב"ץ ח"ב סי' קכ"ח עמד בסתירות אלו ויסד דיש שתי סוגי חלומות, וכמבואר בברכות נה. דכתיב בחלום אדבר בו וכתיב חלומות שוא ידברו, כאן ע"י מלאך כאן ע"י שד, דיש חלומות שבאים מחמת כל מיני סבות כגון היראה לבו או מחמת מאכלים שאכל, ויש חלומות אמיתיים שמגלים לו דברים אמיתיים ומספק א"א להוציא ממון מחזקתו, ע"ש, ולפ"ז כתב בהעמק שאלה על השאלות שם, דאם אמרו לו בחלום על חתיכה שהוא חלב יש לחשוש. אולם בחי' הר"ן סנהדרין שם מבואר דאין לחשוש בכל גווני, וכ"מ מהא דר"מ בהוריות שלא חשש לפייס רשב"ג.

ובשו"ת הרשב"א סי' תפ"ג כתב, לאחד שראה שכל מה שאמר לו אביו בחלום נתקיים, דבעלמא לא חיישינן, וא"צ לענות עצמו על חלומות, אבל בזה כנראה שזה אמיתי ולכן יש לחשוש, ובמג"א סי' ר"כ כ' בשם הרשב"א דאין חיוב להתענות תענית חלום כיון דחלומות שוא ידברו.

אולם מכל הלכות תענית חלום נראה, כדכתב תשב"ץ דהגם דהרבה חלומות שוא ידברו, מ"מ כיון דיש חלומות אמיתיים יש לחוש שמא זה חלום אמיתי ויכול להתענות בשבת דזה חשש פיקו"נ, אלא דבשו"ע או"ח סי' רפ"ח יש שיטות בדבר, די"א דוקא בחלם ג"פ, וי"א רק על חלומות מסויימים, וי"א שבזמנינו שאין אנו בקיאים בפתרון חלומות ואפי' החלומות של הגמ' נשתנה פתרונם בזמנינו ולכן אין להתענות בשבת מספק,

ובערוה"ש שם סי"ג כתב, דבזמנינו אין להתענות כלל תענית חלום, לפי שאין אנו יודעים מהות החלומות ופתרונם, ועוד כיון שאנו שקועים בהבלי העולם כש"כ האוכלים הרבה קודם שינה ושאר המאכל עולים ממעיו ויבלבלו כח המדמה לכן אין בהם ממש, וכן ידוע מהחזו"א שביטל בזמנינו כל ענין החלומות, ככתוב באגרותיו ח"ב קמ"ט, כיון דבזמנינו שומעים וקוראים כל מיני חדשות כל יום, ממילא נאגר במחשבתו בלי משים כל מיני ענינים, ולכן תולים דבא מחמת היראה לבו, דאז כבר כתוב בפוסקים ע"פ הגמ' שאין לחוש. וכן מסופר על הגרא"ז מלצר זצ"ל שלא חשש לחלום אשתו כלל גם שדאגה מאד כיון דד"ח ל"מ ול"מ ולא עשה הטבת חלום בשבילה רק מצד חסד, מאיך ידוע דהגרי"ז חשש מאוד לכל חלום להטיבו.

חלומות אמיתיים בזמנינו

ובאמת ל"ש לבטל לגמרי כל ענין החלומות, דמעשים בכל יום גם בזמנינו שומעים על חלומות אמיתיים, וסי' לחלום אמיתי כבר כ' אברבנאל פ' מקץ, דאם זה בלי דברים בטלים, וזה מאוד מסודר בלי דברים זרים מעורבים בו זה סימן שהוא אמיתי, ובאור החיים הק' [בראשית ל"ז ז'] דאם יהי' נראה בהיר וברור כיום כאילו בהקיץ זה סי' שזה אמיתי, ושם [מ"א א'] דאם ירגיש בחלום כי הוא שלם בדעתו להבחין דבר שלא הי' יתכן אם הי' בהקיץ והוא מרגיש בחלומו שזה חלום, ג"ז סי' אמיתי, ויש אין ספור חלומות גם בזמנינו.

ונקח לדוגמא שלזקנתי הרבנית ראקאו ע"ה היתה כמה חלומות אמיתיים כמו במלחמת עולם השני' שנתגלה לה אבי' הי"ד להגיד לה לברוח וכדומה, וכן לפני פטירת מו"ז הג"ר בנציון זצ"ל נתגלה לה אמה להגיד לה שכבר ניסתה לעורר רחמי שמים ולא הצליחה, ומו"ז בעצמו בעת חליו האחרון התגלה אליו בעל האמרי חיים מוויזניץ זי"ע בחלום להגיד לו שיעבור לגור בא"י הגם שכמעט לא הי' לו שייכות אתו, [רק דרך משפחת זקנתו] וכתב זה במכתב לאחיו דו"ז הגאב"ד דגייטסהעד זצ"ל וז"ל * "דלפני ג' חדשים הגם דד"ח ל"מ ול"מ מ"מ הי' באופן פתאומי, כי לא חשבתי ע"ז, ומכש"כ שמי שבא אלי בחלום אמר לי במפורש ולא שכחתי את החלום אשר בדרך כלל שוכחים, והוא האדמו"ר הזקן מוויזניץ זצוק"ל אשר כבר יותר מעשרה שנים שנפטר, ומה שייכות יש לי עמו, זולת שלפני שלשים שנה כאשר הי' פה התראתי עמו כמובן מצד המשפחה, ונתגלה לי לאמר לקבוע דירתי בא"י. כמובן לא דברתי עם מי שהוא וכש"כ עם המשפחה דאילו כן הי' זה מעין נבואה" וכו' וכו' ע"כ הנצרך לנו. ובלילה שנפטר מו"ז זצ"ל חלם

* נדפס באורחות ישרים לאדמו"ר שליט"א פרק י"ב.

נכבדים ששטו בספינה וטבעו ולא נמצאו גופתם, והתירם מהרא"ל צינץ בצירוף חלום א' מהאמהות שחלמה כי בנה אכן טבע ואף נגלו לה שם סימנים שהביאו ומציאת חפציהם] הרי לכאורה יש מחלוקת אי יש לפסוק ע"פ חלום.¹¹

ואין בו סכנה ולתשב"ץ שמחלק בין ממון לאיסור ג"כ יש לחשוש. עוד הביא הרב שליט"א בשם הגר"ר יעקב יצחק רודמן זצ"ל - מעשה באחד שעמד לצאת לדרך והגיעה לר' איצ'לא מוולוז'ין - בנו של ר' חיים מוולוז'ין - שחלם שתטבע ספינתו בים ומפחד לצאת לדרך ואמר לו שלא ידאג, וחלם שוב ושאלו שנית ואמר לו שלא לדאוג, ושוב חלם וכך השיב לו בשלישית בשלילה, ויצא לדרך וטבעה ספינתו ונפטר. ואחרי שבניו באו אליו בטענות, ענה להם שגם שוב היה פוסק כן משום שדברי חלומות בטלין ואין להם ממש.

ובספר מופת הדור - תולדות הנוב"י מודפס במהדורה של שו"ת שיבת ציון - הביא השתלשלות התחלת הרבנות של הנוב"י בפראג, שהיו לו הרבה מתנגדים מצד תלמידי ר' יהונתן אייבשיץ זצ"ל, ופעם התעוררה שאלה בבוקר דאטמא של שור אחד והנוב"י פסק להיות, וכשבא אח"כ לביה"מ ראה שכולם עומדים ומתלחשים, ומיד הבין שזה בגלל שפסק לקולא, ונגשו אליו ולא הצליח להראות להם מקור פסקו. והלך לביתו בשכרון לב ונדרם מתוך כבי, ובחלומו נגלה אליו סבו הצדיק רבי העשיל זצ"ל והראה לו את מקורו בדברי תוספות, וכשהתעורר בדק בדברי התוס' ומצא כדי חלומו. ומיד חזר לביה"מ והראה להם, ומיד אמרו מי הגיד לך הרי אתה לא ידעת את דברי התוס', וגילה להם חלומו, ואז אמר אם זקניכם עומד לימינכם בהוראה, א"כ אני מוכן מיד לקבל מרות ולא אוסיף להרהר אחרים עיי"ש.

ובשו"ת עמק שאלה (י"ד סי' צ"ד) דן בשאלה האם אבר מאדם שהורידו אותו ממנו בחייו, האם חייב לקבור אותו אבר אחרי פטירתו. ואחרי בירור הנידון כתב שמעתי ברור שהנוב"י - אם כי סבור שאין מצוה בקבורתו (שו"ת נו"ב קמא י"ד צד) - בא אחרי פטירתו בחלום לבנו הגר"ש לבקש ממנו שיקבור שן אחד שנפל ממנו מחיים, שמונח במקום מסויים בארון ספרים, והוא חיפש ומצא אותו באוצר הספרים באופן נפלא עיי"ש. וע' בספר אור אלתן (ח"ב עמוד רל"ו הע' 56) שמובא אגרת מרבי אלתן זצ"ל שהביא תשובה זו במכתבו. ע"כ מדברי הרב שליט"א.

¹¹ כן התפרסמו כמה חלומות בעקבות אסון שמחת תורה תשפ"ד: [חלק כבר הבאנו כאן] א: הבחור מיישיבת תפרח שנרצח בשמחת תורה והתגלה לאביו בחלום עם גמ' ב"ב מוזהב ושמוח שזוכה ללמוד מפי הקב"ה. [הגרמ"י רייזמן שליט"א ששמעו מפי אביו] ב: הנרצח שהגיע לאיש זק"א בחלום להגיד לו שיש עוד גופים שנשארו קיבורן בארי ואכן כן הי'. ג: נרצח שהתגלית בחלום לחבירתה שניסתה להשפיע עלי' להתלבש בצניעות ולא הצליחה רק שתוסיף ס"מ בודדים לבגדי', וכעת התגלית מקושטת ככלה, ואמרה דעבור אותם ס"מ בודדים שהוסיפה נתוסף שכרה לאין ערוך. [מפי הגר"ר בנימין חותה שליט"א] ד: הגר"ר אברהם גניחובסקי זצ"ל התגלה לבחור אחד שהי' מאוד מודאג ממצב משפחתו בדרום, ואמר לו שההתחזקות בתחנות בפרט בשני וחמישי מציל מכל רע.

ה: בקובץ יו"ד העמודים וחשוקיהם' היוצא לאור ע"י כולל 'בית דוד' בחולון בראשית הגר"ר יצחק זילברשטיין שליט"א מובא, שיהודי תושב אחד היישובים בעוטף עזה, שחזר בתשובה לפני כמה שנים, והיה מקורב למורו ורבו זצ"ל שהיה אחד מצדיקי הדור ורבו עודד אותו להמשיך לגור באותו יישוב ולא לעבור דירה.

והנה, בליל שמחת תורה שחל בשבת, הוא רואה בחלומו את רבו שמגיע ומצווה עליו: "תקח הרגע את אשתך ואת ילדיך, ותעזוב את המקום, זה מקום סכנה". היהודי הנ"ל סיפר להגר"ר יצחק שליט"א, כי הוא אינו אדם שנבהל מחלומות, ובפרט כשזה כרוך בנסיעה בשבת, לא עלה על דעתו להישמע לחלום, ולכן התהפך לצד השני ונדרם שוב.

אך הנה שוב הגיע אליו רבו בחלום, והחל פשוט לחנוק אותו, בעודו צועק עליו "תעזוב הרגע את המקום, זה מקום סכנה". הוא התעורר משנתו שטוף זעה, וחש על צווארו את החנק, לקח לו כמה זמן להתאושש, ומיד העיר את אשתו וסיפר לה את אשר אירע, יחד החליטו כי אמנם מדובר בחלול שבת, אך הם מרגישים שזהו חלום אמת, ולכן העירו את ילדיהם, נכנסו לרכב וברחו מהיישוב.

ואכן תוך כדי השבת, ובפרט לאחר שמחת תורה, נודע להם על הטבח הנורא שאירע בדרום ובפרט ביישוב בו גרים, כאשר הם ניצלו באופן נדיר ורבים משכניהם נרצחו או נשבו רח"ל. התברר שרבו שכל השנים

הגר"ר יצחק גרינבוים זצ"ל מחשובי מתפללי בית מדרשינו דהנה ספר תורה אשר בידיו נחטפה ממנו ועלתה למעלה וכן יש הרבה, ונזכיר רק אחד שקשור לחנוכה, מה שהגר"ר מנחם שטיין שליט"א מספר, על בנו שנפטר לפני כמה שנים, וא' מילדיו לא למד כ"כ טוב, ונתגלה בחלום בימים לפני חנוכה לחבר טוב שלו, לבקש ממנו שיגיד לאשתו שכיון שמגיעים עכשיו ימי חנוכה שהזמן מסוגל מאד לבקש על נחת מילדים, לכן מבקש ממנה שתתפלל חזק על הילד בפרט אצל הנרות, ובתחלה לא האמין לחלום עד שהגיע אליו עוד ב"פ בפנים זועפות. וכבר הזכרנו בשבועות האחרונות כמה וכמה חלומות וכן מה שנתראה ראובן בן יעקב כמ"פ.⁹ וראה לקמן בהערה.

[וראה בשיעורי חומש ר"ש וולבה כאן שהביא מר' ירוחם שאמר שכל חלומותיו היו אמיתיים כיון שכל מחשבותיו היו אמיתיים והביא כמה וכמה סיפורים ע"ז]

ולענין לפסוק הלכה ע"פ חלום יש רשימה ארוכה בזה, חוץ ממה דנאמר בשו"ת מן השמים, יש עוד נדונים בראשונים שפסקו ע"פ חלום, ועל שנים מהם כתב הש"ך חו"מ של"ג סקכ"ה, ושם סי' של"ו דד"ח ל"מ ול"מ, ועל אחד כתב הנו"ב תניינא יו"ד ל' דאין להתחשב בחלומות, וע"ע בשו"ת חלקת יעקב [או"ח רן] באחד שנפטר ונקבר בחו"ל, וחלם כמה פעמים שהנפטר מבקש ממנו להעבירו לא"י, וחשש לזה, וע"ע בשו"ת שיבת ציון סי' נ"ב שדן לחלק או בין ממון לסכנה דצריך לחשוש או בין חלומות על פרטים שכבר היו או גילוי על לעתיד,¹⁰ [וראה משיבת נפש למהר"ל צינץ סי' ל"ה בג'

⁹ ואצל החסידים יש להם קבלה שאם רואים צדיק אמת בחלום בוודאי הוא חלום אמיתי, ולפני כמה שנים הי' סיפור באברך בארה"ב מסובל ביסורים, שהי' דבוק מאד להר"ר יענקלע מפשעווארסק זי"ע ותמיד עשה דברים לע"ג ומ"מ לא הי' לו ישועה, עד שהרגיש שכלו כל הקיצין ופתח תהילים וצעק להקב"ה מעומק הלב, באותו לילה התגלה אליו רבו בחלום, והתחנן האברך לפניו שיושיע לו, קיבץ הרבי י' אנשים ואמר להם שיחזיקו א' את השני, ויברכו ביחד את האברך הזה שיהי' לו ישועה, אחרי הברכה אל"ה הרבי שרואה שבשמים לא מקבלים את הברכה כיון שיש עליו תביעה בשלום בית, ע"כ החלום. ואמר האברך שבעצם ק' לו לכבד אשתו כיון שיש לה טבע מאד קשה ואין הוא אשם בזה, ומ"מ נר' דיש עליו תביעה בשמים שעליו להתגבר על מדותיו ולכבדה. ונר' מזה לימוד גדול שפעמים חושב אדם שיש לו תירוצ טוב על מעשיו ובשמים לא מקבלים אתי' כלל. עוד לימוד גדול רואים דכ"ז דלא צעק מעומק הלב להקב"ה לא התגלה אליו רבו.

ולענין מה שא"ל שזה תביעה בענין שלום בית, הנה פירסם כעת אברך אחד שהי' במצוקה כלכלית גדולה והתיעץ עם אדם גדול שהראה לו דברי הגמ' ב"מ נט. "א"ר חלבו לעולם יהא אדם זהיר בכבודו אשתו, שאין ברכה מצויה בתוך ביתו של אדם אלא בשביל אשתו, שנאמר ולאברם הטיב בעבורה. והיינו דאמר להו רבא לבני מחווא: אוקירו לנשייתו כי היכי דתתעוררו". ואכן האברך הזה השקיע רבות בשלום בית עד שנעשה בבית רוח טובה ונעימה מאד, ואכן התגלגלו אצלו ישועות נפלאות בכל התחומים. ולפעמים עושים כל מיני סגולות ולא תופסים שהשפעה מוכנת לו אבל אשתו היא הצינור ואם לא מכבד אותה אין ההשפעה יכול להגיע לו.

¹⁰ ומורינו הגר"ר אפרים רוטשילד שליט"א אמר דנפק"מ בזה בצירוף דחלקת יעקב דאינו ענין סכנה ומ"מ זה חלום על לעתיד, עוד נפק"מ במי שחלם שהבהמה נטרפה, או שהעוף במקור טרפה, דזה נוגע לעתיד

בנבואה, ובא להורות דכאן אינו א' משישים לנבואה רק שזה נבואה ממש.

כוחו של יוסף בענין חלומות

ואם בנו לדון בכוחו של יוסף בחלומות, יתכן לומר דהרי יוסף שורשו מדת היסוד, שהוא מביא ההשפעה העליון לכל באי עולם, ויוסף הוא המשביר לכל עם הארץ, והוא זה שמארגנו ומביאו בצורה מסודרת לעולמינו, ויודע איך לאכסנו יפה שיתקיים לאח"ז, וכל ענין החלומות הוא צורה איך יוכל הקב"ה להשפיע לנפש האדם איזה גילוי בהיותו בעוה"ז, ע"י שבשעת שינה יסתלק קצת חציצת הגוף ויתחזק כח הנפש, וכדהסביר הרמח"ל בדרך ה' חלק ג', וממילא יוסף שהוא זה שממשיך ההשפעה, הוא יודע איך לתרגם ההשפעה לשפת המעשה בעולמינו, ולכן גם הוא מקבל חלומות אמיתיים שעל פיו הוא מתנהג, ואצלו ל"ש כל ענין זה דדברים בטלים בחלום כיון שזהו מהותו.

ובענין מה שלא גילה יוסף לאביו שהוא נמצא במצרים ראה להלן מ"ב ט'.

כל פרשת יוסף הוא לימוד לדרך חיים

ועתה ירא פרעה איש נבון וחכם וישיתוהו על ארץ מצרים: [שם ל"ג]

וקשה ל"ל נבון וחכם, העיקר הוא שיהי' מארגן ומסדר טוב, שיוכל לאחסן תבואה לשנים הבאות.

בילקוט לקח טוב הביא בזה מהגה"צ רבי אלי' לאפיאן זצ"ל, דכיון דעכשיו זה ימי שבע, ל"ש לחשוב כ"כ על ימי הרעב, אא"כ הוא כבר רואה עכשיו בעיניו הרעב שיבוא, ולזה צריך להיות חכם ונבון הרואה ומבין את הנולד, ומזה למד לחיי האדם בעוה"ז, שכדי לקנות תורה ומצוות, חייב לצייר לעצמו הימים שאין בהם חפץ כדי לאגור לעצמו עכשיו תורה ומצוות, ועד"ז כתוב **בשפת אמת תרל"א**, דיש ללמוד מפרשה זו להכין לעצמו בימים הטובים שנתגלה בהם הקדושה לקבוע ההארות בלב היטב, כדי להיות על ימי הרע שהקדושה נסתרת, וכמ"ש "ביום טוב הי' בטוב" פי' שיקבע ההארה בגוף האדם לימי הרעה, וזה נוגע לימי חנוכה המסתיימים עכשיו שצריך לקחת ההשפעות שקיבלנו מימים אלו בשביל כל השנה.

עפ"ז יל"פ, הא דחלק מהחלום הוא שאחר שבא ימי הרעב, נשכחו לגמרי ימי השבע ולא נודע כלל, נוכפי שהודגש גם אחר ש"נ"נשכח כל השבע" כ' "ולא יודע השבע בארץ" וגו' ופי' גור ארי' דגם אחרי שכחה יתכן שלפעמים יהי' נזכר ולכך הוסיף יוסף שלא הי' השבוע נודע כלל בשום ענין דההדגשה בזה הוא, דיצייר האדם לעצמו דמה שהוא מרגיש עכשיו סיפוק ע"י איזה דבר גשמי, לאחר שיעבור

היוצא לנו מכ"ז דיש שתי סוגי חלומות, והרבה חלומות בטלים לגמרי, ויש אמיתיים שמעורבב בו דברים בטלים כמו שאמרו חז"ל אין חלום בלי דברים בטלים, ובזוה"ק מקץ קצד: מבואר דיש חלום שאינו הולך לפי הכללים הרגילים [כמו כל החלומות הולכין אחר הפה] כמו שמראים לצדיק אמת או למלך אפי' גוי דזה גילוי מה שעתיד להיות, ועוד ראינו נדון אם אפשר לפסוק הלכה ע"פ חלום.

ויכוח יוסף ואחיו בענין חלומותיו

מהשתא נחזור לוויכוח יוסף ואחיו, הנה בתוס' עה"ת כתב שסברו דהכל בא מהרהורי לבו, ובחלום השני מבואר ברש"י, דיעקב ניסה להוכיח שזה לא נכון, כיון דהי' בו דברים בטלים ומ"מ שמר את הדבר דשאר החלום יכול להיות אמיתי, והי' אפשר"ל בדעת האחים ע"פ מה דמבואר בספה"ק, דהי' להם חשבונות גדולות עם יוסף, כמו כל ממלכת יוסף וירבעם בן נבט שיגרום גלות לעשרת השבטים, וכל מיני חשבונות שאין לנו השגה בהם, ולכן החליטו להלכה שאין להניחו למלוך, וממילא גם אם יש חלום אמת, אבל אין משגיחין בזה וכמ"ש הש"ך והנו"ב.

ובדעת יוסף הי' אפשר"ל, דהוא הרגיש בעצמו כל הסימנים של חלום אמיתי, וגם ידע בעצמו שאינו בא מהרהורי לבו, וגם אין לו שום נגיעות בזה, ולכן סבר שהוא מחוייב לפעול ע"פ חלומותיו. ובמושב זקנים כתב דזה הי' לו בגדר נבואה, ונביא הכובש את נבואתו חייב מיתה. ורמז נאה אמר מו"ז הגה"צ ר' יעקב סניידערס זצ"ל¹² דו"הנה" גימ' שישים, דחלום א' משישים

אמר לו לגור שם ולא לעזוב, שמר עליו מלמעלה גם בזמן סכנה, והחלום היה אמת, והנסיעה הזו הצילה את חיו.

כעת בא אותו יהודי להג"ר יצחק שליט"א, ושאלתו בפיו, האם אכן נהג כדין שחילל שבת על סמך חלום שהוא הרגיש שזה חלום אמת, או שמא אסור היה לו לנהוג כן.

הרב שליט"א האריך בסוגיא זו, ראשית ציין כי החיד"א בספרו 'שם הגדולים' מספר סיפור דומה, כאשר אביו של הרא"ש נגלה לאלמנתו בליל שבת והורה לה לברוח כי מחר יהרגו את כל היהודים במקום ההוא, וכך עשתה ואכן חיה ניצלו, אך שם מדובר שניגלה אליה בהקין ולא בחלום וגם לא חיללה שבת באיסורי תורה ממש, ויתכן שדברי חלומות לא מעלין ולא מורידין, ולא יהיה מותר לחלל שבת על סמך חלום.

אח"כ האריך הרב שליט"א במשנת פנים, האם לפי דעת תורה צריכים להתייחס לכל חלום, והאם יש ממשות בחלום, וציין כי יש בכך סוגיות סותרות מכמה מקומות בש"ס, והביא מדברי המפרשים שישנם כמה סימנים לדעת האם החלום שהוא חלום הוא חלום אמת או שזהו סתם בלבול הדעת, כאשר חלק מהסימנים הם אם החלום נוגע אליו עצמו והוא מפחד וחושש מזה, וכמו כן שהוא חלום בלי גזמאות אלא דברים שיתכן במציאות, וכאשר מתעורר מרגיש התפעלות מהחלום.

בסוף הדברים הכריע כי לפי כל הסימנים שנתנו לנו רבותינו, החלום היה חלום אמת, ולכן מדין ספק פיקוח נפש, היה חייב לקום ולברוח גם בשבת, וטוב עשה שנסע בשבת למקום מבטחים. [שוב שמעתי בשמו שאינו אומר כן הלכה למעשה ואילו הי' המעשה בא לפנינו לפני זה הי' צריך לשקול]

¹² בזכר זאת ליעקב עמ' ק"ג.

ההכנה כך יושפע לו אור המצוה ועי' חיי אדם כלל ל"ח שהעיד על עצמו שכשלא הכין עצמו כדבעי למצוה לא קיים המצוה כראוי ויש לרמוז גם זה במש"כ בפרשה שלנו "כנים" אנחנו [מ"ב י"א] שהכוונה אמיתיים דומה למלה "נכון" הכתוב ב' שופטים [דברים י"ז ד'] והנה אמת נכון הדבר, וכיון שמש"כ לעיל כי נכון הדבר מאם האלהים וגו' הכוונה להיות מזומן בהכרח שיש שייכות זל"ז, והיינו דאמת הוא דבר קיים ויציב ורק ע"י ההכנה מתקיים אצלו אור המצוה.

יסוד יו"ט חנוכה היא ההכנה

והנה באמת עיקר יו"ט חנוכה יסודו הכנה וכמש"כ בשפ"א תרמ"ח ותרט"ה דאיתא במדרש כי המשכן נגמר בכ"ה כסלו והוקם רק בניסן ושילם הקב"ה לכסלו ימי חנוכה ולכן קוראים בנשיאים, והענין דזה הי' דבר גדול שהכינו בני מקום לשכינה וגם משה רבינו נתפעל מזה ובירך אותם ויהי נעם וגו' והכל הי' בכ"ה כסלו וגם חנוכה הנשיאים נראה שהי' מוכן להם ביום גמר המלאכה, ומצוה זו של הכנה למקדש שייך גם בגלות כי לפי עבודת בני בגלות כך יזכו לבסוף, ומצד ההכנה שהי' במשכן גם לפני השראת השכינה יוכל להיות הארה גם בימים השפלים שאין לנו כח להשיג הארה ממקדש ומשכן כמו שהי' בבנינו והכנת הנשיאים לחנוכה המזבח הי' זה הכנה להיות לנו הארת המנורה והמקדש גם בשאין בית המקדש, ולכן כח חנוכה נרמז בוטב טבח והכן דכח חנוכה הוא ההכנה.

וראוי לציין מש"כ הב"י בס' תרפ"ג טעם ג' למה אומרים הלל שלם כל יום "שהרי קוראים בנשיאים ובכל יום נשיא שלו חלוק משל חבירו א"כ כל נשיא צריך לגמור ההלל על קרבנותיו ואין ראוי לחדש קריאה בלא קריאת הלל" וזה פלא דהרי לא הביאו כעת בפועל רק הי' זה זמן ההכנה ולהנ"ל א"ש דרך כח ההכנה נשאר לנו לדורות ומכח זה יש לנו היו"ט של חנוכה. ולפ"ז יוצא דכל עיקר ההלל שלנו בחנוכה מיוסד על הכנה.

הרי לן דעיקר פ' מקץ מיוסד על הכנה וזהו ענינו של יוסף הצדיק ד"הכנה בגי' יסוד" דיסוד והשפעת כל דבר תלוי בהכנה, ולכן כשרצו השבטים להתקרב ליוסף היו צריכים הכנה, ועיקר כח ערב שבת שהוא יום השישי מיועד להכנה שנא' והי' ביום השישי והכינו את אשר יביאו, ומדת היסוד הוא מדה השישית המכוון ליום השישי. עכ"ד הגרי"ד שלזינגר שליט"א.

חוסר התפעלות של יוסף כשנעשה מושל

ויאמר פרעה אל יוסף ראה נתתי אתך על כל ארץ מצרים: [שם מ"א]

ותמוה מה רצה פרעה בזה, ובספורנו פי' "ראה והתבונן היטב להנהיג בתכלית הטוב כי דבר גדול נתת בידך".

הרגש זה, אין לו מזה הנאה כלל ונשכח לגמרי כאילו לא הי' לו מעולם, וזה יעודד אותו לא להשקיע בזה ולזכור מה שיהי' בעתיד. ועד"ז ברוחניות, גם אם עכשיו יודע הסוגיא, אבל אם לא יחזור ע"ז יבוא יום ויהי' כאילו לא למדו מעולם, ולכן ישקיע כבר עכשיו לחזור ע"ז.

[ובמש"כ לקמן פסוק מ"ז ותעש הארץ בשבע שני השבע לקמצים ופירש"י קומץ על קומץ יד על יד היו אוצרים גם יש ללמוד מזה אופן לימוד וחזרה, שיהי' מעט מעט ולא הרבה ביחד וכמ"ש וקובץ על יד ירבה.]

ובאמת כשנתבונן נראה דכל עיקר תכלית ימי השבע במצרים הי' רק לצורך ימי הרעב וכן החלום על השובע לא הי' רק היכי תמצוי לחלום הרעבון דהרי שובע במצרים אינו חידוש דעיקר החידוש הוא הרעבון, וגם עיקר תכלית הרעבון הי' להביא יעקב ובניו למצרים וא"כ בשביל יוסף הי' העיקר שנות הרעב, [וי"מ מה שאמר יוסף כי נכון הדבר מעם האלהים וגו' דקאי על שנות הרעב דהוי נבואה לרעה ואפשר להתבטל ויוסף התפלל שלא יתבטל דא"כ לא יבואו אחיו ועי' צדה לדרך וביאורי מהרא"ן וכן מדוקדק לקמן פסוקים מ"ז-נ"ד דכשבאו שנות השבע כתוב רק ותעש הארץ בשבע שני השבע לקמצים וגו' ותכלינה שבע שני השבע אשר הי' בארץ מצרים ולא התייחס ליוסף, ובשנות הרעב כ' ותחילנה שבע שני הרעב "כאשר אמר יוסף" ופי' באור החיים הק' דרך אז נתאמתו דבריו דעל שנות השבע הי' אפש"ל דמקרה הוא, ולהנ"ל א"ש דעיקר מה שהתייחס ליוסף הי' שנות הרעב, ויוסף ידע לנצל שנות השבע להכין מזה לשנות הרעב.

יסוד ענין הכנה מופיע לראשונה בפרשה שלנו

והעיר הג"ר ישראל דוד שלזינגר שליט"א דבאמת כל עיקר ענין הכנה כתוב כמ"פ בפרשה שלנו בפעם ראשון בתורה, א: ועל השנות החלום וגו' כי נכון הדבר מעם האלקים ופירש"י מזומן. ב: וטבח טבח והכן [לקמן מ"א ט"ז] וכ' במדרש צ"ב ד' והובא ברבינו בחיי כאן דאותו יום ע"ש הי' ומכאן המקור ששמר יוסף את השבת דוהכן הוא ע"ד והכינו את אשר יביאו. ג: "ויכינו את המנחה עד בוא יוסף בצהרים" [שם פסוק כ"ה] גם בזה מביאים ממדרשים דאותו יום ע"ש הי' והי' זה הכנה לשבת. וכבר רמז בשלטי גיבורים על הגהות מרדכי סו"פ במה מדליקין עט. [מובא בא"ר תר"ע סק"י דח' מוטב'ח] ותיבת "והכן" הן אותיות חנוכה וסמך לסעודות שעושים בחנוכה, וחנוכה מיוסד על מצות הדלקת הנרות במקדש שעיקר העבודה שבו הוא ההכנה דלד' הרמב"ם והראב"ד עיקר המצוה שצריך כהן הוא ההטבה אבל עצם ההדלקה כשרה בזר [עי' בזה במנ"ח מצוה צ"ח] ובשפתי צדיק פ' אמור הוכיח מזה דהכנה למצוה יותר מן המצוה, והכוונה כי ההכנה זה תלוי באדם ולפי גדול

ביאור הא דיוסף שכח תלמודו

והנה במדרש ע"ט ה' איתא דביחס ליעקב שלא שכח תלמודו אבל יוסף שכח שנא' כי נשני וגו' וצ"ע למה אירע לו זאת ואיזה תועלת הי' לו בזה, וביותר איך קורא בנו ע"ש זה, ועוד הרי מבואר בילקוט וישב דהי' קורא ושונה מה שאביו למדו, וביפה תאר כ' דבאמת רק עיקר תלמודו שכח דהרי מסר לו סימן עגלה ערופה ועדיין צ"ע איזה נס הי' לו בזה ששכח תלמודו.

אולם לנתב' לעיל ע"פ הנצי"ב דמה שהי' צורך לשכוח בית אביו הוא כדי שיוכל להמשיך בעסקיו, י"ל דאם הי' זוכר הלימוד של אביו הי' גם זוכר את אביו דהרי לא יפטר אדם מחבירו אלא מתוך דבר הלכה שמתוך כך זכרהו [ברכות לא]. הרי דעיקר הזכרון נעשה מתוך עסק דבר הלכה, וכיון שיוסף למד הרבה עם אביו א"כ כל דבר שלומד יזכיר לו את אביו דיזכור דכך הק' אביו וכך תי' אביו, ולזה הי' לו טובה שישכח מה שלמד עם אביו, וא"כ י"ל דלא הי' צורך שישכח לגמרי את תלמודו רק ששכח חלק זה שיזכיר לו את אביו אבל כל דבר לימוד שלמד מעצמו ע"פ מה שלמדו אביו כבר הי' שייך שילמד זה בלי לזכור את אביו. וזהו ההדגשה את "בית אבי".

ע"ל דהנה בעצם הא דמבואר בגמ' ברכות לא. דלא יפטר רק מתוך דבר הלכה איתא שם בהמשך שא' האמוראים נפרד מתוך דרשה בהגדה ע"י שנשאל אם אילנות שהי' שם הם מששת ימי בראשית והשיב בדרשא בהגדה דכל מקום יישוב עבר שם אדם הראשון וכ' המאירי דמבואר דא"צ הלכה ממש דגם דבר אגדה מכונה אצל חז"ל הלכה [כדאיתא בספרי הלכה היא בידוע עשו שונא ליעקב] אבל בשו"ת חת"ס יו"ד רל"ה מבואר דבעי' דבר הלכה דוקא דמצא נפק"מ לדינא דמה שאילנות הם מששת ימי בראשית, וביאור העצה איך יגרום לו לזכור אותו כ' העיון יעקב כיון דדבר חדש אסור לשכוח וינסה לחזור עלי' ומתוך כך יזכיר דבר ההלכה בשם חבריו, והגר"א באמרי נעם פי' דזכרהו קאי על ההלכה שלימדו של שנים מועיל לזכרון.

אולם אאמו"ר שליט"א בספרו החדש סופרי המלך על רעק"א¹⁴ הביא מה שכתב הרב שמחה בונם שארפהארץ זצ"ל וז"ל: בימי עלומי הייתי במסיבת שבע ברכות יחד עם להבל"ח הרה"ג ר' ישכר ז"ל מו"צ בפראגא, [ואמר שיש לו פ"ה שנה]. וסיפר שבימי עלומיו זכה להיות אצל הגאון רשכבה"ג מופת הדורות רבינו עקיבא אייגר זצ"ל אבד"ק פוזנא, ואמר לו בזה"ל, "אברך הנה אציע לפניכם קושיא אחת ולא אומר לכם תירוץ, וגם אתם לא

עוד הי' אפשר"ל ע"פ מש"כ העמק דבר לקמן, דפרעה לא ראה אצל יוסף שום השתנות, וא"כ י"ל דפרעה הי' בטוח שמי שמקבל תפקיד כזה לא ידע את נפשו מרוב שמחה והתפעלות, וכאן יוסף לא התפעל כלל, דאין זה שום מעלה אצלו להיות מושל במצרים, וכמו אצלינו אם היינו שומעים שיהודי אחד נהי' ראש ממשלת ארה"ב יש לנו רחמנות עליו, שהכבוד הכי גדול בעולם אצל הגוים לא שווה ליום אחד להיות יהודי העוסק בתורה ובמצוות, וזה הרגיש יוסף, ולכן סבר פרעה שאין יוסף מבין כלל משמעות הדבר, לכן אמר לו ראה והתבונן מה שקרה לך עכשיו שנהיית מושל בכל ארץ מצרים.¹³

הא דנתן שם על שכחת בית אביו

ויקרא יוסף את שם הבכור מנשה כי נשני אלקים את כל עמלי ואת כל בית אבי: [שם נ"א]

ותמוה טובא וכי שמח הי' שנשכח ממנו בית אביו, ור"א בן הרמב"ם פי' שע"י הטוב שהשגתי עכשיו נשכח ממני הצער על מה שחסר לי טוב בית אבי. ובהעמק דבר פי' שהודה על כך דאילו הי' זכרון בית אביו כל הזמן נגד עיניו הי' מתבלבל מלעשות עסקיו הגדולים. וזה הי' גם לאבותינו אחרי השואה שהי' צריכים לשכוח את בית אביהם ומולדתם, כדי שיוכלו לבנות הכל מחדש, שאם היו חושבים מידי הרבה על בית אביהם, ואיך שהכל נחרב ושהרבה מיקיריהם נשחטו ונהרגו על קידוש השם, לא היו יכולים לסבול, ולא היו יכולין לבנות הכל מחדש, ולכן מנע מו"ז הג"ר בנציון זצ"ל מזקנתי ע"ה מלדבר הרבה על השואה חוץ מזמנים מסויימים כמו תשעה באב או ליל הסדר.

ומו"ז זצ"ל בספרו ילקוט שיעורים מועדים ח"ב סי' מ"ב הביא מה ששמע מהגה"צ ר' שלמה וולבה זצ"ל, שהוסיף להקשות איך יתכן כלל לומר שנשכח בית אביו הרי וודאי הי' דמות דיוקנו של אביו נגד עיניו תמיד כמו בבית סוהר.

ולכן פי' דאין הפי' ששכח רק דנעשה קצת מעומעם בלבו עד דלא הרגיש ממש כאילו הוא בבית אביו ואצל מושגי יוסף ובמושגי התורה זה כבר נקרא שכחה, ואדרבה יוסף תבע עצמו בזה, וכדי להזכיר עצמו להחיות עצמו רוחו של בית אביו בשלימות קראהו מנשה.

¹³ יש לצרף כאן מה ששמעתי לפרש בדרך צחות מש"כ רש"י לעיל מ"א י"ב עה"פ ושם אתנו נער עברי נער שוטה ואינו ראוי לגדולה, וצ"ע איפה ראה בו שטות שיוכל להתלות בו בפרט שהיא מלתא דעבידא לאגלויי שאינו כן, אלא כשנשאל יוסף על מה הוא נמצא בבית סוהר ונתברר על שאשת פוטיפר רצה להתחתן אתו וסירב הרי בראש של גוי אין לך שטות גדול מזה, ועד"ז גם אינו ראוי להיות מושל במצרים שלא יראה הגדלות בזה וכפי שאכן כן הי'.

¹⁴ יצא לאור ע"י אאמו"ר שליט"א והג"ר יוסף שישא שליט"א מו"ץ בלונדון.

לחז"ל דמש"כ אשר יאמר לכם תעשו קאי על מילה, וי"א ממש"כ שש אנכי על "אמרתך" כמוצא שלל רב הרי דמילה נקרא אמירה]

וצ"ע למה הכריחם למול, ובפי' יפה תואר על המדרש שם כ' דכיון שזלזלו ביוסף על שהם נימולים לכן צוה אותם על המילה, עוד כ' דקרוב לומר דזה ל' מליצה ועיקר הכוונה שכפאן לסור מהם התאוה וזרמתם מהם, וכלי יקר כ' דערלה נקראת חרפה ורעב נקרא חרפה עי"ש הפסוקים, ע"כ חשב שבהסרת חרפת הערלה יוסר מהם חרפת הרעב כי הסרת הערלה היא הסרת מותרות הדמים הגורמים העיפוש ורקיבת התבואה באה ג"כ מצד המותרות והפסולת של התבואה וע"י זכות המילה שמסיר מעצמו הפסולת דם ה' יסיר הפסולת ממנו, עוד כ' דהמילה תיקון האבר שלא ירבה במשגל והמרצים היו שטופי זימה ע"כ היו צריכים תיקון זה בשנות הרעב עי"ש. ומהר"ל בגור ארי' הק' הרי אין מכריחים את הגוי להתגייר ותי' דכיון שראה תבואה שלהם נרקב ותבואה שלו לא הורקב ידע יוסף שזה מחמת שערלים היו כי המילה הוא הברית ותרגום ברית הוא קיימא ומי שאין לו הקיום הזה שאין לו המילה נרקבה לו התבואה וכ"ד ראוי להתקיים חוץ מן הערלה שהרי אמרה התורה להסיר אותה ולכך בעל הערלה דבק בדבר שאין לו קיום ולכן תבואה שלו נרקב. ובזה הבין יוסף שרצון ה' שיהיו נימולים. עוד כ' כי לא היו ראויים שיתפרנסו מיוסף הצדיק אשר שמר על הברית ולא בא על הגויה כי אם ע"י המילה ואז היו ראויים להתפרנס ע"י יוסף המשביר בזכות המילה והבן זה כי בזכות המילה ה' יוסף לראש משביר. ובשפ"א תרל"ו כ' כי כיון שהי' צדיק נבדל לא ה' יכול לזון אותם בלי מילה וכן הלשון במדרש איני זן את הערלים ומ"מ מבואר בספה"ק דנחשב לו לחטא על שחתם ברית מילה במצרים כי הצדיק צריך לסבול הכל ולמצוא לכ"א תקנה כפי ערכו.

ובמש"כ והרעב ה' על כל פני הארץ ויפתח יוסף את כל אשר בהם וישבו למצרים וגו' צ"ב מה הכוונה על כל פני הארץ והרי כבר כ' ותרעב כל ארץ מצרים, ורש"י פי' דקאי על העשירים ומש"כ "פני" כ' בתוס' השלם דהי' ניכר על פני העשירים שבדרך כלל פניהם צהובים, עוד צ"ב מש"כ שפתח את כל אשר בהם ופי' הספורנו שפתח את כל האוצרות להראות להם שיש בידו כדי לפרנסם וכ"כ אור החיים דבזה לא יהיו רעבים שירגישו שיש להם פת בסלם, ועדיין צ"ע הלשון את כל אשר בהם ופירש"י כל האוצרות אשר בהם האוכל ולפ"ז מקרא קצר הוא שלא נאמר את מה פתח.

עיקר עבודת יוסף ה' הפתיחה וגילוי הפנימיות

והנראה בעז"ה ע"פ דברים יסודיים של השפ"א שמאיר לנו כל הפרשה בשנת תרל"ד כ' כי אין קיום לסט"א רק בהסתלקות הארת הקדושה כמו חושך ע"י העדר אור כן

תשובו לי תירוצך, רק תעינו בזה מה להשיב אחר שתלכו מכאן, ועל ידי זה אעלה בזכרון לפניכם גם אחר פרידתכם, וזהו ביאור דברי חז"ל הנפטר מחבירו אל יפטור אלא מתוך דבר הלכה שמתוך כך זכרהו, ולכאורה מאי הלשון מתוך דבר הלכה, מדבר הלכה סגי למימר רק להנ"ל אתי שפיר היינו שישמע ממנו קושיא בלא תירוצך, וישאר בתוך היינו באמצע הדבר הלכה בקושיא בלא פירוקא ומתוך כך זכרהו, כי יעיין אה"כ תירוצך על הקושיא ויזכור את המקשה לו" עכדה"ק ודפח"ח. [וצ"ע מהמשך הגמ' שלא אמר לו רק פי' בפסוק]

ולפ"ז י"ל דמה ששכח יוסף ה' אלו הקושיות ששמע מאביו בלי תירוצך שהי' גורם שיחשוב ע"ז תמיד ומתוך כך לא ה' יכול להפסיק מלחשוב על אביו. וזה הדגשת הפסוק את כל עמלי ואת כל בית אבי היינו חלק העמל שהי' לי בבית אבי ע"י הקושיות הגדולות שהק' לי אבי זה נשכח ממנו דזה ה' מזכיר אותי את אבי כל הזמן ולא הייתי יכול לסבול את זה, אבל עצם הלימוד בלי הקושיות בוודאי זכר.

מנשה ע"ש סור מרע ואפרים ע"ש עשה טוב

וע"ע שפ"א חנוכה תרנ"ד ד"ה בשם אמו"ז ז"ל דמנשה ע"ש סור מרע כמו שכחי עמך ובית אביך ואפרים הוא עשה טוב, ויוסף החשיב את הסור מרע לעיקר והקדים את זה אבל יעקב ראה כי אין הכל מוכנים לזה דע"י עשיית הטוב ממילא יוסר הרע ולזה הקדים את אפרים לפני מנשה, וזה מח' ב"ש וב"ה בנר חנוכה אי פוחת והולך או מוסיף והולך והם ב' בחינות הלל והודאה עי"ש. ויש לציין לזה מש"כ הגר"י קמינצקי זצ"ל באמת ליעקב דאפרים הוא שם מצרי דרואים דשמות המצריים ה' להם פ' ע' ר' פרעה, פוטיפר, צפנת פענח, שפרה, פועה, ואפרים נקרא על מה שנעשה תושב והצליח במצרים ומנשה ה' ע"ש סילוק בית אביו. ולד' שפ"א א"ש דתוך כדי ישיבה עם המצרים מנסים להאיר הנשמה עם עשה טוב ועי"ז ממילא אח"כ יהי' בחינת מנשה.

בטעם שהכריח יוסף את מצרים למול

ותרעב כל ארץ מצרים ויצעק העם אל פרעה ללחם ויאמר פרעה לכל מצרים לכו אל יוסף אשר יאמר לכם תעשו: [שם נ"ה]

וברש"י "לפי שהי' יוסף אומר להם שימולו וכשבאו אצל פרעה ואומרים כך הוא אומר לנו אמר להם למה לא צברתם בר והלא הכריז לכם ששני הרעב באים אמרו לו אספנו הרבה והרקיבה א"ל א"כ כל אשר יאמר לכם תעשו הרי גזר על התבואה והרקיבה מה אם יגזור עלינו ונמות" ומקור ד' רש"י הוא ממדרש צ"א ה' וכן בפרשה צ' ו' ושם דלכ"כ לקמן החייתנו [מ"ז כ"ה] ולא חייתנו נתת לנו חיים בעוה"ז וחיים בעוה"ב. [ולא נתבאר מנ"ל

והגלות וההסתר וזהו הלשון "ויהי רעב על פני כל הארץ" היינו שנסתר הפנימיות "ויפתח יוסף את כל אשר בהם" היינו שהי' עוסק בפתיחה לגלות הפנימיות, וא"כ יש להתאים זה עם מש"כ מהר"ל דמל אותם דאל"כ לא יוכלו לקבל ממנו מזון כיון שהוא שומר הברית, ומש"כ יפה תאר שהסיר ערלת לבבם, דלא הי' זה דבר צדדי לענין שיוכלו המצרים לקבל ממנו מזון, רק כיון שכעת הי' צריך להעמיד כל עיקר מדתו שהוא גילוי הברית ושעי"ז יוכלו ישראל אח"כ ג"כ לפתוח ולגלות את הפנימיות בתוך הגלות לכן הוכרח את המצריים שימולו את עצמם וע"י "פתח אותם" בעצמם וממילא הוקבע ונתייסד מדתו בשביל ישראל.

יסוד ענין חנוכה הוא להחזיר הפתח ולגלות בחינת זאת

[וכן יל"פ בזה מה שהודגש הרבה אצל יוסף ענין "זאת" בזאת תבחנו [לעיל מ"ב ט"ז] ויאמר עליהם יוסף זאת עשו וחיו [שם י"ח] ע"כ באה אלינו הצרה הזאת [שם כ"א] מה זאת עשה אלקים לנו [שם כ"ח] ויאמר עליהם ישראל אביהם א"כ איפה זאת עשו [מ"ג י"א] ויקחו האנשים את המנחה הזאת [שם ט"ז] חלילה לי מעשת זאת [מ"ד י"ז]. ונתבאר באריכות בפי' ויגש דענין זאת היא נקודת מלכות שמים שמתגלה גם בתוך הטבע והחושיך וכ"כ בשפ"א חנוכה תרל"א דזהו ביאור ענין זאת חנוכה דבחנוכה ג"כ נתברר שהכל מהשי"ת ולהנ"ל זה גופא הי' עבודת יוסף וא"ש דנקט מלת זאת. ובאמת דזהו עיקר עבודת ימי החנוכה כמבואר בשפת אמת חנוכה תרמ"ב ד"ה מה בטעם שתיקנו נ"ח על הפתח דכל מגמת היונים הי' לבטל הפתחים שבמקדש ע"י הפרצות, וביטול שבת חודש ומילה הי' ג"כ ביטול פתחים דביום השבת יפתח ויום החודש יפתח ומילה הוא עיקר הפתח, ועיקר הפתח תלוי בשמירה, וע"ז נפתחים שערי קדושה וא"כ עיקר ענין חנוכה הוא להפוך הפירצה של יונים לגדר "פתח" שמיועד לסגירה ושמירה ועי"ז ממילא נפתח השער לקדושה ושבת זו מסוגל לזה ביותר]

ועוד יש להוסיף ע"פ מש"כ הוזה"ק ויגש רז. ד"יוסף הצדיק איהו יהיב שבעא לכל עלמא ועלמא מיני' איתון" ושם רח. דהקב"ה העמיד כל הבריאה על עמוד אחד הנקרא צדיק שזהו מדת היסוד וזה קיום כל העולם והוא זה שמשקה וזן את כולם, ולכ"כ בווה"ק בשלח סג: דיום השישי נברא בו האדם שהוא יסוד הבריאה והוא המשפיע ויום זה הוא המשפיע לש"ק כמ"ש והי' ביום השישי והכינו, ורק מי שטרח בע"ש יאכל בשבת, ובפרדס רימונים שער ח' פכ"ו דמדת היסוד מקבל מכולם השפע [מכל ח' ספירות כח"ב חג"ת נ"ה] ומשפיע למלכות ולכן יוסף שהוא מרכבה למדת היסוד נעשה משביר ומזין לכל הארץ, וכיון דכעת נקבע ונעשה מרכבה למדה זו לא הי' שייך שישפיע רק לאלו הנימולים ומתאימים עצמם למדת היסוד.

ולכשת"ל שתי עניינים הכלולים בשמירת הברית הוצרך יוסף להשריש אצל המצרים כדי שיוכל להשפיע להם מזון וממילא להכין הדרך לכלל ישראל. א: מדת האמונה שהכל מהקב"ה ולזה הוצרך להראות לפרעה דעיקר המזון שלהם מגיע מהקב"ה ולזה צעק "בלעדי

יש קליפה והסתר וכשמסלקין משמים ההסתר ממילא נתגלה הפנימיות שהוא אך טוב, וזה עצמו חלום פרעה כי שנות הרעב באים ע"י ההסתר ולא נודע כי באו אל קרבנה ולכ"כ ויפתח יוסף את כל אשר בהם כדכתיב והרעב הי' על פני הארץ שנסתר הפנימיות שהיא שנות השבע ויוסף הוא הפותח נקודה הפנימיות וזה"פ מקץ שנתיים ימים שנשלם זמן השניות ויהי' ה' אחד אבל כעת יש לכל דבר הסתר ונק' שנתיים ימים, ועיקר החושך הוא ע"י מחשבות שקרים מהבלי העולם שאין בהם ממש, וכפי התדבקות בני אדם במחשבות אלו נותנים קיום לחושך ויש זמנים טובים שמתבטל החושך בהם וזה מש"כ שער החצר הפנימית כו' ביום השבת יפתח וביום החודש יפתח שמתגלה בהם חיות הפנימיות שבכל העולמות וכו' וע"ע שנת תרל"א דמה שיש ללמוד מפרשה זו הוא להכין עצמו בימים הטובים שנתגלה הקדושה בהם וכו' ואפשר הי' רמז ליוסף שבזמן זה שימלך במצרים יכין על זמן הגלות דע"י יוסף הצדיק נגדרו ישראל מעריות, ובאמת ע"י בחי' יוסף אפשר למצוא הארה גם בעת ההסתר ומש"כ שער החצר הפנימית וכו' דבחי' ראשית של כל דבר משם יש התחדשות תמיד קודם שנטבע בתוך הטבע וההרגל ששת ימי המעשה יהי' סגור, שבחול הם ימי עבודה למצוא נקודה הפנימית, אך ע"י שבת וחודש יכולין למצוא גם בחול וממש"כ יפתח ולא כתיב יהי' נפתח מ' שיום שבת וחודש הם מפתחות אשר יכול האדם לפתוח בהם הפנימית גם בימי המעשה והוא בחי' יוסף שומר הברית פי' ברית הפנימיות שבכל דבר והנקודה נקראת ברית וכו' וכשאדם שומר נקודה זו שביום השבת ונתבטל כל החיות שבו להיות עולה ונדבק להקב"ה זה סיוע לימי העבודה למצוא נקודת השבת גם בימי המעשה, וחודש הוא ג"כ ענין הפנימיות רק שבת ע"י ביטול ועלי' וחודש ע"י אמונה יותר שגם בתוך הטבע יש הארת התחדשות תמיד, ולכן חודש תלוי בישראל שהוא בגדר אמונה ובאמת אין כל חדש תחת השמש דא"א למצוא התחדשות ונשכח ההתחדשות רק ע"י ימים אלו יכולים למצוא ההתחדשות למעלה מן הטבע ע"י בחי' הביטול והאמונה, וגם כל הגלות הוא זה שנסתר הפנימיות בהתלבשות פרות הרעות עד שנשכח כח הפנימי וע"י שמירת הברית כנ"ל בכל מעשה יכולין למצוא ההארה גם בגלות, וע"י עזיבת שמירת הברית ניטל ההתחדשות וזה שם חנוכה ע"ש ההתחדשות דההתחדשות הי' בגלות הטבע, וגם דגם דכל נס מלמעלה מן הטבע מביא התחדשות ולכן בימים אלו אפשר להתדבק בפנימיות. עכ"ד שפ"א.

הרי מבואר מדבריו דעיקר תפקידו של יוסף במצרים היה לגלות ולפתוח הפנימיות שנסתר בתוך הגלות וההסתר ובה הכין דרך לגלות שיהי' אפשר לפתוח ולגלות הארות ימים הטובים גם בתוך ימות החול

תתראו "למעלה", ובוזה הסביר אח"כ מש"כ ונח"י ולא נמות היינו ע"י שלא נסמוך על נס נח"י בעוה"ב ולא נמות בעוה"ז. נוכוון בזה לד' רבו ההפלאה בפנים יפות כאן ופלא שלא ציינו כן]

אלא דפי' אינו מתאים כלל עם ד' חז"ל דפירשו דקאי שלא להתראות לבני עשו וישמעאל, ושמעתי מפי הג"ר ישראל דוד שלזינגר שליט"א דהנה בהא דתענית כה. דחד בי שמישי ראה רחב"ד את בתו עציבת כיון שכלי של חומץ נתחלף לה בכלי של שמן והדליקה ממנה נר לשבת אמר לה בתי מי שאמר לשמן וידלוק יאמר לחומץ וידלוק ואכן דלק כן כל היום כולו, וצ"ע הרי חומץ אינו חומר בעירה כלל ואיך בכלל דלק והוי לי' לבת רחב"ד לראות מיד שנעשה כאן נס, ותי' בבן יהודע וכן תי' הגה"צ רא"א דסלר זצ"ל דבוודאי ידעה שנעשה כאן נס אלא שהתעצבה שינכו לה מזכיותי' וכגמ' הקודם שלכן סירבה אמה לקבל רגל משלחן של זהב, ולזה ענה לה רחב"ד דאם אתה חי ונושם דאצל הקב"ה אין שום הבדל בין חומץ לשמן, וגם מה ששמן דולק הוא נס א"כ אם חומץ דולק אינו גורם שום התפעלות ולא מנכין מזכיותיו, וכפי שהי' ממתיק הגרי"ד קופלמן זצ"ל ר"י לוצרן, דיש לחיות שה"מי שאמר "דולק ולא שה"שמן" דולק.

ולפ"ז י"ל דאכן בני יעקב כשלעצמם היו יכולים לסמוך על הנס כיון שאצלם לא הי' שום הבדל בין נס לטבע והרגשה זו הגיע להם מברכת אברהם שנא' ויתן לך האלקים היינו ויתן ויחזור ויתן שמרגישים שכל הזמן הקב"ה הוא זה שנותן ולא מתפעלים מנס יותר מטבע, אבל בני ישמעאל ועשו אין להם ברכה זו ואם יראו שבני יעקב זוכים לחיות בצורה כזו יבינו שבני יעקב זכו לברכת אברהם ולזה יתקנאו וא"ש דד' החת"ס וההפלאה וד' חז"ל עולים בקנה אחד.

בחנוכה אין הבדל בין נס לטבע

והנה בדרך כלל לאנשים כמונו פחותי ערך א"א לחיות בצורה כזו וע"כ אין להתפלל על נס ואז מנכין מזכיותיו, אבל יש זמן אחד בשנה שאנו מכירים להכרה שאין שום הבדל בין נס לטבע, וכל' רמב"ן סו"פ בא שכל דברינו ומקרינו ניסים אין בהם טבע ומנהגו של עולם כלל, והוא בחנוכה שע"י נס פך השמן נתגלה שמה שתמיד פך שמן דולק אינו מדרך הטבע ומי שאומר לשמן שידלוק וכו' וכד' הקדושת לוי בקדושה חמישית דחנוכה דלזה קבעום ימים טובים להלל והודאה שאינו על נס פך השמן גרידא דהרי ע"ז לבד א"א לומר הלל אלא שקבעו יו"ט במה שנתגלה ע"י נס פך השמן דהיינו על נסיך שבכל יום עמנו ועל כל נשימה ונשימה שבדרך כלל אין אנו מרגישים נס בזה.

אלקים יענה את שלום פרעה" ועי' בס' אמת ליעקב להגר"י קמיניצקי זצ"ל שהרחיב בזה דאצל אברהם ויצחק מצינו דבעת רעבון הגיעו למצרים היינו שמצרים לעולם לא סבלו מרעב ולא הוצרכו לגשם כיון שהי' להם הנילוס. ולזה לא סבלו המצרים לאכול את העברים לחם שהתגאו על שיש להם תמיד לחם ולזה רצה יוסף לבטל גאותם להשריש אצלם נקודת האמונה שהכל מהקב"ה וזה לצורך כלל ישראל וכל' הח"ח בשמירת הלשון פ' וישב. ב: הפרישות מן הזנות והטומאה וזה ע"י המילה ובזה הכין הדרך לישראל שיוכלו לגדור עצמם מן הזנות. וכ"ז נרמז במדת צדיק שנא' וצדיק באמונתו יחי'.

למה הקפיד יעקב שילכו לקנות תבואה

וירא יעקב כי יש שבר במצרים ויאמר ויאמר יעקב לבניו למה תתראו ויאמר הנה שמעתי כי יש שבר במצרים וגו' ונח"י ולא נמות: [מ"ב א-ב]

פירש"י למה תתראו למה תראו עצמכם בפני בני ישמעאל ובני עשו כאילו אתם שבעים כי באותה שעה עדיין הי' להם תבואה. ומקורו מגמ' תענית י: דמכאן ילפי' שמי ששכח ואכל ושתה בתענית אל יתראה בפני הציבור ואל ינהיג עידוניה בנפשו. והק' רמב"ן דלמה נקט בני עשו וישמעאל שאינם כאן והו"ל למינקט בני כנען, ותי' דבני עשו וישמעאל היו עוברים עכשו דרך כנען לשבור אוכל במצרים, וכשיראו בני יעקב שבעים יבואו אליו לאכול עמו לחם בביתו נכבר הארכנו בפ' וישלח בקפידא זו דיעקב שהוא זה שהעמיד צורת הבית היהודי להיות מנותק מן הגוים] אלא דהק' במש"כ בפסוק אח"כ ונח"י ולא נמות דל"ש לזה כלל אלא טעם אחר הוא לשמור את המעט שיש בידם כדי שלא ימותו כאשר יתום הלחם. ורא"ם דחה ד' רמב"ן ופי' דבני כנען הי' להם תבואה ומהרש"א בתענית שם כ' דעדיין ק' למה לא נקט גם עמון ומואב שכיני בני כנען, ולכן תי' דדוקא נקט עשו וישמעאל שהיו מזרע אברהם נחשבים אז כאחים וקרובים לבני יעקב ולכן שייך בהם קנאה. ובס' לשמוע בלימודים תי' דכשיראו דבני יעקב יש להם ברכה מיוחדת ואינם סובלים מרעב יבינו שהם זכו לברכת אברהם, ולזה יתקנאו בהם שהם חושבים שגם להם מגיע ברכת אברהם.

בני יעקב רצו לסמוך על הנס

והנה בחת"ס כאן כ' פי' מחודש בטענת יעקב לבניו, דבאמת גם ליעקב ובניו לא הי' מספיק תבואה רק שחשבו לסמוך על נס, דהרי יש ביד ה' להחיות נפשות הצדיקים, ולזה אמר להם יעקב דאה"נ הקב"ה לא ירעב נפש צדיק ויעשה לנו נס בלי ספק אבל אסור לסמוך על הנס דמעיינין בדיני' למעלה ונפסיד מזכיות שלנו לעוה"ב כעובדא דר"ח בן דוסא תענית כה., וזה"פ למה

גדר שירה וא"צ ברכה, או מצד חלות שם יו"ט [כל פרק ופרק] זה גדר קריאה ומחייבת ברכה, ובחנוכה פי' רש"י **שבת כא:** דהיו"ט נקבע משום נס דנרות והיינו דזה לא מוגדר כגאולה מצרה ולזה הוצרכו חכמי חשמונאי לקבוע חלות שם יו"ט כדי לומר ע"ז הלל, אבל הלל דיו"ט מצריך איזה דבר **חידוש** כלשון רש"י **פסחים צה:** **ד"ה לילה** ובעלמא החידוש הוא איסור מלאכה כמבואר **בערכין י:**, ובחנוכה החידוש הוא מצות הדלקת נר חנוכה שהוא זכר לנס הנרות ויל"ב כן בד' הגמ' שם בערכין עי"ש, ועוד הי' ענין גאולה מצרה שע"י נצחון היונים הצליחו לחנך המזבח וכלי שרת וכמבואר בדרכי **משה תרע בשם או"ז** ולזה י"ל הלל מצד תקנת הנביאים הקדומה, ונפק"מ **לנשים** דמצד אף הן באותו הנס יתחייבו רק מצד גאולה מצרה ולא מצד יו"ט דהוי זמן גרמא, ולכן אין אשה מוציאה את האיש גם בהלל דחנוכה כמבואר ברמב"ם הל' חנוכה.

[עוד בירר שם דנחלקו רש"י ור"ת בר"ה יח: האם הי' שייך תקנת הדלקת נרות גם בלי חלות שם יו"ט או דמה שקבעו יו"ט הי' גם כדי לתקן מצות הדלקה ואם יתבטל היו"ט ממילא יתבטל המצוה]

ועדיין צ"ב דאם ההלל מכח מצות הדלקת נרות הרי עיקר מצות ההדלקה הוא בלילה והלל אינו אלא ביום ותי' מו"ז שם דכל יום נחשב כפרק בפני עצמו עם דיניו שמתחיל בלילה ומסתיים ביום, אולם לנתב' לעיל בשם הגרי"ד שלזינגר שליט"א יש להמתיק הדברים למה הוצרכו לקבוע יו"ט כדי לומר הלל, דלולא תקנת יו"ט הרי זה מחרף ומגדף, אבל אחרי שנעשה יו"ט מכח נס הנרות ונבוא להתבונן בענין מי שאמר לשמן וידלוק וכו' ממילא יכולים אנו כבר להודות ולהלל על נס ששכל יום עמנו. ועבודה זה שייך כל היום ולא דוקא בעת הדלקת הנרות.

מה שהוצרכו אחי יוסף לרדת עשרה דוקא

וירדו אחי יוסף עשרה לשבר בר במצרים: [שם ג'] וצ"ע למה כ' אחי יוסף ולא בני יעקב, ועוד דל"ל להדגיש שהיו עשרה, ועמד בזה רש"י וכו' דלכ"כ אחי יוסף ולא בני יעקב שהיו מתחרטים במכירתם ונתנו לבן להתנהג אתו באחווה, וענין מש"כ עשרה כ' רש"י מה ת"ל והלא כתיב ואת בנימין אחי יוסף לא שלח אלא לענין האחווה היו חלוקין לעשרה שלא היתה אהבת כולם ושנאת כולם שוה לו אבל לענין בר כולם לב אחד להם. וצ"ע ממש"כ רש"י לפני זה שלא היו באחדות ותי' הרע"ב בפ' **עמר נקא** דעדיין היו חלוקים רק בעבור צערו של יעקב החליטו לפדותו. ועדיין צ"ב דל"ל להדגיש האחדות לענין האוכל ועוד ל"ל להדגיש דוקא מספר עשרה.

ובזה מיושב קו' **הבכור שור במס' שבת הובא בשע"ת סי' קפ"ז אות ג'** במש"כ הרמ"א שם דבשכח בחנוכה לומר על הניסים בברכת המזון יאמר הרחמן הוא יעשה לנו ניסים כמו שעשה בימים ההם, והרי מבואר בברכות ס. דאין להתפלל על נס ותי' דרבים שאני, או דעל נס שקרוב לטבע העולם כמלחמות מותר, ובדברי שאל **להגרי"ש נטנזון זצ"ל** תי' דבחנוכה שהוא זמן של ניסים מותר לבקש על ניסים, ולהנ"ל א"ש ביאור הדבר דחנוכה שאני שאנו מגיעים להרגשה שבלא"ה כל דברינו ומקרינו ניסים וא"כ מותר לבקש על ניסים. וי"ל לפ"ז **דעל הנסים נחשב חלק מברכת מודים ממש** כיון דזה פי' וגילוי דהא דעל נס ששכל יום עמנו, ולכן מי ששכח על הנסים אינו חוזר דכבר אמר ברכת מודים ולזה נתקן תפלת הרחמן כדי שיתבונן בזה שיכול לבקש על הנסים דהיום אנו חכים בהכרה שהכל נס. [עי"ל בדרך צחות דכבר בתחלת מודים יש לו כבר להרגיש ההרגשה דחנוכה כדי להגיד על נס ששכל יום עמנו כדבעי וא"כ בסידורים שעושים על הנסים בצבע אחר הו"ל גם לעשות מודים בצבע אחר].

הלל דחנוכה על נס ששכל יום עמנו

גם מיושב לפ"ז הא דאומרים הלל בחנוכה שהוא באמת ימות החול והרי מבואר בשבת קיח: דכל האומר הלל בכל יום ה"ז מחרף ומגדף, אולם לנתב' א"ש דכ"ז ביום רגיל שאין לנו ההכרה שטבע הוא ג"כ נס, אבל בחנוכה שאנו באים להכרה דנס וטבע אחת הן מותר לומר הלל, וא"ש דעיקר קביעות יו"ט חנוכה הוא להלל והודאה ולא נתבאר היטב על איזה נס דאי נימא על נס פך השמן הרי לא מזכירין זה בעל הניסים וגם בהלל, ועוד הרי א"א לתקן הלל רק על הצלת הגוף ולא על שזכה לעשות מצוה וכדהק' מהר"ל בנר מצוה, וגם אא"ל על נצחון המלחמות דהרי מבואר להדיא בשבת כא: דעיקר קביעות ימים טובים להלל והודאה בא בעקבות נס פך השמן, ועוד שתוס' תענית כח: ד"ה ויו"ט כ' דחנוכה דינא הוא לגמור הלל דכל הח' ימים הי' מתגדל הנס והי' כל חד וחד יו"ט הרי להדיא דהלל על נס דנרות הוא, אולם להנ"ל א"ש דנס פך השמן גילה לנו להודות על נס ששכל יום ועל כל נשימה ונשימה, וכל יום שנמשך נס פך השמן הי' בזה יותר גילוי שמי שאמר לשמן וידלוק יאמר לחומץ וידלוק, וא"ש דעיקר הלכות הלל קבעו הרמב"ם בהל' חנוכה כיון דכל עיקרו של חנוכה בנוי ומיוסד להלל ולהודות על כל מה שהקב"ה נותן לנו תמיד. עכ"ד הגרי"ד שלזינגר שליט"א.

שתי דינים בהלל דחנוכה

והנה כבר נתבאר בעניני חנוכה בשם מו"ז הגר"ר בנציון זצ"ל בספרו **ילקוט שיעורים ח"א סי' י"א** דהאריך דיש ב' דינים בהלל המבואר בפסחים קי"ז. שנביאים שביניהם תיקנו או מצד גאולה מצרה [כל צרה וצרה כשנגאלין] וזה

סתם בצרתו, אבל הם חשבו כדין עשו שחייב מיתה על שהלשין ומסר או מטעם נביא שקר [כדכ' חת"ס ב' וישב] ולא התוודו ולא התחרטו כלל, אך כשראו שמוציא אותם ממאסר חוץ מאחד מהם ונשארו בלי מנין וא"כ מתבטלים מכל דבר שבקדושה פשפשו ותלו זה במה שמכרו את יוסף בין הגוים כי גופו חייב מיתה ולא נפשו ונשמתו וגדול המחטיאו יותר מן ההורגו, והיינו צרת נפשו דייקא וראובן השיב גם דם הזקן שבטלנו אותו מרוה"ק הנה נדרש לבטל אותנו מקדו' ה' בעשרה. עכ"ד חת"ס.

ולפ"ז יש לנו ב' מהלכים בהדגשת מס' עשרה או מצד קיום החלום או מצד דבר שבקדושה ולכ' ל"ש זל"ז כלל.

בהתחברות יוסף ואחיו נתחדש תפלת מוסף

אולם הנראה בעז"ה ע"ד דרוש, בהקדם ד' המשנה ברכות ל'. אין תפלת המוספין אלא בחבר עיר [היינו בציבור] וחכמים אומרים גם שלא בחבר עיר ור' יהודה אומר בשמו דכ"מ שיש חבר עיר היחיד פטור מתפלת המוספין. ובטעם הצד דמוסף צריך מנין, כ' רבינו יונה ותו' הרא"ש שם דכיון דתפלת מוסף אין בו תחנונים סגי במה שציבור מתפללין אותה.¹⁶ והוסיף פנ"י ברכות שם דמוסף נגד קרבנות מוספין שהם קרבנות ציבור אבל שאר התפלות גם אי נגד תמידין תיקנום זה רק אסמכתא ועיקרה לבקשת צרכיו, ובפרט אי אבות תיקנום לכל יחיד ויחיד לבקשת צרכיו. [ורש"ש הוסיף דהרי במוסף הוזכרו הקרבנות בפירוש משא"כ שאר התפלות] עוד כ' פנ"י דבמוסף יו"ט ור"ח עיקרו הוא שער החטאת דל"ש ביחיד, ואף שגם היחיד מתכפר מ"מ התפלה נתקנה רק לציבור וכמו דמבואר בתענית כו. שהתקינו שאנשי משמרות יהיו שלוחים של הכלל לעמוד על הקרבן שיהי' נחשב כקרבן כולם ה"נ תפלת הציבור הוא כאותם שלוחים. [וזה לא מיישב מוסף שבת שאין שם חטאת]

ועדיין צ"ב לשון חבר עיר דפירש"י דהיינו חבורת עיר כלומר ציבור של אנשים וא"כ צריך לנקד קָבַר בסגול"ל וצ"ע למה לא כ' "בציבור" בפירוש ורמב"ם בפיה"מ פי' דהכוונה לחכם המיוחד שבעיר ומנהיגה [וכלשון אשת חבר תלמיד חבר] שכיון שתמיד הכל מתקבצים סביבו נקראים כל הציבור על שמו ולפ"ז צריך לנקד קָבַר עיר בקמ"ץ. ועדיין צ"ב למה לא נקט ל' ציבור ומה איכפ"ל כעת במה שכולם מתקבצים סביב החכם. ופנ"י כ' ע"פ דבריו לעיל דהציבור הם שלוחים של כל יחיד וכמו

ורבינו בחיי כ' בשם הרמב"ן שאמר הכ' עשרה להראות דכאן נתקיים חלומי ראשון של יוסף שמדבר בעשרה אחים המשתחווים ליוסף אולם רמב"ן לקמן פסוק ט' כ' דכ"ז שלא ירד בנימין לא נתקיים גם חלום הראשון וי"א שזה כ' רמב"ן בבואו לא"י וחזר בו ממש"כ במהדור"ק.

ועדיין צ"ב למה הוצרכו כל האחים לרדת למצרים ולא שלחו רק א' או שנים מהם, וכ' הספורנו שיוסף לא הי' מוכר לאדם אחד עבור כמה בתים כיון שחשש שיעשו בהן סחורה כנהוג בשני הרעב. ואור החיים הק' תי' דהאחים חששו שתירע עין איש ברעהו כנהוג בימי הרעב ולכך הלכו כולם שאיש את אחיו יעזור. ומלבי"ם כ' ע"פ ד' המדרש שהביא רש"י שהלכו לחפש את יוסף א"כ באמת רק אחד ירד לקנות אוכל והשאר לחפש את יוסף.

מכאן ילפינו דין דבר שבקדושה בעשרה

ובאמת במדרש רבה כאן עה"פ לקמן ויבואו בני ישראל לשבר בתוך הבאים למדו למש"כ ונקדשתי בתוך בני"י דאין דבר שבקדושה פחות מעשרה כמו שכאן בני ישראל היו עשרה, וכן הוא בירושלמי פ"ז ברכות ה"ג בשם רבי סימון, [אבל בבבלי ברכות כא. מגילה כג: סנהדרין עד: למדו ממרגלים] והאריכו במדרש טובא בהלכות צירוף למנין, הרי דהא דאין דבר שבקדושה פחות מעשרה שייך למס' השבטים שירדו למצרים וא"כ נר' דהטעם שירדו עשרה הי' מצד חלות דבר שבקדושה.

ואכן רבינו בחיי פי' שבא הכ' לומר שירדו עשרה ע"מ שיוכלו להתפלל על יוסף במנין דאין דבר שבקדושה פחות מעשרה [ובתנחומא ו' כ' שירדו עשרה שבכך יש כח לדחות הפרענות כמו בתפלת אברהם על סדום לעיל י"ח ל"ב] ובחי' חת"ס כאן כ' דבכוונה עצומה לא שלחם יעקב כי אם דוקא במס' עשרה שהוא מס' הקדושה ולא ט' ולא י"א שהוא מס' הקליפות כמ"ש יעב"ץ לענין מס' סממני הקטורת ולא רצה לשלחם לערות מצרים כ"א במס' הזה, ומפני כן התחכם יוסף לאסור א' מהם כדי שעל כרחם יקחו אתם את בנימין כדי להשלים המנין. ובקטע אחד הביא ד' הירושלמי והמדרש הנ"ל דילפי' מכאן דלדבר שבקדושה בעי' עשרה¹⁵ וכ' דלכן נסעו בעשרה כדי שלא להתבטל מלקדש ש"ש בעשרה בכל דבר שבקדושה וכדו', והיינו שביום השלישי כשהוציאו ממאסר התחילו להתוודות ולמה לא התוודו כבר בהיותם אסורים גם יל"ד מש"כ בצרת נפשו ולא אמרו

¹⁵ בחת"ס שם ציין שכ"כ בטור א"ח ובהג' שער יוסף העיר דגם בחי' חת"ס פסחים ז': הביא כן מטור או"ח שמוחק הגי' בש"ס שלומד ממרגלים דאין ללמוד מעדה רעה אבל לא נמצא כן בטור אצלינו, רק ברבינו בחיי ב' אמור אחרי שהביא גי' הש"ס שלנו כ' בשם רבינו יעקב דאין הנוסח מדוקדק דא"א ללמוד ממרגלים אלא הכוונה לשבטים ובגליון הש"ס ירושלמי ברכות העירו שלא מצאו בשום מקום דברי רבינו יעקב.

¹⁶ ורש"ש העיר דהא אמרי' י"הר וכו' שתעלינו וכו' וי"א דעיקרה של מוסף אינה לתחנונים או עכ"פ תפלה זו הוא רק להשלמת הקרבנות ולא בקשת צרכיו וכצ"ל ליישב ד' הצל"ח ברכות כו. ד"ה ומדברי דנשים פטורות ממוסף דזמן גרמא הוא ושאי משאר תפלות דרחמי הוא והיר מוסף יש בו גי' רחמים וצ"ל כנ"ל.

מתגלה הנהגה עליונה למעלה מהטבע וזה הרמז שהוא למעלה מג' בחינות שבימי המעשה.

גם הג' תפלות בכל יום הוא לתקן הנפש רוח נשמה לדבקם בשורשם ובשבת תפלת מוסף על נשמה יתירה לכן נקראת מוסף, וכמו כן הקרבנות במקדש שהיו מעלין הכל לשורש ובשבת קרבן מוסף הוא למעלה מעולת התמיד בחינת יוסף למעלה מסדר הטבע כנ"ל עכ"ד השפ"א.

הרי לן דתפלת מוסף הוא נגד יוסף הצדיק, ובחי' יוסף הוא למעלה מן השבטים וכל הנהגת הבריא תלוי בו ולכן צריכים כולם להשתחוות לו כדי לחבר עוה"ז לבחי' חי העולמים לקבל כל השפע.

והנה הבני יששכר [בספרו מגיד תעלומה על ברכות ל.] במש"כ "חבר עיר" ולא ציבור, כ' דמוסף מרמז לתוס' כתובה שנותן החתן להכלה לחיבת היחוד השלם וה"ס יהוד"ה יוסף בגי' מוסף הוא תרין משיחין, והנה דוד נקרא עי"ר כמש"כ מ"א ח' ט"ז מן היום אשר הוצאתי וגו' לא בחרתי בעיר מכל שבטי ישראל וגו' ואבחר בדוד וגו' הרי דמלכות בית דוד נקרא עיר וזה"פ בנבואת יעקב אסרי לגפ"ן עיר"ה [לקמן מ"ט י"א] גפ"ן הוא יוסף כגופ"ן דנצב [עי' תרגום שם פסוק כ"ב עה"פ בן פורת עלי עין] ואסרי לגפ"ן עיר"ה הכוונה שיתחברו שני משיחין, וכיון שיכונה למשיח בן דוד עי"ר נקרא משיח בן יוסף "חבר עיר" עכ"ד הבני יששכר.

ולדברי השפ"א הנ"ל הי' אפשר"ל קצת באופ"א דכיון דתפלת מוסף הוא בחי' יוסף ול"ש לקבל מיוסף אא"כ מתחברים יחד להשתחוות לו דאז יוכל להמשיך השפע עי" בחי' יסוד צדיק לכן צריך דוקא בחבר עיר, וא"ש דנרמז כאן החבר שהוא הת"ח שכולם מתקבצים סביבו וכד' הרמב"ם בפיה"מ, וכן הציבור נקראת בגדר חבורה שמתחברים יחד מול הצדיק.

וכיון שכל ענין ירידת בני יעקב למצרים הי' כדי למצוא את יוסף ושיתקיים החלום של השתחוואה ורק כך הי' אפשר שיגיע עליהם השפעתו, לכן נסתבב שיהי' דוקא עשרה ככל דבר שבקדושה דבעי' עשרה להשראת השכינה ה"נ הי' צריך עשרה לעצם קבלת ההשפעה מיוסף הצדיק. ונרמז בלשון חבר "עיר" לשון הפסוק לקמן מ"ד ד' "הם יצאו מן העיר לא הרחיקו" עוד י"ל במש"כ בתהילים קכ"ב ג' ירושלים הבנוי' כעיר שחברה לה יחדיו ששם עלו שבטים שבטי קה עדות לישראל וגו' ובחגיגה כו. דבירושלים בשעת הרגל נעשים כל השבטים חברים, הרי דעיר שחברה לה יחדיו מרמז על התאחדות השבטים. וזה נרמז בחבר עיר. וי"ל בדרך דרוש דכאן בפ' מקץ כשהתחברו יוסף ואחיו נתחדש ענין תפלת מוסף והרי האכילה ביחד הי' בשבת כדנרמז במש"כ לקמן מ"ג ט"ז וטבת טבת והכ"ן ול' הכנה מורה

מעמדות, וא"כ יל"פ דחבר עיר הם טובי העיר שעושים עבור כולם.

חבר עיר קאי על שבטים המתאחדים סביב יוסף

והנראה בעו"ה בכ"ז ע"פ מש"כ שפ"א פ' וישב שנת תרנ"ג [ההגהות ע"פ הוצ' בני בינה] בענין מש"כ שם שיוסף חלם שאחיו ישתחוו לו ואמרו לו המלוך תמלוך עלינו וגו' ופי' כי מדרגת יוסף היא למעלה משאר שבטים כידוע ¹⁷ ולכן לא עמדו על דעתו, ובחינת יוסף הוא כמו בחינת השבת דאיתא בזה"ק [יתרו פ"ח]. דהגם דליכא בו שום כלי אבל כל הברכות תולים בו ה"נ כח יוסף לא הי' ניכר בעוה"ז אבל כל הנהגת העולם תלוי בו. ¹⁸

ולכן הראה להם בחלום השני ששמש וירח וכוכבים לו פי' הנהגת סדר העולם הכל תלוי במזל העליון, שמש ירח וכוכבים רומזו לג' תפלות שחרית מנחה ערבית וכל שורש התפלות לבטל שינוי הזמנים אל השורש, ¹⁹ ולכן יש ח"י ברכאין למשוך חיות מחי העולמים [מדת היסוד נקרא חי העולמים] וזהו משתחוים לי שכל הסדר תלוי בכח שלמעלה מן הטבע, וכל הכריעות והשתחויות בתפלה הוא לחבר עוה"ז בחי העולמים בכח ח"י חוליות שבשדרה ²⁰ ולכן אחר שהגיד להם זה החלום לא כתיב תוס' שנאה רק ויקנאו בו אחיו, כי ראו שכוחו למעלה מהם כי השבטים הם קיום העולם וי"ב מזלות ויוסף למעלה מזה הסדר והכל תלוי בו.

והנה בחול יש ג' תפלות הנ"ל שהוא חיבור ב' העולמות ובשבת יש מוסף והוא בחינת יוסף הצדיק ²¹ שבשבת

¹⁷ עי' שפ"א זכור תרנ"ד ד"ה והנה דיוסף הצדיק עיקר תולדות יעקב שהוא כלל כל השבטים והוא למעלה מהם והגם שהוא בתוכם מ"מ מעלה כל השבטים לשורש עליון, ובלקוטים לר"ח אדר סה: דיוסף יש לו ב' בחינות א' בתוך שבטים ואחד למעלה ממדרגת השבטים שכם אחד על אחיך וכבר נתבאר בפ' וישב דיש בחי' י"ב שבטים ויש בחי' י"א שבטים כנגד י"א כוכבים דחלום ועי' זוה"ק ר: דבחי' "נחנו" מ"ב י"א הוא בלי יוסף שאומרים רק כולנו בני איש אחד נחנו, ואח"כ כשאומרים שנים עשר עבדיך אחים אנחנו וכוללים את יוסף כ' אנחנו נתוסף א'.

¹⁸ עי' זוה"ק ויגש רז. ד"יוסף הצדיק איהו יהיב שבועא לכל עלמא ועלמא מיני' איתון" ושם רח. דהקב"ה העמיד כל הבריא על עמוד אחד הנקרא צדיק שזהו מדת היסוד וזה קיום כל העולם והוא זה שמשקה וזן את כולם וצדיק זה נקרא גבאי צדקה שלוקח מן העשירים ונותן לעניים ה"נ הצדיק לוקח ממזל העליון ומשפיע מזון לתחתונים העניים ובני חיי ומזוני במזל העליון תליא מילתא.

¹⁹ עי' תנחומא חיי שרה ה' דלפי שהיום משתנה ג"פ בקר ערב וצהרים לכן צריך להתפלל ג"פ.

²⁰ עי' פס"ח שער העמידה פ"ז בהג"ה דזהו סוד כריעה שיתפקקו כל חוליות שבשדרה שהוא ח"י חוליות לגבי חי העולמים להוריד השפע והכל כח יוסף הצדיק. עי' זוה"ק פינחס רמ"ד: ובאור החמה מקץ קצ"ו ב' בשם רח"ו דנרמז במש"כ ויקראו לפניו אברך.

²¹ עי' תיקון' תיקון י"ח לד: ותיקון כ"א מו. דיסוד נקרא צדיק וכשנתוסף לה נשמה יתירה דשבת נקראת מוסף שבת, ותפלת מוסף הוא בחינת צדיק מדת היסוד שדרכו עולם כל התפלות ועיקר הייחוד במלת א"ה שבקדו' כת"ר עי"ש, ובפעי"ח שער השבת פ"כ דמוסף נגר יוסף דאם תחליף אות י' דיוסף בא"ת ב"ש יהי' מוסף, ובתפארת שלמה עה"פ וירכב אותו במרכבת המשנה דיש לרמז כ"ז בתיבת מרכבת אותיות מ"ב כת"ר כידוע לידועי חן שם מ"ב הוא להעלות הניצוצות קדושות ולזה אומרים קדו' כתר.

למעלה מזה, וימי חנוכה מאירים לכל השנה לימי השבוע ולימי החודש [ולעיל שם כ' דר"ח טבת שהוא בחנוכה בוודאי מקבל הר"ח הארות הנרות על כל ימי החודש כי בראש תלוי כל החודש וזה רמז ל"ו נרות שמאירים מתחלת חנוכה עד סוף טבת וטבת ל' הטבת הנרות וימי טבת הם ימי הסתר וכלן הקדים רפואה למכה שע"י הנרות מאירים ימי החושך אלו ואור כי טוב]

העולה מדבריו דחנוכה הוא הכנה לאלו הימים טובים שאיבדנו מכח חטא העגל והם ראשי חדשים שהם מכח השבטים ולזה הקריאה הוא בענין הנשיאים, וכיון שחנוכה נמצא בימי המעשה בכוחה להאיר על כל השנה בכל ימות החודש ובכל ימות השבוע, ובר"ח גופא יש בחי' דיהודה שהוא גבר בתוך אחיו והוא מכלל ימי החודש, מאידך יש בחי' דעלי' דר"ח בחי' יוסף הצדיק שהוא בחי' מוסף דר"ח בבחי' איש מצליח, וא"ש דבחנוכה ליכא מוסף דכל ענינה הוא להאיר בתוך הגלות והחושך בחי' ימים טובים דלעתיד, אבל במוספים יש עלי' מן החושך, וא"כ י"ל בר"ח שחל בחנוכה מאיר אורה של חנוכה לסלק קצת ממה שאיבדנו בר"ח וחוזר קצת היום טוב של ר"ח שעתיד להיות. ולזה יצא שיחול ר"ח בחנוכה ובפרט החודש של הסתר.

ודבר נפלא הראני ידידי הג"ר מאיר דוד דיסלר שליט"א בד' המרדכי שבת כד. דס"ל דבשכח על הניסים במוספים דחנוכה מחזירין אותו, וכבר תמה שם בבגדי ישע ועוד אחרונים הרי גם בשחרית אין חוזרים וא"כ ל"ש כלל הסברא דיום הוא שנתחייב בד' תפלות, וכתבו דאזיל לשיטתו שם דלעולם צריך לחזור על "על הנסים" דקבלוהו כחובה, אבל בערוגת הבושם לחנוכה כ' בשם רבו דכיון דיונים רצו לעקור ענין החודש וע"י נס חנוכה יש לנו ר"ח א"כ יש ענין חשוב להזכיר על הנסים במוספים, ולדברינו יש להמתיק יותר דעצם אור דחנוכה מסלק קצת הפגם ממה שאבדנו יו"ט דר"ח ולכן יש ענין יותר להזכיר על הנסים במוספין. [וכבר חקרנו בעניני חנוכה באורך האם בהלל דר"ח טבת יש כלל קיום דהלל דר"ח דמעולם לא הי' צורך למנהג בזה ונפק"מ במי שלא יכול להגיד רק הלל בדילוג האם יש ענין בזה ולדברינו כאן י"ל בדרך דרוש דאדרבה בחנוכה ההלל דר"ח נעשה חיוב בעצם ויש לו להיות שלם]

הא דלא גילה יוסף לאביו מקום המצאו

ויזכר יוסף את החלומות אשר חלם להם וגו' [מ"ב ט']

צ"ע טובא איך ציער יוסף את אביו שלא להגיד לו איפה הוא, וכבר עמד בזה הרמב"ן, ונאמרו בזה כמה מהלכים, ולמושב זקנים שהבאנו בתחלת הפרשה א"ש דהי' גדר נבואה, אולם דעת הרמב"ן כאן דהי' כדי לקיים חלומו, והרבה מקשים ע"ז וכי הותר לו לצער אביו בעבור זה, ולמה לא הניח להקב"ה לסבב דבר זה. וגם אם היתה בגדר נבואה ק' וכי אם יתנבא נביא, ששמעון ימות מחר,

הכנה לשבת כדכ' במדרש ובשבת יש בחי' מוספים. ולד' הבני יששכר י"ל דהתחדש זה בפ' ויגש בחיבור יהודה ויוסף דזה החיבור הגמור בין יסוד ומלכות, ויהודה ויוסף בגי' מוס"ף, ויהודה ויוסף מהם תרין משיחין הנכתרים בכתר מלכות וע"כ אומרים במוסף כתר יתנו לך ה"א וכו'.

חשיבות מוסף בר"ח שחל בחנוכה

והנה בימי החנוכה ליכא תפלת מוסף אבל בר"ח שהוא באמצע חנוכה יש תפלת מוסף ויל"ע למה יצא תמיד ר"ח באמצע חנוכה ובוודאי אינו במקרה, ויל"פ ע"פ מש"כ שפ"א חנוכה תרמ"ו דבחנוכה קורין בנשיאים דג' רגלים הם בזכות ג' אבות ומול י"ב שבטים הי' צריך להיות י"ב חדשים יו"ט רק בשביל החטא של העגל לא הי', ולעתיד יהיו ימים טובים כמ"ש בטור או"ח הל' ר"ח וחנוכה הוא חינוך ורמז לאלה הימים טובים דלעתיד, ורמז לזה דהזכרת ר"ח וחנוכה ופורים בג' אחרונות שבתפלה והוא כח השבטים, וכבר כ' בשם החי' הרי"ם כי הלל והודאה בחי' יוסף ויהודה דכתיב מן המצר קראתי קה ענני במרחב קה כי שם י"ה ביהודה בחי' מן המצר במרחב הוא ביוסף בבחי' עדות ביהוסף שמו, והם מר"ח עד ט"ו בו, ובחי' יהודה מט"ו עד סוף החודש רמז לדבר במלכי בית דוד עד צדקיהו ימי ירידה שבלבנה ואנא ה' הושיעה נא היא בבחינה זו כי משיח בן דוד יושיענו ואח"כ הצליחה נא בחי' יוסף איש מצליח והוא בימי עלי' דר"ח וזהו במרחב יה בבחי' מוסף דר"ח ואנחנו מבקשים מקודם הישועה מתערובות שבין האומות ובירור הפסולת כמ"ש הושיענו וקבצינו וכו' ואח"כ להשתבח בתהלתך.

עוד כ' בשנת תר"צ דחנוכה קורין בנשיאים זאת חנוכה המזבח כי השבטים והנשיאים המשיכו הקדו' לכל הדורות ולכל המקומות, ומאחר שכ' זאת חנוכה משמע שהוא נשאר לעולם וכ' קערות כסף י"ב מזרקי י"ב כפות י"ב הרי ל"ו כלים הם כלים שהעולם עומד עליהם כל"ו צדיקים וכן ל"ו נרות דחנוכה, ונראה שהם ששת ימי המעשה ושלושים ימי החודש כי כל הדברים האלה אינם במקרה והקב"ה סידר עולמו להיות כל שבוע בסדר מיוחד כל יום ויום ההנהגה באופן אחר וכן כל יום ויום מן החודש בסדר מיוחד ע"פ הילוך צבא השמים ויש להם שרשים גבוהים מאד, והשבטים הם הכינו ותיקנו כל אלו המדרגות וכמ"ש כל אלה שבטי ישראל אלה גי' ל"ו, והנה השבת הוא למעלה מהנהגת ימי המעשה כמו כן יוסף הצדיק נזיר אחיו ויהודה הוא בחי' ר"ח ומ"מ הוא בכלל הל' ימי החודש כי חודש נק' ג"כ יום המעשה והענין הוא כי יש נשיא מלבר ומלגאו וביהודה כ' יהודה גבר באחיו היינו תוך אחיו, וזה ענין מלכות ב"ד דלית לי' מגרמי' כלום והוא בכח כללות ישראל ויוסף הוא

יתקיים ברבות הימים, ולכן רצה להקדים שיתקיים בימיו כדי שיוכל לצמצמו ברחמים כפי היכולת ולא שישאר לדורות הבאים כמו בזמן מחלוקת מלכות ישראל ממלכות יהודה דאז אולי לא יתקיים רק ע"י מלחמות גדולות, וזה ה"י החשבון שלו. וזה כמו רופא גדול שמקדים לעשות נתוח לבנו בחשבון של רחמנות, לפני שיבא איזה רופא אחר ויעשהו בלי רחמים.

הוידוי בעת צרה

ויאמרו איש אל אחיו אבל אשמים אנחנו על אחינו וגו' [שם כ"א]

כאן למדנו מהשבטים איך להתייחס כשמגיע צרה, שמפשפשים במעשים, ואם רואים איזה מדה כנגד מדה צריך מיד להתוודות ע"ז, ולקבל לתקנו. ובענין זה שמעתי ממוריניו הג"ר מנשה קונינסקי שליט"א, מה ששמע בעצמו מרב אחד חשוב, שסיפר לו שבא לפניו אברך שה"י לו צורך בעשר אלף ₪ להוצאת טיפול שיניים של אשתו, וביקש ממנו להשתדל עבורו אצל גמ"ח, והבטיחו שישתדל בזה, אבל אחרי כמה ימים נשכח ממנו הענין לגמרי. אחרי כמה שבועות פתאום ה"י להרב כאבי שיניים והלך לרופא שאמר לו שצריך להוציא את השן, אח"כ בשעה שטיפל בו הרופא וניסה להוציא את השן, ה"י לו כאבים עצומים גם שה"י המקום מורדם, וביקש מן הרופא לצאת לכמה רגעים ויצא ופנה להקב"ה ואמר קבלתי הרמז, אני מבטיח שמיד כשאגיע הביתה אשתדל עבור האברך, ואז המשיך הרופא בטיפולו ויצא השן מיד בלי כאבים, והתפעל הרופא מאד. כשחזר הביתה וה"י מחשב איך להשתדל, הגיע עוד אברך ואמר לו שקיבל ירושה של עשר אלף ₪ ומבקש ממנו שיעשה בזה מה שישיר בעיניו, מיד הזמין הרב את האברך הראשון למסור לו הכסף בהלואה. הרי לן ממש כסיפור השבטים איך שיהודי צריך להתנהג, שאם מקבל רמז משמים יש להתוודות מיד ולקבל לתקן דרכיו, ואז מקבל סייעתא דשמיא שיוכל לתקן הכל.

התחזקות באורו של ראובן

ויען ראובן אותם לאמר וגו' [שם כ"ב]

בפסוקי התורה כאן בפרשת מקץ, וכן בפרשת וישב, מבואר גודל האחריות שהרגיש ראובן כלפי יוסף, וכפי שאמר לאחיו כאן "הלא אמרתי אליכם לאמר אל תחטאו בילד ולא שמעתם וגם דמו הנה נדרש" ופ"י המפרשים שהם רק התחרטו על האכזריות ולא על עצם המכירה, והוא אמר להם שיש להם לחזור על עצם המכירה, ומבואר בפרשת וישב שהוא רצה להצילו ולהשיבו אל אביו, ולכן אמר להם "אל תשפכו דם השליכו אותו אל הבור הזה אשר במדבר ויד אל תשלחו בו" [ל"ז כ"ב] ומסופר שם שאח"כ "שב אל הבור והנה אין יוסף בבור

האם הותר לו להורגו כדי לקיים רצון הבורא הלא בוודאי לרוצח יחשב.

חובת הנהגת השכל

ור' ירוחם בדעת תורה כתב יסוד נפלא, שמה שהשכל מחייב צריכים להתנהג כן, דזה מחוקי הטבע שהכניס הקב"ה בבריאה עי"ש באריכות, וליוסף יצא לו כן ע"פ שכל שכך הוא חייב לעשות ול"ש לזוז מזה, ויש להוסיף דהעידה התורה עליו ע"י פרעה שה"י חכם ונבון מאוד היינו שה"י לו הבנה מאוד עמוקה על כל דבר, ולכן ע"י החלומות, וע"י שראה איך סיבב הקב"ה שיעלה למלכות, וגם הבין מהותו ביחס לשאר השבטים ממילא הבין שכך צריך להיות. ועי' שערי יושר ש"ג ג' דכל דיני ממונות בנויים קודם ע"פ שכל, ואח"כ באים גדרים התורה.

ולעצם הקושיא על יוסף, הנה במה שפסק בשו"ע חו"מ סי' ע"א ס"ח דחרם חל גם על מי שלא נמצא שם, כתב הגר"א בביאורו שם שזה הטעם שלא גילה יוסף לאביו שהוא חי במצרים דהחרם ה"י עליו ג"כ. והעיר בספר ביאורי משפט על חו"מ שם [לידידי הרב יצחק עלעפאנט שליט"א] מרש"י פרשת וישב [לעיל ל"ז ל"ג] לענין יצחק, דכתב דהא דלא גילה יצחק ליעקב כיון שהקב"ה לא גילה ותיפול"ל מצד החרם, וי"ל דיצחק לא הוצרך לידע על החרם, לפי מה שביארנו פרשת תולדות באריכות מדתו של יצחק, דעיקר מדתו היה להתבטל להקב"ה, והגם שאנחנו לא יכולים לנהוג כן כשרואים יעקב בצער לומר דאם הקב"ה לא מגלה לו סי' שאינו רוצה אבל ביצחק לפי מדתו, ה"י יכול לנהוג כן.²²

והג"ר אליהו דיסקין שליט"א הוסיף לכ"ז, דהנה נבואה ל"ה גילוי על מה שעתיד להיות גרידא, אלא הוא גם מה שמייצר עצם העובדה, ונבואה חייבת להתקיים בכל גווני, שנא' "כי כאשר ירד הגשם והשלג מן השמים ושמה לא ישוב כי אם הרוה וגו' כן יהי דברי אשר יצא מפי לא ישוב אלי ריקם כי אם עשה את אשר חפצתי והצליח אשר שלחתי" [ישעי' נ"ה י'] רק דיכול להתפרש באופ"א ג"כ, כגון הא ד"ועבדום ועינו אותם ארבע מאות שנה", [לעיל ט"ו י"ג] כיון שנאמר מפי הקב"ה ה"י חייב להתקיים רק שהקב"ה ברוב חסדו חישוב את הקץ ופירש שיתקיים מעת לידת יצחק. וא"כ כיון דחלום יוסף ה"י בגדר נבואה וכמבואר במושב זקנים, ידע דבהכרח

²² ולכ' ק' איך ידע יצחק הרי עשו חרם שאף אחד לא יגלה, וכבר עמד בזה ברבינו בחיי [לעיל ל"ז ל"ג] ותי' שהקב"ה הגיד לו, דעיקר הקפידא ה"י שלא יתגלה ליעקב כי פחדו לנפשם שאם ח"ו יתגלה לו הדבר יקלם קללה עולמית, ונמצאו ישראל התלויים בזרעו של יעקב בטלים מן העולם, ואין מי יפרסם האלהות. וכן הגיד הקב"ה לבנימין שידע ברוח הקודש דכן מוכח ממה שאבנו של בנימין נקרא ישפה, ודרשו רז"ל: (ב"ר עא, ח) יש פה, ואעפ"כ שתק ולא גלה מפני החרם, הרי דגם בנימין ידע.

להשאר אחוזים בקדושה בכל הגליות והכל בזכות ראובן.

ומה שאמר לו הקב"ה, אתה פתחת בתשובה תחלה, והרי אדם וקין כבר התחילו בתשובה, אלא שראובן פתח דרך חדש בתשובה, שאחר שנכשל יתחיל הכל מחדש. דהנה אצל עשו כיון שכבר נלקח ממנו הבכורה, כבר נפל ואיבד חלקו לגמרי, אבל ראובן אף שנלקח ממנו הבכורה, מ"מ ניסה לתקן מה שיכול, וכשבא לפניו נסיון זה דיוסף, הרגיש שזה מתנה מהקב"ה לראות אם יתגבר על עצמו, ועי"ז באמת תיקן הכל, ומזה נשפע תמיד אורו של ראובן לכאור"א שיוכל להחזק תמיד מחדש.

גם יש להתבונן, מש"א חז"ל [ילק"ש וישב קמ"א] דאילו הי' יודע ראובן מה שיכתוב עליו תורה היה משיבו אל אביו בתופים ובמחולות, ²⁴ וכבר האריך הגה"צ ר' אבגדור מילר זצ"ל לצייר במתק לשונו איך כל הצדיקים יושבים בג"ע ורואים מעשי כל בני אדם, ואילו הי' אדם יודע שכל מעשיו נחרטים בנצחיות, הי' נוהג אחרת עכ"פ זה ברור מחז"ל דראובן לא ידע גודל המשמעות במה שעשה, שזה יכנס בנצחיות התורה, ונראה דזה הי' הכל לטובתו, דלכן הרגיש בעצמו כ"כ הכנעה ושפלות רוח כל הזמן כמבואר בפסוקים, שכנראה כל הכ"ב שנה הי' לו ההרגשה "אנא אברח מצערו של אבא" והרגיש עצמו אחראי לכל הנעשה, והכל הי' כדי להביא לנו אורו הגדול של חיזוק ותשובה. עכ"פ מובן לפ"ז מה שהאריכה התורה בעניני ראובן.

הגילויים של ראובן בן יעקב לאורך הדורות

וכיון שאנו עוסקים בגדלותו של ראובן חשוב להזכיר מה שהבאנו בפ' וישלח ופ' וישב שרשרת ארוכה של מקרים שהשתרעו ע"פ מאות בשנים שהגיע ראובן בן יעקב לאלו הדרשנים מן הראשונים והאחרונים שהפכו

²⁴ העיר יידי הג"ר דוד סיימון שליט"א בבר מצוה לבנו שיחי', שלא רבים יודעים התחלת דברי הילקוט וז"ל למדתך תורה דרך ארץ שכשהאדם עושה מצוה יהא עושה אותה בלב שמח, שאלו היה יודע ראובן וכו' וביאר הא דנקט לשון "דרך ארץ" להורות דצריך דבר זה להיות כ"כ פשוט לאדם גודל הזכות שיש לו בזה שהוא מקיים מצוה, והשווה למה ששמע מרבו הג"ר משה שפירא זצ"ל במה שנקרא "מצוה" והול"ל "ציווי" אלא דמצוה מלשון צוותא שמורה על החיבור בין הקב"ה המצוה, ובן ישראל המצוה. [מקורו משל"ה הקדוש] [עשרה מאמרות מאמר שלישי ורביעי אות קמ"ו ובמס' יומא אות קס"ג] עי"ש שביארו ע"פ סוד, ובדגל מחנה אפרים פ' קרח ששמע מזקינו הבעש"ט הק' בביאור מצוה גורת מצוה, דמצוה לשון דביקות והתחברות מלשון צוותא חדא, וזהו הפירוש, מצוה, דביקות לה' יתברך פעם אחת גורת מצוה היינו יותר דביקות וכו': והמגיד מקונן זי"ע בעבודת ישראל [אבות ג י] כתב ששמע מרבו המגיד ממעזריטש בביאור מה דעלך סני לחברך לא תעביד, וזהו כלל כה"ת כולה, דלחברך ר"ל להתחברותך אל הקדוש ברוך הוא זה לא תעביד זה הוא כל התורה כולה, ואיך פירושא הוא, המצוות עשה הכל להתחבר להקב"ה, והמצוות לא תעשה הם הדברים המקלקלים את ההתחברות שלא תוכל להתחבר על ידיהם, וזה מצוה מלשון צוותא. ועבירה אותיות עבר י"ה... וכ"ה בהרבה ספרי חסידות ועי' שפ"א תצוה תרל"א ד"ה במדרש וכי תצא תרנ"א ד"ה במדרש.]

ויקרא את בגדיו וישב אל אחיו ויאמר הילד אינני ואני אנא אני בא" ופירש"י "אנא אברח מצערו של אבא" הרי דכבר מעיקרא לא הי' ניח"ל בכל המכירה.

ומקודם יל"ע איך נהי' שדוקא הוא מכל השבטים כבר ראה האמת אז, והתי' נרמז בספורנו שם והרחיב בזה רבי לייב חסמן באור יהל, דהרי השבטים לא חזרו בהם לכ"ב שנים אף שעברו עליהם ר"ה ויוכ"פ וראו את צרת אביהם, הרי לן דהחשובנות שלהם הי' כ"כ גבוהים ומוחלטים, ורק ע"י מעשה חשד מרגלים התחילו להתחרט, ומאי שנא ראובן, ותי' דכיון דהוא הי' עוסק בתשובה על ענין פחו כמים שהוא המהירות, ממילא הי' לו הרבה יותר שיקול דעת והסתכלות על הנולד, וממילא הי' קל לו יותר לראות האמת עי"ש באריכות. וכע"ז הי' מפרש הג"ר משה סולובייצק זצ"ל.²³

והנה ממה שהאריכה התורה כמה פסוקים בענין ראובן אף שנראה כאילו לא פעל כלום בכ"ז, וא"כ מה איכפ"ל במה שרצה להצילו, ובמה שכ"כ מצטער על מה שנעשה, הרי מה שנעשה אין להשיב. נראה מזה דיש לנו כאן להתחזק באורו של ראובן, שהוא ענין התשובה "אתה פתחת בתשובה תחלה חייך שבן בנך פותח בתשובה תחלה שנאמר שובה ישראל עד הי' אלקיך" [ילקוט שמעוני הושע תקט"ז] ומו"ר הגרצ"מ זילברברג שליט"א רגיל להאריך בזה ביום ד' דחנוכה שהוא קריאת נשיא ראובן, ומאיר בו אורו של ראובן שהוא נגד חודש תמוז שאז מתחילים זמני תשובה.

דהנה כשנולד ראובן כבר אמרה לאה "ראו מה בין בני לבן חמי", [רש"י לעיל כ"ט ל"ב] דראובן נלקח ממנו הבכורה, וכבר אמרו חז"ל כל האומר ראובן חטא אינו אלא טועה, [שבת נה:] ואיתא מרבי לייבל אייגר ועוד, דהיינו שלא רק שיש לו טעות, אלא שכל האדם הוא טעות גמור, שאין לנו השגה בראובן, הרי שנלקח ממנו הבכורה אשר אין לנו השגה, ורק לפי דרגתו הי' עליו תביעה, וכאשר זרקו יוסף בבור הי' זה אחרי שכבר פסקו עליו השבטים הקדושים בצירוף קב"ה ושכינתו, שיש לו דין רודף, ואעפ"כ רצה ראובן להצילו, אפילו שהי' לו לראובן נסיון עצום במדות, שהרי יוסף הוא זה שקיבל הבכורה תחתיו, וכאשר בא לאדם נסיון במדות הרי איננו מרגיש כלל הנסיון בדבר, וחושב שכונתו לשם שמים, ואילו הי' מקבל הבכורה בחזרה הי' יוצא ממנו שני שבטים כיוסף, ומ"מ חשד ראובן בעצמו שאולי כל הסכמתו נובע מענין הבכורה, ובקל הי' יכול לחשוב הרי עד עכשיו עסקתי בשקי ותענית, ועכשיו ראה הי' בעניי וקיבל תשובתי וכעת תחזור הבכורה לרשותי, ואעפ"כ התגבר על עצמו והוא לעצמו גרם להצלת יוסף מהריגה, ונתן לכלל ישראל המתנה של יוסף הצדיק, שנוכל

²³ שמעתי מתלמידו הר"ר אלתר יהודה רבינוביץ שליט"א.

בזכותו [ר"י מאורליינש ורבי יהודה החסיד, רמ"א והמגלה עמוקות והב"ח בקראקא, ר"ש אוסטרופוליא והר"ר שמעלקא מניקלשבורג ז"ע, ילד בן שש בירושלים, תלמיד של חת"ס, והדיין מפאפא הגה"ק ר' משה יוסף הופמאן זצ"ל. ע"ש הבאנו המקורות באריכות.]

ונזכיר שוב מש"כ לי הג"ר יוסף שישא שליט"א מו"ץ בלונדון שיש להתבונן בגדלות מעשה זה של ראובן שאלפי שנים אחר המעשה הוא עדיין בא להודות לכל אלו המהפכים בזכותו, וזה גדלות בכח הודאה, והכרת טובה, שזהו יסוד כל עבודת ימי חנוכה להכיר טובה ולהודות להקב"ה. ויש להוסיף דכיון שראובן הוא זה שהקים עולה של תשובה וכדהארכנו לעיל, א"כ גם בעולם העליון הוא ממשיך בעבודה זו כאילו הוא עדיין צריך לעשות תשובה, וא"כ כל פעם שמישהו מהפך בזכותו בא בגודל ענותנותו להכיר טובה למי שמסייע לו בעבודה זו. וכח זה נשפע עלינו תמיד שנוכל גם אנחנו להתחזק בדרכיו.

קיום הקללה דאת שני בני תמית

ויאמר ראובן אל אביו לאמר את שני בני תמית וגו' [שם ל"ז]

ובבעל הטורים את שני בגי' אלו דתן ואבירם, וצ"ע למה נתקיים קללה זה, הרי יעקב לא קיבל כלל טענת ראובן, וגם אם מתקיים למה רק אחרי כמה דורות. ושמעתי בזה דבר נפלא מהגה"צ רבי משה זילברברג שליט"א²⁵ [אביו של הגרצ"מ שליט"א] בשם בנו הג"ר נחמ"י שליט"א דנוסח של יעקב הי' "בכור שוטה הוא זה הוא אומר להמית בניו וכי בניו הם ולא בני" וא"כ השמירה של יעקב הוא רק עד כמה שהם ממשיכים ומתייחסים ליעקב, ואז הם נקראין בניו ול"ש שימותו, אבל דתן ואבירם שניתקו עצמם מיעקב, והרי יעקב לא רצה שיזכר שמו על מחלוקתם, ממילא פקע השמירה וחלה אמירת ראובן. ומזה יש ללמוד שמי שרוצה לקבל שמירת האבות יש לו להמשיך דרכם ולהתייחס עליהם, דאל"כ לא נקרא בניהם ולא יוכל להיות נשמר בזכותם.

תפלת יעקב וקל שדי יתן לכם רחמים לפני האיש

וקל שדי יתן להם רחמים לפני האיש ושלח להם את אחיכם את יוסף וגו' [מ"ג י"ד]

איתא במדרש [צ"ב ג] ד"אין איש אלא הקב"ה ושלח לכם את אחיכם זה עשרת השבטים, אחר ואת בנימין זה יהודה ובנימין, ואני כאשר שכלתי בחורבן ראשון שכלתי בחורבן שני, כאשר שכלתי בחורבן ראשון ושני לא אשכל עוד" היינו שמונה כאן בקשה על הגאולה העתידה, וכמ"ש שפת אמת תרל"ט עמ"ש"כ רש"י על

²⁵ בשבע ברכות לנכדו עם בת בן דודי הג"ר משה הירשלר שליט"א.

פסוק זה "שמי שאמר לעולמו די יאמר לצרותי די" דיעקב לא הי' אומר כן לולא שידע כי בנפשו הוא, ואבות הקדושים מסרו נפשם עבור תולדותם, וידעו כי כל העובר עליהם הוא בעבור הדורות הבאים, וכשהגיע עד מיצוי הנפש ממש הרגיש שכבר מוכרח שיתגלה האמת, ובמקץ תרל"ז דיעקב הרגיש שכבר תיקן כל המדרגות, ועד עכשיו שהי' יכול לסבול הכל, לא ביקש עזר ורק על הגמר לא הי' שייך להיות כלל בכח אנושי רק ע"י רחמי הקב"ה, וכן סוף התיקון נצטרך דוקא ע"י תפלה, ויש להוסיף דצרת בנימין הי' הצרה הכי גדולה ליעקב, דהרי כשנלקח יוסף הי' בנימין הממלא מקום שלו, כיון שגם הוא נקרא בנימין הצדיק, וא"כ בהלקח בנימין הרגיש צרה והעלם נורא, וע"ז אמר יעקב תפלה זו, וזה ילווה אותנו בכל המצבים, נמצא דתפילה זו של יעקב אבינו מלווה אותנו עד היום הזה ועי"ז נזכה בעז"ה לביאת משיח צדקינו.²⁶

²⁶ ובעקבות דברי שפ"א אלו נתעורר ידיד נעורי הר"ר שלמה גרטנר נ"י לחבר שיר מרגש על תפלה זו של יעקב אבינו כיון שזה מלווה אותנו עכשיו בגלות. וצריך גם הפסוק כי מלאכיו יצוה לך וגו' ויל"פ ע"פ מש"כ באמרי נעם פ' וישלח אות כ"ב כי מלאכיו יצוה לך בגימ' "רחמים".

וכיון שהבאנו שיר המיוסד על מילים של פ' מקץ נביא דבר נפלא שהעיד בזה מו"ר הגרמ"י רייזמן שליט"א שאין לך פרשה בתורה כמו פ' מקץ שכ"כ הרבה ספרים בכלל ישראל נקראו ע"ש מלים הכתובים בו ונביא רק רשימה חלקית. לראשונה נזכיר "המחבר" הבית יוסף, [ראה לשון ביאור הלכה ס"ו ע"ט ד"ה שירחיק "ולפלא על השליט הגדול הבית יוסף" וזה מלשון הפסוק ויוסף הוא השליט על הארץ מ"ב ו' וזה מרמז דהב"י הוא הוא ראש המחברים] כסף משנה, מרכבת המשנה, יד יוסף, בגדי שש, רביד הזהב, משנה כסף, צפנת פענח, שם יוסף, ויצבור יוסף, ויצו יוסף, ויבן יוסף, צדה לדרך, פתח הבית, אמתחת בנימין, משאת בנימין, צרור הכסף, זמרת הארץ, מעט דבש, מעט צרי, טבח והכן על הלי' שחיטה, חמש ידות, גביע הכסף. ומתוך עיון באוצר החכמה נראה שכמה משמות אלו יש הרבה שמשמשים באותו שם. [כגון צפנת פענח יש למהר"ט והתולדות יעקב יוסף ור' אלי' גוטמאכר והרוגוצובר] ובוודאי יש דברים בגוי שפרשת מקץ הוליד כ"כ הרבה שמות ספרים בכלל ישראל אולי זה קשור להתפשטות תורה שבע"פ שנובע מחנוכה שיוצא תמיד בפ' מקץ. עוד יש להוסיף דידוע מה שאמרו צדיקים דהספרים שהתפשטו בכלל ישראל הם אלו שהקפידו על טבילת עזרא שהוא קדושת יוסף הצדיק כנר' שע"י מדת היסוד יש זכות להיות משביר ושליט להשפיע תורה בכלל ישראל.

עניני חנוכה [ח"ב] 27חיוב הלל דנשים בחנוכהמחלוקת תוס' ורמב"ם

הנה במשנה סוכה לח. מבואר, דאשה אינה מוציאה את האיש בהלל וכ' התוס' שם בד"ה מי, דמכאן מוכח דהלל דסוכות ועצרת נשים פטורות דהוי מ"ע שהזמ"ג, והא דמשמע דחייבות בהלל דליל פסח דאל"כ לא היו חייבות בד' כוסות דמסתמא לא תיקנו אלא כדי לומר עליהם הלל והגדה, שאני הלל דפסח דעל הנס הם באים ואף הן היו באותו הנס אבל הלל דעלמא לא על הנס אמור. ולא נתפרש בתוס' מה יהי' הדין בהלל דחנוכה, אולם לפי הטעם דאף הן היו באותו הנס מסתבר דאי חייבות בהדלקת הנרות מצד אף הן היו באותו הנס ה"נ בהלל וכ"פ בשו"ת אגרות משה [ח"א סי' ק"צ] ושו"ת שבט הלוי [ח"ה סי' ר"ה] ע"פ סברת תוס' כאן. [ובביאוריהל סי' תכ"ב סתם כדברי התוס' שכתב דנשים בעלמא פטורות מהלל חוץ מלילי פסחים כמ"ש התוס' א"כ אין לנו ראי' דכ"מ שנפרש בתוס' נפרש בבה"ל]

אולם ברמב"ם פ"ג דחנוכה הי"ד הביא משנה הנ"ל לענין חנוכה, הרי מבואר דס"ל דנשים פטורין מהלל דחנוכה. וכבר הקשה בשדי חמד [מערכת חנוכה] בשם הבנין שלמה דמ"ש מהדלקת נר חנוכה דחייבות מצד דאף הן היו באותו הנס, ואין לומר כשי' הבה"ג במגילה דחייבות אבל לא מוציאות, דהרמב"ם בעצמו לא ס"ל כשי' הבה"ג לענין מגילה, ולכן מסיק דבעצם חייבות אלא דסגי להן בהודאה כל שהוא כמ"ש המג"א ק"ו סק"ב לענין תפלה, ולכן אין מוציאות אנשים. אולם עדיין צ"ע דהרי ר"ה פ"ה לא ס"ל כן לענין תפלה עי' משנ"ב שם ושוב תקשי כנ"ל.

ובמועדים זמנים ח"ו קמ"ו תי', דהלל הוא תקנה כללית שלא מתייחס דוקא לחנוכה, ולכן נכלל בכל מ"ע שהזמ"ג דנשים פטורות. ועד"ז תי' הגריש"א זצ"ל [בקובץ תשובות ח"ג סי' ק"ה] דגם אם תיקנו חובת הלל אבל זה היה שייך לתקנה הכללית דתיקנו נביאים על כל פרק ופרק, וממילא דינו כשאר הלל דפטורות דהוי מ"ע שהזמ"ג, והכי ס"ל גם הגרשז"א זצ"ל להלכה [הליכות שלמה פ"ז מחנוכה].

אולם העיר במועדים זמנים שם, דכיון דבכל עת שיש לנו צרה חייבים להודות ולהלל, למה יהי' לו גדר מ"ע שהזמ"ג, ולזה הביא דברי הגרי"ז בפ"ג דחנוכה, דיש דין הלל בתורת קריאה ויש דין הלל בתורת שירה, ובחנוכה לא תיקנו ענין שירה רק תורת קריאה כיון דלשירה בעינן

27 יש עוד עניני חנוכה המובלעים בפרשיות ויצא, וישלח, ולעיל בפ' וישב [בעניני השפעתו החיצונית של בני עשיו ע"ש], מקץ, ויגש.

איזה מעשה שמעורר לשמחה כמעשה שחיטה או אכילה ושתי' דליל פסח, וא"כ כל התקנה הי' בתורת קריאה כימים טובים, ושפיר הוי מ"ע שהזמ"ג, אלא דמצא במס' סופרים פ"כ ה"ט שכמו דלענין ליל פסח צ"ל בנעימה כדפסק בשו"ע סי' תפ"ז ס"ד, ה"נ כתוב כן אצל חנוכה 28 ומבואר דגם חנוכה הוא בתורת שירה [וצ"ע על השו"ע שחילק בזה] ושוב ק' דהו"ל לנשים להתחייב וק' על הרמב"ם ומסיק דבאמת ראוי לנשים לומר הלל.

שתי דינים בהלל דחנוכה

וליישב הכל שלא יהי' סתירה בין תוס' ורמב"ם וגם הלל דתורת שירה, יש להביא דברי מו"ז הג"ר בנציון זצ"ל בילקוט שיעורים סי' י"א דיסד, דבחנוכה יש שתי דיני הלל, יש הלל בתור גאולה מצרה על נצחון המלחמה וזה כבר הי' בשנה הראשונה, אבל יש עוד הלל שתיקנו לשנה אחרת שם יו"ט, כדי שיהי' הלל בגדר קריאה, ולזה הי' צריך חלות שם יו"ט וזה הי' משום נס הנרות דעל נס הנרות לבד ל"ש להגיד הלל דתורת שירה שהי' רק סיוע למצוה, וכדהקשה מהר"ל בנר מצוה, ולכן הי' צריך לקבוע אותו כיו"ט, ואז י"ל הלל כשאר ימים טובים ובתורת קריאה עי"ש באריכות שיסד דבר זה היטב.

ועפ"ז כתב ליישב דברי הרמב"ם הנ"ל, דבאמת אשה חייבת בהלל מצד אף הן היו באותו הנס, אבל זה רק ההלל דתורת שירה וכמו הלל דלילי פסחים שהוא רק בתורת שירה ונשים חייבות, אבל ההלל דתורת קריאה שתיקנו מכח שם יו"ט הרי הוא כשאר מ"ע שהזמ"ג ופטורות. וא"ש דאין יכולים להוציא את האיש כיון שהלל שלהם הוא רק בתורת שירה וכמ"ש בה"ג לענין מגילה דכיון דחייבות רק בתורת שמיעה אין מוציאים האנשים. עכ"ד.

ולפ"ז יתיישב להפליא הא דהשמיטו התוס' הלל דחנוכה, כיון דמצד אחד דינו כסוכות ועצרת ומצד שני דינו כליל פסח וא"כ חייבות אבל לא מוציאות, ומיושב הערת המועדים זמנים, וא"ש דצריך לומר בנעימה מצד התורת שירה שבו.

ויש להוסיף לדברי מו"ז זצ"ל עוד סבה למה נימא דהלל של חנוכה הוא בתורת שירה, דהנה בב"י סי' תרפ"ג כ'

9 בשיבת חבורן מקפידים לשיר בהלל, ומספרים שהי' מחמת מעשה שבסוף ימיו של הג"ר יחזקאל סרנא זצ"ל הי' חזן אחד שמהר מאוד בהלל ולא אמרו עם טעם והתלהבות והחזירו לראש [מסתמא בלי ברכה] ע"פ מס' סופרים הנ"ל דצ"ל בנעימה, וכן מסופר עליו דפעם בביתו הי' חזן טוב להלל ושמח מאוד ואמר שכך צריך להיות ושמעתי בשם הצמח צדק לענין הנדון אי לברך על הלל דר"ת שאם "עם הלל" זיך" דהיינו שמרגישין שאומרים הלל בנעימה אז יש לברך. והנה יש שהקפידו לשיר גם באנא ה' הושיעה נא כיון שזה חלק מהלל, ואמר לי ידידי הג"ר שלמה זלמן כהן שליט"א ששמע את הגה"צ ר' שרי דבלצקי זצ"ל עושה כן.

ע"י הוספת תקנת חנוכה, אבל אי לא נהגו כן בא"י יתכן שמעולם לא נהגו כן בר"ח טבת דבלא"ה יש הלל.

והנפק"מ בחקירה זו, האם יש ענין להגיד לכה"פ חצי הלל במי שאין לו אפשרות להגיד הלל שלם,³⁰ עוד נפק"מ אמר הגאון רבי יחזקאל ברטלר זצ"ל דמי שלא ידע שהיום ר"ח הרי הוא מתעסק לענין הלל דר"ח ולא יצא, עוד נפק"מ אי ננקוט כשי' הפוסקים דנשים חייבות בהלל דחנוכה, והרי בהלל דר"ח פטורות עי' ביה"ל תכ"ב האם יכולות להוציא את האנשים שיש להם דין גם מצד ר"ח. עוד נפק"מ אמר הג"ר טובי' רויזנפלד שליט"א ר"י אור גאון למי שנמצא על יד הקו התאריך ואצלו עדיין אינו ר"ח ובצד שני עומד אחר שכבר אצלו ר"ח האם יוכל להוציאו, ועד"ז יל"ע אחרי שכבר אמר הלל בערב ר"ח בחנוכה ועבר הקו ונעשה עכשיו אצלו ר"ח האם צ"ל הלל עוה"פ, עוד הוסיף ידידי הרב פרץ ריין שליט"א נפק"מ לאלו שמקפידים דהלל דר"ח יהי' בציבור דוקא ושיצאו הברכה מהש"ץ דוקא האם יש להקפיד בר"ח טבת. והגרנ"ק זצ"ל בחוט שני יו"ט עמ' ש"מ פסק דיש שתי חיובים וכן הסכים הגר"י ברטלר זצ"ל, כיון דעיקר המנהג חלה על החדשים בכללות, וא"כ גם אם ננהג אחר חנוכה כלול מנהג על ר"ח. אולם השבט הלוי נקט, דגם אם כבר נהגו הלל דר"ח מקודם ל"ש מנהגא זה אחרי שתיקנו חיובא דחנוכה ומרן הגר"ח קנייבסקי זצ"ל לא רצה להכריע בזה.

והנפק"מ הנ"ל לענין להוציא אנשים תלוי בשאלה הנ"ל ותלוי בגדרי שומע כעונה. ולפ"ז הא דנקט מו"ז זצ"ל דנשים אין מוציאות את האנשים כיון דהלל שלהם הוא בגדר קריאה לכאורה תלוי בהנ"ל, ואם נכריח ברמב"ם דבכה"ג א"א להוציא א"כ ה"ה בשאלות הנ"ל.

אולם ידידי הרב אלעזר חיים ליבערמן שליט"א טען דא"א להשוות כל הציוורים בהדדי, דהנה לכאורה פשוט דמי שיש לו רק סבה אחת לומר שהחיינו ולחבירו יש שתי סבות דיכול להוציא לחבירו דלא איכפ"ל דלו יש רק מחייב אחד דסו"ס חפצא דברכה אחת היא,³¹ וא"כ

³⁰ הג"ר טובי' רויזנפלד שליט"א ר"י אור גאון אמר דה"י אכן מעשה כזה שא' התקשר לרב בר"ח טבת שאין לו סידור כעת ואין ביכולתו לומר הלל שלם האם יגיד עכשיו חצי הלל בברכה מצד ר"ח ואח"כ אם יהי' לו סידור יגיד שוב בברכה, והרב פסק שייגד עכשיו בברכה ואם יהי' לו סידור אח"כ יברך שוב, [ומוריניו הג"ר אפרים רוטשילד שליט"א אמר שאותו רב איננו רב, שהיה לו להציע להגיד עם השואל את ההלל מלה במלה] אולם בשבט הלוי ח"ז ס"ב פסק בציבור שטעו לומר חצי הלל בשבועות שאין להם לברך שוב כיון שעיקר דין דאוי' של הלל וודאי יצאו. וע"ע בח"ח סי' ל"ט מה שהשיב בזה למו"ר הג"ר זאב פלדמן שליט"א.

³¹ אף דמבואר במשנ"ב סי' ח' סק"ד בשם הפמ"ג שם א"א ח' דכשיש לכולם תליתים חדשים לא יוציא את חבירו בברכת שהחיינו, אולם דברי הפמ"ג מקורו ברמב"ם פי"א ברכות ה"י ואם נקח הרמב"ם לכל אופן אז גם בתקיעת שופר לא נוכל לצאת בברכת שהחיינו והעיר בזה ב"י סי' תקפ"ה וחילק דדוקא בדבר שיש בו מעשה א"א לצאת ולכן ה"ה בציצית וא"כ בדבר שבקול אפשר, אבל בלא"ה תמוה דכל דברי

בשם שבלי הלקט [סי' קעד] ג' טעמים למה גומרים הלל כל יום, או משום דחלוק בנרותיו, א"כ הוי כחג שחלוק בקרבנותיו, או דהנס התחדש בכל יום, וטעם שלישי כתב שהרי קוראים בנשיאים ובכל יום נשיא שלו חלוק משל חבירו א"כ כל נשיא צריך לגמור ההלל על קרבנותיו ואין ראוי לחדש קריאה בלא קריאת ההלל, הרי דהלל הוא מדין שירה על הקרבן, וא"כ מצד זה הו"ל ההלל בתורת שירה.

אי חייב מסיבה אחת יכול לצאת ממני

שחייב מסבה אחרת

אולם בעיקר הא דנקט מו"ז זצ"ל דנשים שחייבות רק בתורת שירה אינן מוציאות אנשים החייבין בתורת קריאה, לכאורה תלוי בשאלה גדולה. דהנה וודאי לא דמי לשי' בה"ג לענין מגילה דהתם נשים חייבות רק בשמיעה ואנשים בקריאה, וא"כ אין קריאתם מחוייבת בעצם, אבל כאן הרי המילים של הלל אחד הם. ולכאורה זה תלוי בשאלה גדולה, אי השומע יכול לצאת ממני שחייב רק מסבה אחרת וכדומה, וא' הדוגמאות הוא, בבן חו"ל שרוצה לצאת להבדלה במוצאי יו"ט שני שחל במוצ"ש שלבן חו"ל נתוסף עוד סבה להבדלה מחמת יו"ט, והובא בס' יו"ט שני כהלכתו פ"ח דהגר"מ סאלאווייזיק זצ"ל שאל כן לחזו"א שפסק שאינו יוצא וכן הסתפק הגרשז"א זצ"ל [שש"כ ח"ג פנ"א], אולם הגר"נ קרליץ זצ"ל [בחוט שני יו"ט פ"כ] לא האמין שכך פסק חזו"א דפשי"ל דיצא, וכ"פ הגריש"א לענין קידושא רבא ביום השבת שחל בו יו"ט שני ש"ג, [והרה"ק מבעלזא הקפיד מאד בזה, עי' פסקי תשובות סי' תצ"ו אבל זה מצד שהם ב' קדושות נפרדות וא"כ יל"ע אי יש להשוות למקו"א]

הלל דר"ח טבת אי חייב גם מצד ר"ח

עוד מקום שיש נפק"מ בשאלה זו, שחקר בזה הגאון רבי אברהם גניחובסקי זצ"ל בהלל דר"ח טבת, האם יש בזה קיום דהלל דר"ח, או מעולם לא הי' מנהגא להלל בר"ח טבת כיון דבלא"ה יש תקנה דחנוכה,²⁹ ומו"ר הגרמ"י רייזמן שליט"א אמר דלכ' תלוי בראשונים בביאור הסוגיא דתענית כ"ח: אי רב לא ידע כלל על מנהג דהלל ר"ח עד שהגיע לבבל, או דגם בא"י נהגו כן אלא דדילגו וחשב שהם לא מדלגים, דבזה תלוי אי אפשר"ל דכבר הי' המנהג לפני נס דחנוכה ואז מסתבר שלא הפקיעו המנהג

²⁹ וסמך לסברא זו מצא הג"ר טובי' רויזנפלד שליט"א בדברי הבי"י יו"ד סי' פ"ז ס"ג דבשר חי' ועוף בחלב שא' מהם טמא לא גזור חז"ל דין בב"ח דלא הי' להם ענין לאסרו מדבריהם אחרי שכבר בלא"ה אסור מה"ת, ואף שיש נפק"מ רחוקות כמבואר בב"ח ופלתי שם מ"מ מה"ט לא גזור, ה"נ בר"ח טבת דבלא"ה יש הלל דחנוכה לא הי' להם ענין לתקן הלל דר"ח. גם אם יש נפק"מ רחוקות.

ב: **באליהו זוטא שם בשם לחם חמודות פי'** דחנוכה ופורים אינו אלא תקנת נביאים.

ג: **בביאור הגר"א שם פי'** דהרי אפי' בבהמ"ז אינו חיוב דאינו אלא מנהג כמבואר בגמ' ובמעין ג' לא הי' המנהג. והובא ביאור זה במשנ"ב שם.

ד: **בס' אשר לשלמה מהדו"ת סי' ע"ו בשם הגר"ח [והובא בהגש"פ מבית לוי אחר ברכת מעין ג' של כוס רביעי' דמעין ג']** הוא נגד ברכות דבהמ"ז, ודוקא יעלה ויבוא ורצה שאם שכח אותם אומרים ברכה בפנ"ע, לכן מזכירים אותם במעין ג' אבל עה"נ שלא נתקנה ברכה לשוכח אי"מ במעין ג'. וכמ"ש רבינו יונה ברכות כט. בטעם דלא מזכירין הבדלה בהבינו דבהבינו תיקנו רק קיצור ברכות ולא קיצור הזכרות ה"נ במעין ג'.

ה: **בספר ברכת יו"ט לדו"ז הגר"ר בצלאל זצ"ל על הרמב"ם פ"ב מברכות ה"ו הביא מחמיו הגר"ר נפתלי שאקאוויצקי זצ"ל דבר נחמד בזה, לפרש ע"פ ד' החת"ס שבת כ"ד. בהא דדן שם בגמ' אי מזכירין חנוכה בברכת המזון, וצ"ע למה לא דן לענין פורים, וכ' החת"ס ע"פ הלבוש דפורים ענינה על הצלת הגוף וחנוכה ענינה על הצלה רוחנית, ולכן לענין פורים דוקא נאמר דין משתה ושמחה, ולזה פשיטא ל' לגמ' דמזכירין עה"נ בבהמ"ז, אבל לענין חנוכה דלא נאמר בו דין סעודה אולי לא חייבו הזכרת מעין המאורע. ולזה מסיק הגמ' שם ד"אינו מזכיר ואם בא להזכיר מזכיר בהודאה" ושהטעם כיון דבנודה לך כ' ברית ותורה שהוא הודאה על רוחניות, ולזה י"ל עה"נ שם להודות על הצלה הרוחנית. ולפ"ז א"ש דאין מזכירין חנוכה במעין ג' כיון דלא מזכירין שם ברית ותורה. והוסיף דו"ז לפרש מה דגם פורים מזכירין שם, כיון דלא רצו לחלק בין חנוכה ופורים.**

ו: **דו"ז בעצמו פי' באופ"א ע"פ ד' הצפנת פענח בהל' תרומות [לא מצאתי] שחילק בין הזכרת יעלה ויבוא דר"ח והזכרת עה"נ, אף דבשניהם אם שכח אי"מ אותו, מ"מ חלוקים הם, דיעלה ויבא הוא חלק מנוסח הברכה, אבל עה"נ לא נעשה חלק מנוסח הברכה רק הוי הזכרה בעלמא, דהרי מסקינן ד"אינו מזכיר" רק שאם בא להזכיר מזכיר בהודאה היינו שחז"ל לא הכניסוהו בכלל סדר ומטבע הברכה, רק אם הוא רוצה להזכירו נתנו לו רשות להזכירו שם. אבל יעלה ויבא גם בר"ח הוא חיוב להזכיר רק שאם שכח אין מחזירין אותו כיון דאינו מחוייב לאכול פת.**

ז: **וביאר דו"ז עפ"י ד' רש"י שם ד"ה מה תפלה דפשיטא דבשמו"ע מזכירין עה"נ בברכת הודאה כיון דעיקר מילתא דחנוכה להודאה ניתקנה היינו דעיקר קביעות של חנוכה הוא להלל ולהודות כמבואר ברש"י כא: ד"ה ה"ג, ולכן פשיטא דבשמו"ע כשמודה על כל הטובות יש**

בנדון דהלל דר"ח טבת כיון דשם הלל אחת הוא, רק הנדון אי חייב גם משום ר"ח פשיטא דיכול להוציא, ולא דמי לנדון החזו"א לענין הבדלה דמוצאי יו"ט שני החל במוצ"ש דע"י הבדלה הוא עושה מעשה הבדלה, והבדלה דמוצאי שבת הוא רק מבדיל בין שבת לחול, ובמוצאי יו"ט הרי צריך לעשות מעשה הבדלה בין יו"ט לחול, ולכס"ל לחזו"א דאינו יוצא, אבל הלל הרי זה הלל אחד ממש רק יש לו שתי מחייבים. [ולענין קידושא רבא יל"ע אי מעושה כאן מעשה קידוש של יו"ט ולא מסתבר]

[שוב מצא ידידי הנ"ל בס' שלמי תודה פורים סי' ג' שדקדק ממש"כ במ"ב ר"ס תרצ"ב לענין ברכת שהחיינו על קריאת המגילה ביום שצריך לכוון גם על משלוח מנות וסעודת פורים ויש להודיע זה לש"ץ דבעי' כוונת שומע ומשמיע, הרי דאף דבלא"ה מכוון להוציא בברכת שהחיינו לענין מגילה מ"מ אם לא יכוון למשלוח מנות לא יוכל לצאת גם אם יכוון, עי"ש שהרחיב בביאור דין זה]

מאידך טען ידידי הרב פרץ ריין שליט"א די"ל סברא להיפך דלענין הבדלה פשיטא דאפשר לצאת דלא גרע ממי שכבר הבדיל לעצמו דאכתי יכול להוציא חבירו בהבדלה דבר חיובא הוא בהבדלה זו, וה"נ לענין הבדלה דיו"ט שני סו"ס בר חיובא הוא בהבדלה זו דיו"ט אלא שהוא כבר הבדיל על היו"ט מאתמול, וא"כ מה איכפ"ל דלכן חו"ל נתאחר היו"ט לצאת, וכי נימא דמי שגר במקום שהשבת מקדימה לצאת ולכן הבדיל מוקדם יותר לא יוכל להוציא מי שאצלו בשבת מתאחר לצאת, וא"כ לענין הבדלה דיו"ט הי' פשוט לכאורה דאפשר להוציא, אבל בקידושא רבא דיש עוד סבה לקדש יתכן דא"א וכן בשתי מחייבים להלל, וכן בשהחיינו יתכן דבאמת א"א, אבל בציור דמו"ז דהלל בתורת שירה להלל בתורת קריאה בזה עדיין יל"ע.

מה שלא מזכירין חנוכה במעין שלש

כ' **בב"י סי' ר"ח בשם הגהות מיימוני דבחנוכה ופורים אין מזכירין מעין המאורע במעין שלש, וכ"פ בשו"ע או"ח סי' ר"ח סי"ב**³² ומצאנו כמה ביאורים בטעם הדבר:

א: **בלבוש שם וכ"כ בשו"ת מהר"ם מרוטנבורג סי' ע' ביאור, דעל הניסים הוא הודאה ולא נתקנה רק בבהמ"ז דיש בו הודאה ב"ועל הכל" אבל מעין ג' אינו הודאה.**

הרמב"ם הוא כשאנינו חייב בעצמו לברך דל"ש לברך על שמחת חבירו וכן הקשה הגר"א בס' תקפ"ה והפמ"ג בעצמו בס' רכ"ה כ' דאפשר לצאת מחבירו אם חבירו מחוייב, וראה פסקי תשובות ריש סי' רכ"ה מסקנת הפוסקים בזה וז"פ דאם נחליט שגם האדם בעצמו לא יצא בשהחיינו של סוג אחד לסוג אחר אז גם בחבירו לא יהני אבל מדובר בסוג כזה שיועיל לעצמו. כגון מפרי חדש א' על מין שני. וצ"ע.
³² ובמ"ב תרפ"ב ב' העתיק דין זה ובשעה"צ ציין לפמ"ג בשם א"ר וצ"ע הרי הלכה מפרי' הוא בשו"ע - שלמי תודה חנוכה סי' כ"ט.

והנה ד' הפוסקים בזה הוא, בשבת ר"ח ושכח רק רצה דחזור ד' המג"א קפ"ח סק"ג דצריך גם להזכיר ר"ח כיון דבהמ"ז הראשון נתבטל לגמרי, והועתק במשנ"ב שם סקכ"ט, ומ"מ בשבת דחנוכה ושכח רצה ד' מג"א דא"צ להזכיר שוב דחנוכה, אולם החי' אדם כלל קנ"ד ל"ט חולק וכ' דלא הבין מאי נפק"מ דסו"ס מה שבידך כמאן דליתא דמיא, גם בשעה"צ שם סקכ"א כ' דלא העתיק ד' המג"א לענין חנוכה דדבריו אינן מוכרחין כדהעיר הפמ"ג [ל' הפמ"ג סק"ג דהוי כמי שלא בירך כלל], ולפי נוסח זה כש"כ ביו"ט שחל בשבת יש לו לחזור על שניהם.

אולם למעין במג"א בפנים יר', דהא דחייב להזכיר ר"ח לא הי' מצד דהבהמ"ז התבטל לגמרי, אלא דיום הוא שנתחייב בד' תפלות והוא סברת הגמ' שבת כ"ד. לענין נעילה, וכן כאן לענין בהמ"ז יום הוא שנתחייב בבהמ"ז, וא"כ כל פעם שמברך בהמ"ז חייב להזכיר ר"ח ולא מצד השלמת בהמ"ז הראשון, ולכ"כ דהזכרה דחנוכה דאינו כ"כ חיוב דהרי בעצם לא חייבו להזכיר א"כ ל"ש לומר סברא זו, אולם ד' החי' אדם, דבהמ"ז נתבטל לגמרי וא"כ אין שום נפק"מ בין עה"נ ויעלה ויבוא. ויסוד המח' תלוי אי חוסר הזכרה המעכבת מבטל הבהמ"ז לגמרי וכאילו לא בירך כלל, או דוודאי הי' כאן ברכהמ"ז רק שהזכרה מעכבת, וזה תלוי במח' ראשונים תו' ברכות כו: בין רבינו יהודה וחכמי פרוצינצא המבואר ברא"ש שם, בשכח ר"ח במנחה אי חייב להשלים במעריב שכבר אינו ר"ח, וכן בטעה והתפלל של חול במנחה שבת אם יש לו להשלים במעריב פעמיים, ומח' זה לא הוכרע בשו"ע ק"ח סי"א וא"כ גם לענין הזכרה בבהמ"ז לא הוכרע.

ויתכן נפק"מ לדינא גם ביו"ט שחל בשבת ושכח רצה וחזור ולא הזכיר של י"ט דלד' מג"א יצא בדיעבד דסו"ס הי' לו שני ההזכרות אבל לד' החי' אדם ומשנ"ב דהתבטל לגמרי לא יצא אפי' בדיעבד. ולהבנת הצ"פ הנ"ל הזכרת שבת ויו"ט ור"ח הוי חלק מנוסח הברכה ותמיד יש לו לחזור עליהם, אבל על הניסים הוי גדר הזכרה בעלמא וא"צ לחזור. ויתכן דתלוי במח' הפוסקים בסו"ס רס"ח גבי תפלת שבת ויו"ט בשכח בראשונה להזכיר של יו"ט ובשני' שכח של שבת [עי' בזה בשלמי תודה עניני יו"ט סי' ט"ז אות ב']

ולכ' בכ"ז נשאר ספק לדינא ואי חזר רק על א' בלי השני לא יחזור ויברך דספק ברכות להקל ועדיף שישמע מאחר או יטול ידיו שנית יברך שוב כהוגן ויצא ידי כולם, וכן הביא בס' פסקי תשובות סי' ר"ח אות ט"ז מספר ברכת הבית שער י"ז סכ"ט. אולם בבירור הלכה קמא ע' קל"ז מסיק להלכה דלא כברכת הבית ואפי' בדיעבד לא יצא.

לו להודות על הניסים דחנוכה. ולפ"ז גם כשמזכיר עה"נ אינו מצד גדר מעין המאורע כמו רצה ויעלה ויבוא, אלא יסוד הזכרתו הוא מחובת הלל והודאה שנאמרה ביום זה, וזהו חובת היום כמו מצה בפסח ולולב בסוכות, רק דמקומה הוא בברכת הודאה דשמו"ע כיון דברכת מודים עיקרה להודאה, ולכן גם בשמו"ע שחייבוהו להזכירו לא נעשה כלל לחלק מנוסח התפלה, וא"כ לענין ברכהמ"ז אף כשבא להזכירו ל"ש כלל לעצם נוסח ברכהמ"ז. ואפש"ל דזה הי' עומק כוונת מהר"ם מרוטנבורג שהבאנו לעיל.

ולפ"ז רמז הצ"פ שיהי' בזה נפק"מ לדינא, דאף דבר"ח אם שכח יעלה ויבוא פשיטא שאין שום ענין לחזור ולאכול ולהתחייב בבהמ"ז כדי לומר יעלה ויבוא, דהרי לא יתקן בזה כלום, דהרי מעתה מתחייב בהמ"ז מחדש והבהמ"ז הישן כבר יצא בדיעבד, אבל לענין עה"נ דזה קיום חובת היום דהלל והודאה, רק שמקומה הוא רק בשמו"ע או בבהמ"ז, א"כ כששכח לאמרו הרי הפסיד ההזדמנות לומר עה"נ, וא"כ אולי יש ענין לחזור ולהתחייב בהמ"ז כדי שיוכל מעתה לומר עה"נ.

ובזה רמז הצ"פ לבאר ספק הירוש' פ"ו דברכות אי מזכירין שבת ויו"ט ור"ח במעין ג', היינו דשורש הספק האם הזכרת שבת ויו"ט נעשה חלק מנוסח הברכה ואז גם במעין ג' י"ל כן, או דהוא רק דין הזכרה מעין המאורע, ולא ניתקן במעין ג' וכמו דלא מזכירין אתה חוננתנו בהביננו וכדכ' לעיל בשם הגר"ח, ולזה מסיק בירו' דמזכירין היינו דהזכרת שבת ויו"ט ור"ח הם חלק מנוסח הברכה.

ולפ"ז ביאר דו"ז דא"ש למה אי"מ חנוכה במעין ג' כיון דאינו מחלק נוסח הברכה אלא דין הזכרה בעלמא.

שבת ר"ח וחנוכה ושכח רצה

ובכ"ז יש נפק"מ לדינא, שנוגע לשבת ר"ח וחנוכה, דהנה הצ"פ רמז נפק"מ בהבנה הנ"ל ביו"ט שחל בשבת ושכח רק רצה, כשחזור, אי צריך גם לחזור על יעלה ויבא, ותלוי אי רצה הי' חלק מנוסח הברכה א"כ נתבטל הבהמ"ז לגמרי, ויש לו לחזור גם על יעלה ויבוא, אבל אי הוי רק בגדר הזכרה סגי אי בפעם הב' יגיד רק רצה, וא"כ למסקנת הירושלמי יצטרך לחזור על שניהם, וזה נפק"מ גם ר"ח שחל בשבת ושכח של שבת אי יש לו לחזור על ר"ח, דלמסקנת הירושלמי דר"ח הוי חלק מנוסח הברכה יצטרך לחזור על ר"ח, אבל בשבת חנוכה ושכח רצה לא יצטרך לחזור על הניסים כיון שאינו חלק מנוסח הברכה, ולפ"ז להלכה בשבת ר"ח וחנוכה ושכח רק רצה יצטרך רק לחזור על יעלה ויבוא ולא על "על הניסים".

ולהודות להקב"ה, ונמצא דמכל ימות השנה ימי החנוכה הם היותר מסוגלים להתחבר לשירת הלויים. וגם למה שיתבאר לקמן דיתכן דכל עיקר שיר של יום ל"ה מצד זכר למקדש רק להזכיר ענינו של יום, י"ל דה"מ בשאר ימות השנה שאין לנו ביהמ"ק ול"ש שיר על הקרבן ולא זכר לזה, אבל בחנוכה שיש הארה מיוחדת מביהמ"ק אז השיר של יום מחובר יותר לשירת הלויים וכמו שיתבאר.

עוד ראוי לציין ד' הב"י סי' תרפ"ג בשם שבלי הלקט בטעם השלישי למה גומרים הלל בכל יום שהרי קוראים בנשיאים ובכל יום נשיא שלו חלוק משל חבריו א"כ כל נשיא צריך לגמור ההלל על קרבנותיו ואין ראוי לחדש קריאה בלא קריאת ההלל, הרי דהלל בחנוכה יש בו גם דין שירה על הקרבן, ובכן בוודאי יש ענין מיוחד בימי החנוכה לברר קצת מעניני שירת הלויים ושיר של יום בכלל, ובפרט מה שנוגע לימות החנוכה ולשבת חנוכה ור"ח. ואף דיש בענין שירת הלויים הרבה נושאים נשתדל להתמקד רק בחלק זה של איזה מזמורים שרו הלויים בכל ימות השנה, ומה שנוגע למנהג אמירת שיר של יום בתפלה, ומתוך זה גם יתבאר בעז"ה מה שנוגע לימי החנוכה ושבת ור"ח בחנוכה.

הנה מתחלה יש לנו להקדים בקיצור כללי דיני שיר של יום בבית המקדש.

הנה קי"ל דעיקר שירה בפה וצריך להיות בלויים דוקא [רמב"ם פ"ג מכלי המקדש ה"ג] וזמן השיר מבואר להדיא במשנה פ"ז דתמיד מ"ג דה"י בשעת ניסוך היין ומבואר בערכין יא. הטעם, דאין אומרים שירה אלא על היין, והי' מחולק לג' פרקים ובכל פרק הי' תוקעין תר"ת, עוד מבואר במשנה ערכין י. דהיו משתמשים בכלי שיר, וי"ב פעמים בשנה בימים שגומרים את ההלל היו מנגנים גם בחליל, [שנים מהם בשעת שחיטת פסח ראשון ושני] עוד מבואר בערכין יא. שם דשירה לא נאמרת רק על עולות ציבור של חובה וכן שלמי ציבור שהוא שלמי עצרת. ולהלכה קי"ל כחכמים דפליגי על ר"מ ערכין שם דשיר אינו מעכב את הקרבן.

*איזה פרקים שרו בבית המקדש

והנה אם נבוא לדון איזה שיר היו שרים בכל הימים ובכל הקרבנות אין הכל מפורש ומבואר, דיש דברים המפורשים במשנה, ויש המפורש בגמ', ויש מה שלא מפורש בגמ' אבל מבואר בראשונים, ויש חלקים שדנו בזה רק באחרונים ונחלקו מה שיש לדקדק בזה מן הגמ' או מראשונים ובפרט בשיטת רש"י. ויש להקדים ד' המנחת חינוך מצוה שצ"ד ופנ"י ר"ה לא. דמה"ת לא מבואר כלל איזה שירה יש לשיר רק העיקר להודות על הקרבן כל אחד כפי צחות לשונו, רק אח"כ בא דהמע"ה

והנה להסברת דו"ז ע"פ הצ"פ דכיון דעיקר היום להודאה, וברכת המזון הוא רק המקום לקיים זה, א"כ בלא ניצל ההזדמנות יש ענין להתחייב שוב, דבאופן דשכח עה"נ, או יש ענין ליטול ידיו שוב ולהתחייב בבהמ"ז, א"כ בציור הנ"ל בשכח רק רצה, גם לנוסח המג"א דל"ה כמי שלא בירך כלל, מ"מ יש ענין שיגיד שוב על הניסים, כיון דבעצם יש לנו לחפש כל הזדמנות להגיד על הניסים אלא שלא תיקנו רק בתוך ברכת הודאה דשמו"ע או בהמ"ז וא"כ עכשיו שהוא עוסק בברכת המזון וודאי יש לומר עה"נ.

ולבאר ד' מהר"ם מרוטנבורג והלבוש דלא תיקנו עה"נ רק בהודאה, דלמה באמת לא תיקנוהו כמו יעלה ויבוא, י"ל בפשיטות, דבעצם ק' להרגיש הכרת הטוב על מה שנעשה לכלל ישראל לפני אלפי שנים, והלל והודאה חייב לבוא מתוך הרגשת הלב, אבל אם נמצאים בלא"ה במצב של הודאה על הטובות שמקבל מהקב"ה עכשיו וטובות אלו הוא מרגיש על בשרו, מעתה לבו פתוח ויוכל כבר להודות על נס חנוכה. ובכן יש לנצל כל הזדמנות של ברכת המזון, ואע"פ שאין חיוב סעודה בחנוכה מ"מ יש ענין ליטול ידיו דאז יוכל לומר על הניסים משא"כ על מזונות יוכל רק לומר מעין ג' ואין בו הודאה.³³

ויש להוסיף כאן ווארט ידוע, למה לא תיקנו מעיקרא לבקש הרחמן הוא יעשה לנו ניסים וכו' ונתקן רק למי ששכח להזכיר על הניסים, אלא שמי שמודה להקב"ה כסדר על נסיון שבכל עת, לא יצטרך לתפלות, וכבר ממילא יזכה לניסים, אבל מי ששוכח להודות להקב"ה, ממילא יצטרך לתפלות.

*מערכת שירת הלויים ושיר של יום

כתב השפת אמת [חנוכה תרמא] "יום טוב בהלל והודאה. כי בגלות א"י לפתוח פה כראוי בהלל והודאה לפניו ית'. כי כמו שבני ישראל מיוחדים להללו כמ"ש עם זו יצרתי לי תהלתי יספרו. כן א"י וביהמ"ק מיוחד להלל ה' כמ"ש בית קדשינו כו' אשר הללך אבותינו. לכן שירת הלויים בביהמ"ק ובשעת הקרבן. אכן בימים אלו נמצא קצת הארה מביהמ"ק כמ"ש נר חנוכה רמז למנורה. ואיתא נרות הללו קודש הם. לכן מאירים אלה הימים שיוכל כל איש ישראל להלל ולהודות להשי"ת". הרי דיסוד תקנת הלל והודאה בחנוכה הוא הארה מביהמ"ק וכמו שבביהמ"ק הי' אפשרי להלל להקב"ה ולכן רק שם הי' שירה על הקרבן, ה"נ בחנוכה יש אפשרות להלל

³³ בסעודת פורים האחרון של מו"ז הג"ר בנציון זצ"ל הייתי ילד כבן חמש, וסעדנו יחד כל המשפחה, וכשהגיע זמן ברכת המזון הייתי עסוק במשחקים וביקש מו"ז לקרוא לי לבהמ"ז ואמר [כפי ששמעתי בקלטת] "שמעי - בא לומר על הניסים" [ולא קרא לי לבוא לברך בהמ"ז רק לומר על הניסים] ולדברינו בפנים א"ש דהקריאה לבהמ"ז דפורים וחנוכה הוא הזדמנות לומר על הניסים, אבל ביעלה ויבוא לא הי' שייך זה דעיקר החיוב הוא בהמ"ז רק חלק מברכהמ"ז הוא הזכרת מעין המאורע.

ויסד מזמורים ע"ז כמו בתפלה שהיא דאורייתא לרמב"ם והנוסח תקנו אנשי כנה"ג.

ונקדים בדברים המפורשים במשנה ובגמרא, ורק אח"כ נביא דברי הראשונים ובפרט דברי רש"י ומש"כ האחרונים.

הנה מפורש במשנה סוף תמיד השיר שהיו הלויים אומרים בבית המקדש, ביום הראשון לה' הארץ ומלואה וכו' וביום השבת מזמור שיר ליום השבת, וזה השלמת כל סדר תמיד של שחר שמבואר במשניות שם, ולא מבואר להדיא אם מזמורים אלו היו גם בתמיד של הערבים אבל כ"ה הפשטות.

בר"ה לא. מפורש בברייתא דבמוספי שבת אמרו הזי"ו ל"ך מפ' האזינו כל שבת חלק אחר. כך ששה שבתות וחזר חלילה. ובמנחה דשבתא [היינו תמיד של בין הערבים-רש"י] אמרו בשבת ראשונה אז ישיר עד מי כמוכה, בשבת שני' משם עד סוף השירה ובשבת ג' שירת הבאר וכך חזר חלילה.

עוד מבואר בברייתא שם דבר"ה בתמיד של שחר אמרו השיר של חול, במוסף אמרו הרנינו [תהילים פ"א] וכשחל ר"ה ביום ה' דבלא"ה פרק זה הוא של שיר של יום אז אם כבר באו עדים לפני תמיד ש"ש אומרים בתמיד ש"ש עד הסירותי, ובמוסף מהתחלה עד הסירותי ואם באו עדים רק אח"כ כופלים המזמור. ובתמיד של הערבים אמרו הבו לה' בני אלים בענין מתן תורה. ובזה יתפרש דברי המשנה דפעם אחד השתהו העדים לבוא והתקלקלו הלויים בשיר, היינו בתמיד של בין הערבים לא ידעו אי לומר שיר של ר"ה או שיר של חול, אבל של שחרית לעולם לא הי' ספק דתמיד אמרו שיר של חול. ולא נתפרש בגמ' אי הא דבר"ה בתמיד של שחר אמרו שיר של חול אי זה דוקא בר"ה או כן הוא בכל יו"ט.

בברייתא סוכה נה. מפורש השיר של ימי חוה"מ סוכות מזמורי כ"ט, נ, צ"ד שמחולק לשנים, פ"א, פ"ב ובחל שבת באחד מהם, שיר של שבת דוחה אותו, והכל נדחה ליום מחר ושל יום שישי נדחה לגמרי. ולא נתפרש בגמ' אי קאי על תמיד של שחר או של מוסף. גם לא מפורש בגמ' איזה שיר יש ליו"ט א' דסוכות וכן לשאר ימים טובים.

בגמ' בכמה מקומות מפורש [סוכה מז. מת. יומא ג. ר"ה ד: חגיגה יז.] דשמיני עצרת כמו שהי' לו קרבן בפני עצמו כן הי' לו שיר בפני עצמו, [וזה השי"ן של ר"ת פז"ר קש"ב] אבל לא מפורש בגמ' איזה שיר.

בגמ' **סוכה נד.** מבואר דדעת ר' חמא דכשיש שני מוספין כגון יו"ט שחל בשבת, אומרים גם שיר של שבת וגם שיר של יו"ט, ולכן צריך לתקוע פעמיים תשע תקיעות לג' פרקים של השיר. ובע"ב שם הק' עליו מברייתא

דר"ח שחל בשבת שיר של ר"ח דוחה של שבת, ותי' רב ספרא דהכוונה להקדים של ר"ח ולא אמרי' תדיר קודם דיש לפרסם שהוקבע ר"ח בזמנו [להיכרא שיכירו דפשיטא להו לב"ד שקידשוהו כהלכתו, ולא יגמגם לב אדם עליו, דרוב בני אדם לא ראו חידוש הלבנה. - רש"י] ואף דכבר יש היכר בסידור האברים על הכבש מ"מ תרי היכירא עבדינן כדי שכל אחד יראה. אולם בסוף הוכיח מברייתא דילפי' מהיקש שכל החדשים שוים זה לזה דכל ר"ח יש רק שיר אחד של ר"ח ודוחים של שבת לגמרי. ועד"ז מבואר **בירושלמי סוף שקלים** דשיר של שבת ושיר של ר"ח שירו של ראש חדש קודם, "כיצד היה עושה, שוחט מוספי שבת ואומר עליהן שירו של ראש חודש כדי לפרסמו ולהודיע שהוא ראש חודש".

הנה מפורש בגמ' דלמאי דנדחה ר' חמא הי' רק שיר אחד למוסף דר"ח שחל בשבת וזה של ר"ח כדי לפרסם שהוא ר"ח, ויל"ע אי זה גז"כ מיוחדת בר"ח שיהי' רק שיר אחד או דכן הוא בכ"מ שיש שתי מוספין וכן משמע מסוגיית הגמ' דלא קי"ל כר' חמא כלל, עוד לא מבואר בגמ' מה הי' השיר של ר"ח, גם לא מבואר מה הי' השיר בתמיד של שחר ומסתימת הדברים משמע דהי' זה השיר של שבת שזה השיר של יום הרגיל. עוד משמע דרק ר"ח דוחה לשל שבת כדי לפרסם שהוא ר"ח הא בעלמא של שבת דוחה של יו"ט וכדומה דתדיר קודם גם לדחות את שאינו תדיר.

במס' סופרים פי"ח ה"א בתור הקדמה למה דמבואר שם דנוהגין לומר מזמורים בכל ר"ח ומועדים ומעין המאורע גם שלא בזמן המקדש, דזה מיוסד ע"פ מה דפשט ריו"ח לשאלת ר"ל האם אפשר לומר שירה בלא נסכים ובלא קרבן, מחורבן ביהמ"ק ראשון ושני שהי' במוצ"ש ובשניהם עמדו אז הלויים על הדוכן ואמרו "וישב עליהם את אונם" וכו', ואף דזה שייך לשיר של יום רביעי, וגם הרי בוטל התמיד, ובהכרח דאומר שירה בלי קרבן ונסכים, [ועד"ז מבואר בגמ' ערכין יב. וירושלמי פ"ד דתענית] וממילא יש לומר שיר בכל ר"ח וה"ה במועדים מעין המאורע גם שלא בזמן המקדש. **"לפיכך נהגו העם לומר מזמורין בעונתן"**. ולזה מביא כל המשנה בסוף תמיד שכתוב שם השיר שהלויים היו אומרים בבית המקדש ומסיים "שכל המזכיר פסוק בעונתו מעלה עליו כאילו בנה מזבח חדש והקריב עליו קרבן". אח"כ בה"ב כתוב "בחנוכה, ארוממך יי". בפורים, שיגיון לדוד. ביום הראשון של פסח, הללו את שם יי, ויש אומרים אלהים אל דמי לך; וכל גולי ישראל בחולו של מועד, אלא בימים הראשונים של פסח הוא צריך לומר, יהי כבוד יי לעולם, וכל העם בעמידה, עד וברוך שם כבודו לעולם, ויושבין ואומרים כל עניין של מזמורות. וביום טוב האחרון של פסח, הלל הגדול, ואיזה הלל הגדול, הודו

מצאנו בגמ' סדר השיר ע"ש. ובספר יעקב לחק [לבעל שבת של מי עמ"ס שבת] לימוד מ"ז הכריע כרש"י סוכה ושכ"מ סתימת הרמב"ם הנ"ל דפסק מתני' דסוף תמיד כצורתה ולא הוסיף מידי איזה שיר היו אומרים בימי מועדים, והיינו משום דלא מצינו לא במשנה ולא בגמ' דהיו משנין הלויים השיר בשחרית של י"ט ובספירת ד' רש"י תי' דכיון דבר"ה לא יכלו לתקן שיר מיוחד בשחרית כבר לא תיקנו כן בכל יו"ט.

מאיך המנחת חינוך מצוה שי"ב סק"ג הכריע כדמ' בר"ה דבכל יו"ט תיקנו שיר מיוחד גם בתמיד ש"ש כמו בר"ה, [ונר' מדבריו דנקט דכן מבואר בגמ' ר"ה ולא רק ברש"י] ובד' רש"י בסוכה צ"ל דחוה"מ שאני שעיקר קדושתה מתבטא רק במוסף, וה"נ בר"ח דהוא יום חול השיר משתנה רק במוסף. וכן דעת שו"ת אבני נזר או"ח סי' כ"ד, אלא דלשיטתו רק ביי"ב ימים שגומרים את ההלל הי' שיר מיוחד בשחרית וזה הי' הלל ולענין שביעי ש"פ ויו"כ נשאר בצ"ע, עי' לקמן הבאנו דבריו, ובמגן אברהם סימן קלב ס"ק ד הכריע כמשמעות הגמ' ר"ה דביו"ט לא היו אומרים שיר של חול כלל רק שירים אחרים. וכן נקט החת"ס בביצה ד: ד"ה ולמדנו, והוסיף דמה"ט אם אומרים בבית הכנסת אחרי שחרית השיר של יום של חול א"א לומר שבו היו הלויים אומרים וכו' דזה שקר,³⁴ וכן התפארת ישראל [בפתיחה לקדשים הנקרא חומר בקודש פ"ו אות י"א] הכריע כרש"י ר"ה, והוסיף דאין להקשות הרי שיר של חול הוא תדיר ותדיר קודם, דהרי חזינן בסוכה נד: דשל ר"ח דוחה של שבת ובסתמא גם בתמיד ש"ש, ואף תדיר ומקודש לא איפשטא אבל כדי לפרסם שהוא ר"ח עדיפא, וביו"ט יש טעם דחובת היום עדיפא כמבואר בסוכה נו. דסוכה דחובת היום עדיפא מברכת הזמן תדיר.

והנה לפי הצד דגם בתמיד ש"ש הי' שיר מיוחד ליו"ט לא נתבאר איזה שיר, ובתפא"י נקט בפשיטות דהי' זה אותה השיר של מוסף, אולם בחת"ס ביצה ד: ד"ה ולמדנו כתב וז"ל "ואנחנו לא נדע מה אמרו ומ"מ אנו נוהגים לומר ביו"ט שיר של אותו היום כשחל בחול. מ"מ אין לומר היום יום פלוני שבו הי' הלויים אומרים כך וכך דובר שקרי' לא יכון".

ובמה שמבואר בר"ה לא. דבר"ה גופא הי' שיר מיוחד למנחה וכן בשבת, ולא נתבאר מה הדין בשאר ימים טובים ור"ח, הנה הרמ"ע מפאנו בספר עשרה מאמרות מאמר אם כל חי ח"ב סי"ט נקט דבכל המועדים לא תיקנו שיר במנחה, חוץ מר"ה, וכן בר"ח כדי לפרסם שהוא ר"ח.

לי"י כי טוב, הודו לאלהי האלהים; ונהגו העם לומר הלל הגדול, אף על פי שאינו מן המובחר. ובחג השבועות, הבו לי"י בני אלים" ובה"ד "בתשעה באב, ארבעה פסוקים משל ירמיה... ובהי"א "ובר"ה אומרים מזמור, כל העמים תקעו כף; ביום הכיפורים, ברכי נפשי, ממעמקים קראתיך; בחג הסוכות, נודע ביהודה אלהים; ביום השמיני, למנצח על השמינית. ואם אינו בקי בהן, אומר אודה י"י בכל לבי, ודיו" ע"כ ממסכת סופרים.

הרי מבואר דכל אלו אומרים בבית הכנסת, והנה השיר של כל יום מבואר ומפורש דכן אמרו גם בבית המקדש אבל שאר המזמורים הכתובים כאן לא מבואר אי גם הלויים אמרו כן בבית המקדש או לא.

ברמב"ם פ"ו מתמידין ומוספין ה"ט הביא רק מה שמצא במשנה ובגמ' ולכ"פ השיר של כל יום המבואר בסו"מ תמיד, גם הביא שירה דמוסף שבת ומנחה המבואר בר"ה לא. גם השיר דמוסף ר"ה ומנחה המבואר בר"ה ל: עוד פסק דשיר של ר"ח דוחה את של מוסף כדי לפרסם שהיום ר"ח. ובפ"י הי"א הביא השיר המיוחד לימי חוה"מ סוכות המובא בסוכה נה.

* שיטת רש"י בשיר תמיד של שחר ביו"ט

הנה ברש"י בכמה מקומות מצינו הוספות חשובות ובחלק מהם נחלקו האחרונים איך לפרש דבריו. הנה בר"ה ל: ד"ה שלא אמרו פי' טעם החילוק דבתמיד של שחר בר"ה אמרו שיר של חול ובתמיד של בין הערבים של ר"ה תיקנו שיר מיוחד לר"ה דבתמיד ש"ש כיון דברוב שנים עוד לא באו עדים וספק יתקדש עוד היום ממילא לא תיקנו שיר מיוחד, אבל לתמיד של ערב שכבר באו עדים תיקנו שיר מיוחד. ומבואר דבעלמא בכל יו"ט תיקנו שיר מיוחד גם לתמיד של שחר ולא ידענו מהו. מאידך ברש"י סוכה נה. בד"ה מה היו ברשימת השירים המיוחדים לחוה"מ סוכות כ' דמיירי "בשיר המוספין" משמע דפשיטא לי' דבתמיד ש"ש לא הי' שינוי וכמו כל הסוגיא דלעיל שם דמיירי רק בשיר של שבת לעומת שיר של ר"ח במוסף, ואין נושא כלל על תמיד של שחר משמע דאז הי' וודאי שיר של שבת דלא תיקנו כלל שיר מיוחד לר"ח רק במוסף.

ונחלקו אחרונים איך להכריע וליישב ד' רש"י בזה, דד' הטורי אבן ר"ה ל: ד"ה תמיד כדמשמע בסוכה דלא תיקנו כלל שיר מיוחד לתמיד ש"ש, ורק בר"ה שתיקנו בלא"ה שיר מיוחד לתמיד של ערב מענין מ"ת, בזה הי' אפשר לדון דהי' להם לתקן זה בתמיד ש"ש לזה פירש"י דעוד לא ידוע אי יתקדש היום אבל בעלמא שלא תיקנו שיר מיוחד לתמיד של ערב וודאי גם תמיד ש"ש לא נשתנה. וכ"כ בשו"ת הרמ"ע מפאנו סי' כ"ה כי לא

³⁴ אולם הגה"צ ר' חיים קויפמאן זצ"ל ר"מ בישיבת תפארת יעקב בגייטסהעד הי' מעורר דעדיין י"ל היום יום.. בשבת כדי לקיים מ"ע דזכור את יום השבת לרמב"ן.

*האם מש"כ במס' סופרים הוא גם שירת הלויים

הנה במה שהבאנו דכ' כמה מקומות בש"ס [סוכה מז. מח. ר"ה: יומא ג.] דשמיני עצרת יש לו שיר בפני עצמו כתוב רש"י בכל המקומות דהגם דהשירים של חוה"מ סוכות נתפרשו בסוכה נה. מ"מ שיר של שמיני לא נתפרש לו, בסוכה לשונו "ולא פירש לי שיר של שמיני" וביומא כתב "ולא פירשו לנו איזהו שירו". ובר"ה כתב "ולא נתפרש לנו שירו" אלא דשם הוסיף ד"במסכת סופרים נמצא שירו, הוא למנצח על השמינית" ודבריו סותרים זא"ז דמתחיל שלא נתפרש לנו שירו כלל וכמ"ש בשאר מקומות ואח"כ כ' דבמ"ס נמצא שירו. וכן למה בשאר מקומות לא הביאו רש"י.³⁵

אולם הדבר יתבאר בתו"י יומא ג. שהביא דברי רש"י דלא נתפרש שירו והוסיף "ומוגה בפירושו וכן פי' תלמידי רש"י בר"ה ד: דבמ"ס יש דהיינו למנצח על השמינית אבל נראה לרבי' הזקן דלענין מזמורים של בית הכנסת אמר התם" כ' דדברי רש"י בר"ה הוא הג"ה מתלמידי רש"י וא"כ א"ש דרש"י בעצמו לא הביא הא דמ"ס כנר' ס"ל כרבינו הזקן דהא דמ"ס ל"ש לבית המקדש. מאידך בתוס' בכל המקומות בד"ה שיר אחרי שהביאו מש"כ במס' סופרים כתבו "ושמא כמו כן היו אומרים הלויים בבית המקדש וכן משמע בירושלמי". וכ"כ הר"ן וריטב"א בסוכה שם, מבואר שהסתפקו בזה, [ובתוס' חגיגה הביאו בשם ר' עזריאל שנקט כן בפשיטות ואמר ר"י דהתם איירי בבית הכנסת מ"מ משמע שכן אמרו בבית המקדש כיון דנתקן לומר] ויש סמך לומר שאיננו כשירת הלויים דשם כ' דבר"ה אמרו כל העמים תקעו כף ובש"ס מבואר דאמרו הרנינו והבו לה' בני אלים, מאידך מדהתחיל במ"ס להביא משנה סוף תמיד השיר שהלויים היו אומרים וכו' משמע קצת דפרקים אלו נאמרו גם ע"י הלויים, אלא שוודאי כ' שם ענינים ששייכים רק אחר חורבן ביהמ"ק כמו קינות לת"ב וכדו'.

ובכ"ז תלוי אי יש לנו גילוי לדעת מה היו כל שירים ששרו הלויים בביהמ"ק במועדים, דאם היו שואלים את רש"י ה' אומר גם ע"ז שלא נתפרש לי, כיון דפשיט"ל דמ"ס ל"ש לשירת הלויים, אולם לפי ספיקת התוס' דפרקים דמ"ס הם שירת הלויים א"כ מעתה נדע מה הי' שאר השירים ששרו בבית המקדש, דביו"כ אמרו ברכי נפשי ממעמקים קראתיך וביום א' דסוכות אמרו פרק ע"ו, ובא' דפסח פרק קי"ג או פרק פ"ג ובחיה"מ פסח

³⁵ ע"י בשו"ת באר משה ח"א סי' ס"ו להג"ר משה שטחן זצ"ל שכתב שהי' לו קושיא זה כמה וכמה שנים וחיפש בכל הספרים שהיה תח"י ולא מצא מי שהעיר בדבר, וגם שאל לגדולי עולם לפני המלחמה ואחר המלחמה ואין פותר אותה עד שמצא תירוץ אמיתי עפ"י דברי תו"י אלו, ולכן אמר לגלותה ולפרסמה. והגם שהם על דרך פי' ולא על דרך פילפול, לדעתו נקודה אחת של אור אמיתי דוחה חושך של כמה פלפולים עקומים שאין בהן תועלת הרבה או יותר בדיוק שאין בהן תועלת כלום.

פרק ק"ד וסוף פרק ע"ב. ובשכונות פרק כ"ט. אבל של ר"ח לא מוזכר לא בש"ס ולא במס' סופרים. וכ' תפא"י בחומר בקודש הלשון "ונשכח בעווננו".

ולמעשה נחלקו בזה האחרונים, דרמ"ע מפאנו בתשובותיו סי' כ"ה נקט בפשיטות דמ"ש במ"ס כן הי' במקדש, וכן נקט בעל תפארת ישראל שם ועפ"י סידר כל שירי הלויים במקדש, ומש"כ במ"ס דבר"ה אמרו כל העמים תקעו כף ובש"ס כ' הרנינו צ"ל דיש בזה מח' בין בבלי ומ"ס, מאידך במג"א סי' קל"ב סק"ד כ' דיש מקומות שאומרים מזמורים אחרים ביו"ט ע"פ מס' סופרים, אבל אינן אותן שאמרו במקדש. ובהגהות מהר"ם בנעט שם כ' על המג"א "במח"כ נעלם ממנו דברי רש"י ר"ה ד: בד"ה פז"ר קש"ב, וכן תוס' סוכה מז ע"א בד"ה שיר" ולדברינו לעיל בד' רש"י לא נעלם מן המג"א כלל ואדרבה רש"י הי' סיוע לשיטתו'.

עוד כ' התפא"י שם לשיטתו' דגם בתמיד ש"ש הי' שיר מיוחד ביו"ט א"כ יש ליישב הא דכ' ביו"כ תרי מזמורים אחד לתמיד ש"ש ואחד למוספים. אולם בערוה"ש סי' תכ"ד ס"ג כ' דברכי נפשי ל"ש ליוה"כ וגם ל"ל תרי מזמורים ביוה"כ, ובהכרח דיש כאן ט"ס וברכי נפשי קאי על ר"ח וביו"כ אומרים רק ממעמקים. וא"כ יש לנו מקור לאמירת ברכי נפשי בר"ח. וכן כנר' נקט הגר"א דבמעשה רב ה' ר"ח קנ"ז כ' דבר"ח אומרים רק ברכי נפשי דזהו השיר של ר"ח ודוחה את השבת וכש"כ חנוכה. אולם הבאנו לקמן בשם הרמ"ע מפאנו דהוא בעצמו סידר בביהמ"ק בר"ח למוסף ולמנחה ברכי נפשי גדלת מאד עפ"י המדרש הנעלם, כי לא מצאנו לו בגמרא סדר השיר, ואף על פי שבמסכת סופרים זכרו בו וישב עליהם את אונם, [כנר' גרס כן במ"ס] מ"מ ברכי נפשי עדיף לן.

*האם היה שיר מיוחד ללויים בחנוכה ופורים

והנה במס' סופרים כתוב ג"כ שיר מיוחד לחנוכה ופורים, לחנוכה פרק ל' ולפורים פרק ז', ויש לדון על הצד דמש"כ במ"ס הי' גם בבית המקדש אי גם בבית המקדש עשו כן או חלק זה שייך רק בבית הכנסת, וכמובן דל"ש לחקור כן רק אי נימא דביו"ט שינו גם שיר של תמיד של שחר, דהרי בחנוכה ופורים ליכא מוסף, ותפא"י בחומר בקודש שם דנקט בפשיטות דגם תמיד של שחר הי' לו שיר מיוחד, נקט ג"כ דבחנוכה ופורים שרו כן בתמיד של שחר וגם בתמיד של ערב כדי לפרסם שהיום חנוכה ופורים. וכ"כ להדיא באורחות חיים הלכות חנוכה אות כג דיש מקומות אומרי' מזמור שיר חנכת הבית כל המזמור והוא השיר שהיו הלויים אומרים בבית המקדש. וכן נקט בפשיטות בשו"ת רב פעלים ח"ג סי' ה' המובא בסוף דברינו אולם ע"ש מה שכתבנו בזה בשם החשק שלמה.

*איזה שיר היה בתמיד של בין הערבים

והנה כבר נתבאר דבסו"מ תמיד מפורש שיר של יום אבל מיירי שם בתמיד של שחר, ואף דבוודאי הי' גם שיר בשל בין הערבים כמבואר במשנה סוף ר"ה דקילקול השיר הי' בתמיד של ערב, מ"מ לא נתבאר להדיא אם גם אז שרו כנוסח הזה, והנה בטור סי' קל"ג כ' הטעם שאין אומרים שיר של יום בערב משא"כ קטרת לפי שזה מצותו גם בערב וזה מצותו רק בבוקר, וכ"כ בב"י שם בשם ארחות חיים שבמנחה לא ראה מי שאומר השירים והטעם לפי שלא היה מצותן אלא בבוקר, והק' המג"א שם בשם ר"מ אלשיך בתשובה דמבואר להדיא במשנה סוף ר"ה דהי' שיר בתמיד של ערב, ותי' דמ"מ אינו מעכב הקרבן אלא בשחרית וכו' ומג"א תי' דאם הביאו הנסכים בלילה לא הי' שירה, ע"ש עוד בזה. וחת"ס ביצה ד: חידש דכמו שכ' מג"א לענין שיר של מוסף שיש נוהגים לומר בבית הכנסת דאי"ז של בית המקדש כיון שלא ידענו מה הי' שם, ה"נ בכל יום בתמיד של ערב דבהכרח הי' שיר אחר שלא ידענו דהרי מבואר בר"ה שם דלא היו כופלים שום שיר פעמים ביום א' כ"א ע"י מקרה שחל ר"ה ביום ולא באו עדי' עד אחר שירת תמיד של שחר. וא"כ בהכרח מש"כ בסוף תמיד הוא רק לתמיד ש"ש אבל למנחה לא ידענו וכמו דלענין שבת ור"ה מפורש דהי' שיר אחר, ה"ה בכל ימי השבוע, ואולי לא היה שום שיר קבוע מדהע"ה והיה אומרי' שיר והודי' מה שנודמן להם, והן הנה כל שיר מזמור לבני קרח ומזמור לאסף והימן שבתהלי' ופרשה נאום ה' לאדוני. שאמרוהו הלויים כלפי דהע"ה ה' אמר לו שב לימיני כמ"ש המפורשים שם. וא"כ אין אנו יכולי' לומר במנחה מזמור שיר שהי' הלויים, וא"ש ד' הטור שאין לומר במנחה שיר של לויים. וגם אי נימא שאותן מזמורי' הנזכרי' בברייתא היו חולקים לשתי פרשיות ואמרו חצים שחרית וחצים בין הערבים מ"מ כיון שאין אנו איך חלקו אותם ולכן אומרים כל המזמור בבקר בבקר א"כ שוב אין לכופלו ולאמרו בין הערבים וזה נ"ל ברור ואמת. עכ"ד החת"ס.

*שיטת רש"י דבי"ב ימים בשנה שירת הלויים

הי' הלל

הנה במש"כ במשנה ערכין י. דבי"ב ימים בשנה החליל מכה [שהי' מכה באצבעו על הנקבים שבחליל להנעים את הקול] לפני המזבח בשחיטת פסח ראשון, ובשחיטת פסח שני, ויו"ט א' של פסח ויו"ט א' של עצרת וח' ימי החג ולא היה מכה באבוב [-חליל] של נחשת אלא באבוב של קנה, מפני שקולו ערב... ובפשטות קאי על השיר המיוחד לאותו יו"ט במוסף, או גם בתמיד ש"ש גם אי נימא שהי' השיר הרגיל של היום, אולם ברש"י שם פי' "ובשעת הקרבה היה שיר זה והיו הלויים משוררים בפה

את ההלל באותן י"ב ימים והחלילים מחללים, ובשאר ימים היו נבלים וצלצל וכינורות, והשיר היה אותו שיר המפורש בר"ה לא. אחד בשבת לה' הארץ ומלואה וכל המזמור ובשני גדול ה' ומהולל וכן כולם". וכ"כ הרע"ב שם. משמע דבי"ב ימים אלו היו הלויים משוררים את ההלל במקום השיר של יום. כנר' נקט רש"י דאם אנו תולים זה בימים שגומרים את ההלל יש לזה שייכות עם ההלל וצ"ל דזה מה שהיו שרים. אלא דא"כ אי קאי על מוסף זה סותר למה דמפורש בסוכה נה. דהי' זה הומבה"י מעניני אסיף ומתנת עניים, וכן למש"כ במס' סופרים, ולמ"ש בעצמו דבשמיני לא איתפרש השיר או רק ע"פ מש"כ במס' סופרים והכא נקט בפשיטות דהי' זה פסוקי הלל. ובשלמא בשחיטת הפסח א"ש דזה מפורש במשנה בפסחים סד. דהי' השירה בשעת השחיטה ולא בשעת הניסוך, אולם בשאר י' ימים הרי זה בשעת ניסוך ומנ"ל לרש"י חידוש זה.

ונתחבטו בזה האחרונים טובא, דמנחת חינוך מצוה שצ"ד סק"ח תמה על רש"י דמנ"ל הא וכו' ד"וודאי מצא רש"י באיזה מקום" ובחי' מן רי"ז הלוי הלכות קרבן פסח ביאר דס"ל לרש"י דכך נגמר ההלכה דבשעה שהלויים משוררין את ההלל צריך להיות השיר ע"י בכלי ע"י חליל, או דמקורו מד' ירושלמי פ"ה דסוכה ה"א דיליף דין חליל ממש"כ "השיר יהיה לכם כְּלִיל הַתְּקֵדָשׁ חָג וְשִׁמְחָת לִבָּב פְּהוּלָה פְּחִילָל וגו' [ישע' ל כט] כל זמן שהחליל נוהג ההלל נוהג. וס"ל לרש"י דלא רק הוקשו זל"ז הלל וחליל דבשעה שזה נוהג זה נוהג, אלא דנאמר בזה דהלל וחליל תרווייהו חדא מילתא היא וכך היא עיקר דינו של חליל שהוא בזמן שהלויים משוררין את ההלל [נמש"כ רש"י פסחים סד. דהכתות הם שקראו את ההלל בשעת שחיטת הפסח הוא דין נוסף ולא מדין שיר של קרבן רק כמו שיש דין הלל באכילתו ומיושב קו' תוס' שם מתוספתא שמפורש הלויים עמדו על דוכנן וקראו את ההלל] ע"י"ש באריכות.

אולם עדיין לא מיושב ד' רש"י האם קאי על התמיד או על המוספים, וכפי שהעיר בעולת שלמה דוודאי את ההלל אמרו עם קרבן מוסף דהרי מה שאומרים בחג הלל שלם כל יום זה בשביל שחלוקים בקרבנותיהם של מוסף, וא"כ לכאורה הי' החליל מכה בשעת הקרבת מוספין, וחידש דצ"ל שאמרו השיר המיוחד ליו"ט בשעת ניסוך ובנוסף לכך אמרו הלל בשעת ההקרבה, מאידך ברש"י סוכה נ: ד"ה בשיר של קרבן מבואר להדיא דהחליל הי' מכה בי"ב ימים בתמיד של שחר ושל ערב, אלא דא"כ ק' דהרי מבואר ברש"י לקמן בד"ה שמונה ימי חנוכה דהא דלא נמנה ח' ימי חנוכה עם י"ב ימים דיחיד גומר בהן את ההלל כדי שיהא חליל מכה

של כל יום, ומתאים עם ד' רש"י סוכה נ: ד"ה בפה דאחר שכ' ענין י"ב ימים הביא השיר של כל יום.

וממש"כ דקורא לשיר "הילול" שהיו מהללים את השיר, כ"ה ברש"י גופא לגי' צ"ק דגרס ובשאר ימים היו מהללים בנבלים ובצלצל וכו' ובאמת דכ"ה לשון הפסוק בשעה שאסף דוד את הלויים והפקידם על השיר "אֲרַבֶּעֶת אֲלָפִים שְׁעָרִים וְאַרְבַּעַת אֲלָפִים מְהַלְלִים לַה' בְּכָל יְדוּתוֹן עֲשִׂיתִי לְהַלֵּל" [דברי הימים א כג ה] עוד שם "בְּגִי יְדוּתוֹן גְּדִלְיָהוּ וְצָרִי וְיִשְׁעִיָּהוּ וְחִשְׁבִּיָּהוּ וּמַתְתִּיָּהוּ שָׁשָׂה עַל יְדֵי אֲבִיהֶם יְדוּתוֹן בְּכָנּוֹר הַנָּפֵא עַל הַדּוֹת וְהַלֵּל לַה'" [שם כה ג] הרי לן דבשירת הלויים גופא הם מודים ומהללים לה'. ויל"ע בחילוק הלשונות בישתבח "שיר ושבחה הלל וזמרה". ובברוך שאמר אומרים ובשירי דוד עבדיך נהללך וכו' ובגמ' פסחים קיז. "והלל זה מי אמרו, משה וישראל.. אפשר ישראל שחטו את פסחיהן ונטלו לולביהן ולא אמרו שירה? מאידך בפסחים צה: "אפשר ישראל שוחטין את פסחיהן ונוטלין את לולביהן ואין אומרים הלל? ול' רמב"ן בהשגות לרמב"ם שורש א "אפשר שחטו ישראל את פסחיהם ולא אמרו שירה נטלו את לולביהן ולא אמרו הלל." [ועי' רעק"א מגילה יז. ד"ה וביותר כשבא לומר דא"א לתרגם בלע"ז נוסח התפלה וכתב כמה דוגמאות כשמות נרדפים "כמו שאנו אומרים שיר ושבחה הלל וזמרה, שיר וזמרה הכל לעז אחד." ולא כתב "שיר והלל" אולי גם בלשון לע"ז יש נפק"מ].

והנה זה נתבאר להדיא במשנה דבימי החנוכה לא הי' מכה בחליל, ואף דגם בהם גומרים את ההלל כבר תי' רש"י דליכא קרבן, ולרוב אחרונים בד' רש"י דהלויים היו שרים את ההלל בתמיד של שחר תק' למה לא נעשה כן בחנוכה, וכקו' עולת שלמה, וצ"ל דיום שגומרים בו ההלל לבד אינו מספיקה דבעי' דגם עצם היום יהי' בו קדושה לאיזה איסור מלאכה, או י"ל כטענת ר"ש הכהן מוילנא על התפא"י דס"ל דגם בחנוכה שינו בבית המקדש לשיר מיוחד, וטען ר"ש הכהן דלא יעלה על הדעת לשנות ממה שתיקנו הקדמונים דוד המלך וסייעתו, וא"כ י"ל גם בזה דגם אי נימא דשרו את ההלל בימים שגומרים בו את ההלל אבל כיון שחנוכה הי' תקנה מאוחרת בבית שני, לא עקרו השיר הרגיל ממקומו.

*הלל בחנוכה מדין שירה על הקרבן

אולם ראוי לציין ד' ב"י תרפ"ג בשם שבלי הלקט קע"ד בטעם השלישי למה גומרים בחנוכה הלל בכל יום כיון שקוראים בנשיאים ובכל יום נשיא שלו חלוק משל חבירו א"כ כל נשיא צריך לגמור ההלל על קרבנותיו ואין ראוי לחדש קריאה בלא קריאת ההלל, הרי דבזה גופא שכלל ישראל קוראים את ההלל אנו מקיים דין שירה על הקרבן ונמצא דגם בחנוכה ההלל נאמרת על הקרבן.

לפני המזבח, כיון דחנוכה ליכא קרבן, ואי החליל הי' בתמידין הרי גם בחנוכה איכא תמידין.

ובשו"ת אבני נזר או"ח סי' כ"ד הוכיח מד' רש"י אלו דלא כשי' הטורי אבן דביו"ט לא השתנה שיר של תמיד ש"ש, דהרי ד' רש"י כאן בהכרח לענין תמידין איירי, דהלא במוסף ידענו לפחות בחוה"מ סוכות דהשיר הי' הומבה"י וכן מבואר ברש"י סוכה נ: וכנ"ל, ומוכח דבעת התמידין הלויים משוררים הלל. ולא שיר של יום. וא"כ צ"ל דבשאר ימים טובים שאין גומרים את ההלל תיקנו שיר מיוחד וכן דעת חקרי לב דבכל יום טוב תקנו שיר של יום טוב כמו בראש השנה.

והח"ח בליקוטי הלכות בסו"מ תמיד נקט בפשיטות דכוונת רש"י על קרבן תמיד דהרי במוסף הי' שיר אחר, וכדמ' ברש"י סוכה, אלא דכ' דברש"י סוכה שם משמע דגם באותן י"ב ימים הי' משוררים השיר הקבוע של ימות החול [מסתמא כוונתו למש"כ שם רש"י בד"ה בפה] ומש"כ הואיל והיחיד גומר בהן את ההלל ר"ל דלכך התקינו שיהי' אז חליל משום תוס' שמחה, מאידך העיר דבר"ה ל: מבואר דבכל יו"ט גם בתמיד ש"ש הי' שיר מיוחד ונשאר בצ"ע.

ובשו"ת חקרי לב או"ח ח"א תשובה לב הקדים סתירת ד' רש"י מר"ה ל: לסוכה נה. אם הי' שיר מיוחד ביו"ט לתמיד ש"ש וכו' דרש"י בר"ה סובר כשיטתו בערכין דבתמיד ש"ש הי' שיר מיוחד וזה הלל, וביו"ט שלא גומרים את ההלל הי' אומרים בתמיד ש"ש השיר המיוחד של יו"ט. ופי' בזה ד' גדולי הפוסקים.

אולם בספר יעקב לחק [לבעל שבת של מי וכו"ה בספרו שי"ל מחדש מכת"י מטה עז על ערכין וחבתי"ם] לימוד מ"ז ובמפתחות שם האריך להוכיח כשי' טורי אבן דבתמיד ש"ש לא שינו מעולם משיר של חול, והביא דברי החקרי לב שהוכיח מרש"י ערכין דבתמיד ש"ש הי' שיר מיוחד ובי"ב ימים שגומרים את ההלל הי' שרים את ההלל ושכ' כן בדעת גדולי הפוסקים, ודחה דפשיטא דלא התכוונו לזה "דמהיכן למדו והיכן ראו דבר זה הרי לא נשנית לא במשנה לא בתוספתא לא בברייתא ולא איתמר בשום מקום בש"ס לא בבבלי ולא בירושלמי" ובהכרח דלא התכוון רש"י ל"הלל" אלא "הילול" היינו שהיו מהללים בשיר בשעת הקרבה, ומש"כ רש"י בהמשך "והשיר הי' אותו שיר המפורש בר"ה" וכו' לא קאי על שאר ימים רק גם על י"ב ימים, [ואין לשים נקודה בתו"ד רש"י לפני המילים ובשאר ימים] וכן מוכח ממה דהאריך רש"י אח"כ לפרש מה הי' השיר של יום ממס' תמיד, ובהכרח שבא להדגיש דלא נימא דכיון דהחליל בא בימי הלל, אז גם השיר הוא הלל, אלא דהשיר הוא השיר

טוב בטוליטולא ובסביבותי' לומר אחר התפילה מזמורים לפי ענין הימים, בחול תפילה לדוד הטה יי' אזנך ענני על שם כי גדול אתה ועושה נפלאו', וכתבי' בפתרון הברכו' על ומפליא לעשות, ועוד דכתי' ביה הורני ה' דרך, ובר"ח ברכי נפשי את יי' וגומ' דכתי' ביה עשה ירח למועדים ויצירת בראשית, ובחזה"מ כאיל תערוג שכתוב בו בקול רינה ותודה המון חוגג, על שם קול ההמון שהיה בירושלים מן החוגגים שם, ובחנוכה מזמור שיר חנוכה הבית לדוד, שגם אנו קוריי' בפרשיו' חנוכה הבית כל ימי חנוכה, ובפורים על אילת השחר, שמדבר מאסתר, כדאי' במגילה נקרא', למה נמשלה אסתר לאיילת, וכן הדעת נוטה לעשות, וכן ישר בעיניי'. ולא הביא כלל שירת הלויים, ולא מס' סופרים, רק תפלה לדוד הוא הפרק להגיד כל יום אחרי התפלה. וכן ברכי נפשי של ר"ח הוא מצד מנהג זה.

ובאבודרהם בסדר התפלה הביא דנהגו לומר בכל ששת ימי החול תפלה לדוד מפני שכתוב בו הורני ה' דרך. ועוד פסוקים של תחנה ובקשה וגם נהגו לומר בכל ימי השבוע השיר שהיו הלויים אומרים במקדש כל יום לפי ענינו. וסימן לאלו המזמורים לש"ס אל"י. ובדיני חנוכה כתב דכל ח' ימי חנוכה אומר לאחר התפלה במקום תפלה לדוד מזמור שיר חנוכה הבית לדוד כמו שבקריאת התורה קורין בחנוכה המשכן ובשבת שבחנוכה אומר מזמור זה אחר יושב בסתר עליון. ואם הוא ר"ח וחנוכה קורין תחלה ברכי נפשי את ה'. ואחר כך מזמור שיר חנוכה הבית לדוד, דתדיר ושאינו תדיר תדיר קודם כמו שאמרנו". הרי דמזמור שיר חנוכה של חנוכה הוא במקום תפלה לדוד. ובר"ח יש ברכי נפשי וגם מזמור שיר חנוכה, ותדיר קודם אבל אי"ז מדין שירת הלויים ומשמע דמצד שירת הלויים אמרו השיר של כל יום ולא אמרו כלל הפרקים המוזכרים במס' סופרים.

ובטור סי' קל"ג הביא מנהג ספרד שנוהגין שאחר קדיש לפני עלינו אומרים תפלה לדוד ובכל זמן וזמן משנין המזמור לפי ענינו כגון ברכי נפשי בר"ח וכאיל תערוג על אפיקי מים בחזה"מ ומזמור שיר חנוכה הבית בחנוכה, ובפורים למנצח על אילת השחר ומנהג טוב הוא, עוד הביא מסידור ר' עמרם לומר פטום הקטורת ואח"כ כתב "ואומר השיר שהיו הלויים אומרים בבית המקדש ביום הראשון היו אומרים לה' הארץ ומלואה" וכו'. [עוד כ' הטור דבערב אומרים רק קטרת ולא שיר של יום כיון שלא הי' מצותו רק בבוקר- וכבר הבאנו לעיל ד' המג"א והחת"ס] הרי להדיא דשתי ענינים הם דרך מה שאומרים במקום תפלה לדוד משתנה לפי המועדים אבל שיר של יום לא משתנה כלל לפי המועדים. ובשו"ע לא הביא כלל מדברי הטור, [רק בשו"ע הל' ר"ח סי' תכ"ג ס"ג הביא ד' הטור שם שמביא מנהג ספרד דבר"ח אומר ברכי נפשי. אבל

והנה בב"י הביא רק מקצת דברי שבלי הלקט וראוי להביא כל דבריו בטעם השלישי וז"ל "כי חנוכה נקראת על שם שנתחנך הבית והוכשר לעבודה שהרי היוונים טמאו את ההיכל והעזרות והמקדש וכל כליו וכשגברו חשמונאים טהרו את הכל ועשו חנוכה כמו שעשה משה בתחילת חינוכן לעבודה, וכן עשה עזרא כדכתיב ובחנוכה חומת ירושלים, בקשו את הלויים מכל מקומותם להביאם לירושלים לעשות חנוכה ושמחה ובתודות ובשיר מצלתיים נבלים וכנורות, תודות זה קרבן שיר זה הלל ואין קרבן בלא הלל והרי אנו קורין כל יום נשיאים כל יום ויום נשיא שלו חלוק משל חבירו אם כן כל נשיא ונשיא צריך לגמור הלל על קרבנותיו ואין ראוי לחדש קריאת נשיא אחד בלא קריאת הלל" הרי דעיקר דבריו בנויים על פסוק בספר נחמ' [יב כז] "ובחננפת חומת ירושלים בקשו את הלוים מקומתם להביאם לירושלים לעשות חננפה" ³⁷ ושמחה ובתודות ובשיר מצלתיים נבלים ובכנורות" הרי דבשעת חנוכה החומה חיפשו במיוחד את הלויים כדי להגיד שירה, ובשבועות יד. ילפי' משם דאין מוסיפין על העזרות רק בשתי תודות ובשיר ובגמ' טו: דשיר של תודה זה הוא בכנורות ובנבלים ובצלצלים על כל פינה ופינה ועל כל אבן גדולה שבירושלים, ואומר ארוממך ה' כי דליתני וגו', וברש"י שם ד"ה ארוממך ה' "הוא מזמור שיר חנוכה הבית לכך אומר אותו" ³⁸ הרי דשיר של חנוכה הוא מזמור שיר חנוכה וגו'. ויתכן דמצד החנוכה הי' אפש"ל מזמור שיר חנוכה ביום הראשון, אבל כיון דנשיאים מביאים כל יום א"כ כל יום צריך שירה מחדש, ולכן י"ל הלל כל יום.

*יסוד תקנת שיר של יום בבית הכנסת

כעת נחזור לתקנת שיר של יום שאומרים בבית הכנסת, וכבר הבאנו מש"כ במס' סופרים רשימת הפרקים שאומרים בבית הכנסת, וכבר הזכרנו דלא כתוב שם שיר של ר"ח, עוד הבאנו הנדון בראשונים ואחרונים האם מזמורים אלו הוא גם מה שאמרו הלויים בבית המקדש.

אולם מה שאנו נוהגים היום לומר שיר של יום בראשונים מוזכר זה רק כמנהג טוב ויש שהזכירו פרקים אחרים קצת ממס' סופרים, ולמתבונן היטב יראה דיש שתי ענינים יש מנהג קדמון להגיד פרקים מענין היום ויש עוד ענין להגיד השיר שהיו הלויים אומרים בבית המקדש וזה לכ' ע"פ ד' מס' סופרים, דעי' רמב"ם בסדר התפלות כ' ד"נהגו מקצת העם לקרוא בכל יום אחרי תחנונים אלו שיר מזמור שהיו הלויים אומרים באותו יום" ובספר המנהיג דיני תפילה סי' ע"ז "ראיתי מנהג

³⁷ זה הפעם היחידי בתנ"ך שכתוב מלת חנוכה בפני עצמו.

³⁸ עי' בסוף דברינו דיתכן דדוד המלך לא תיקן פסוק ראשון ורק בחנוכה בבית שני הוסיפו זה, ויתכן דלכן לא הוזכר פסוק ראשון בגמ', ויל"ע.

לרבים לא ממש כשירת הלויים, ולכן לא יפתחו עם המילים השיר שהיו הלויים וכו' שלא יהי' כמוציא שקר מפיו על הצד שלא אמרוהו הלויים, ועיקר סמיכותו הי' על מש"כ במס' סופרים דמי שאינו בקי בהם אומר אודה ה' בכל לבב ודיו ודומיא דעל הכל אם אמר שהכל יצא. וסדר השירים הוא במוסף שבת תמורת הזי"ו לך וכן במנחה במקום שירת הים והבאר, סידר אודה ה' בכל לבב, [זה טעם חדש למה יש נוהגין לומר פרק זה אחר קריה"ת ע"ע בליקוטי מהרי"ח] בחוה"מ סוכות סידר בכל יום מה שנאמר בגמ' ביום א' דחוה"מ פן יתבלבלו הציבור בסדר הומבה"י, בר"ח למוסף ולמנחה סידר ברכי נפשי גדלת מאד עפ"י המדרש הנעלם, כי לא מצאנו לו בגמרא סדר השיר, ונכון הוא, ואף על פי שבמסכת סופרים זכרו בו וישב עליהם את אונם, [כנר' גרס כן במ"ס] מ"מ ברכי נפשי עדיף לך, ובמוספי הפסח ושבעות ויוה"כ וראשון של סוכות ושמני עצרת סידר ע"פ מסכת סופרים ששנו בה מזמורים מיוחדים לכל אחד מהם, וכ"ש דהתם מוכח מלתא דמיירי בשירי בית המקדש, ויש סמך בירושלמי לשל שמני עצרת כמו שזכר הר"ן בסוף סוכה, וילמד סתום מן המפורש, ומש"כ שם אצל יו"כ ברכי נפשי ר"ל מה שמתחיל לדוד ברכי נפשי שהוא מעניינו של יום דכתיב ביה הסולח לכל עוונתי וחזן מאלו לא שינה ממש"כ בפירוש בסוכה ור"ה. והגם דשיר של ר"ח דוחה את של שבת במוסף ובמנחה, וכן של ר"ה, לפרסם שקדשוהו ב"ד, אבל ברגלים הוא להיפך דשיר של מוסף שבת דוחה שיר של י"ט, ואין שיר מיוחד לרגלים במנחה אלא אומר השיר של חול, וכשחל י"ט בשבת ראוי היה לומר שיר של שבת בכל התפלות, אלא כיון שאנו רגילים לומר במוסף ובמנחה אודה ה' בכל לבב שלא מיוחד לשבת דוקא, אז גם ביו"ט שחל בשבת נימא כן, ואם חל בחול לשיר של חול. עכ"ד הרמ"ע מפאנו.

והנה במג"א עצמו מבואר דס"ל דגם בתמיד של שחר הי' שיר מיוחד ליו"ט, ובמוסף הי' שיר אחר שחלק מהם ידענו מר"ה וסוכה, אבל למעיין בדברי רמ"ע מפאנו יראה דפשיטא לי' כשי' הטורי אבן דשיר המיוחד דיו"ט הי' רק במוסף, ולכן קבע וסידר שירים מיוחדים רק אחרי מוסף ולא אחרי שחרית. וכ"כ במנחת"ח מצוה שיב אות א בשם רמ"ע מפאנו בספרו עשרה מאמרות במאמר אם כל חי ח"ב סי"ח, וא"כ זהו גם דעת הכנה"ג שכ' המנהג להגיד שיר של יו"ט רק אחרי מוסף אבל אחרי שחרית אומרים השיר של יום הרגיל. וא"כ לשי' המג"א גופא דגם בתמיד ש"ש הי' שיר מיוחד, אם עושים מנהג הנ"ל עושים שתי דברים שלא בדקדוק א' לומר שיר של חול בשחרית ב' לומר אחר מוסף ע"פ מס' סופרים שלא הי' כן במקדש ולזה כ' מג"א דכיון שזה זכר בעלמא לא איכפ"ל.

ברמ"א סי' קל"ב ס"ב הביא ד"אומרים השיר שהלויים היו אומרים במקדש" ולא הביא כלל מנהג ספרד לומר תפלה לדוד וכדו' וכ' מג"א סק"ד דמצד לשון הטור הי' מפרש דר"ל שהיו אומרים עצם המשנה דסוף תמיד כדי ליפטר מד"ת דהרי סיים שם הטור אר"א אר"ח ת"ח וכו' וזה ל"ש כלל לשיר של יום וכ"מ ממה שדן הדרכי משה בשם רש"י ורוקח ומהרי"ל אי גרסי' במקדש או בבית המקדש" משמע דאמרי' המשנה דאל"כ מאי נ"מ בגירסא ומ"מ כאן בשו"ע הפך רמ"א ל' הטור והמשנה וכ' ואומרים השיר שהלויים וכו' להודיע שאומרים השיר ולא המשנה, וזה בחול אבל בשבת באמת נוהגין לומר המשנה כמו שנדפס בכל הסידורים.

*מקור ברכי נפשי בר"ח

והנה בערוה"ש סי' תכ"ג כ' על מש"כ שם בשו"ע לומר ברכי נפשי בר"ח דכפי הנראה היה זה שיר הלויים בבית המקדש לקרבן מוסף ותמה הרי לא מוזכר במס' סופרים ובסי' תכ"ד ס"ג תי' דבמס' סופרים ריש פי"ט איתא לענין יו"כ לומר ברכי נפשי וגם ממעמקים וצ"ב מה ברכי נפשי שייך ליו"כ וגם ל"ל שתי מזמורים [והגר"א מחקן] ולכצ"ל דקאי על ר"ח וצ"ל אח"כ ובר"ה כל העמים וביוה"כ ממעמקים וכו'. הרי דהבין דברכי נפשי בר"ח בנוי במה היו הלויים אומרים בבית המקדש אולם להנ"ל מבואר דזה ל"ש כלל לשירת הלויים רק זה הי' מנהג נוסף להגיד כל יום פרקים מעניינו של יום [ועי' לקמן בשם רמ"ע מפאנו דהוא בעצמו תיקן כן ע"פ זוה"ק] אולם שירת הלויים בר"ח עדיין לא ידענו.

*דברי המג"א והרמ"ע מפאנו

עוד כתב המג"א שם סי' קל"ב סק"ד דיש מקומות שאכן אומרים ביו"ט שירים אחרים ע"פ מס' סופרים דהרי מבואר בסוף ר"ה בסוגיא דקילקול בשיר דביו"ט בעלמא [חזן מר"ה] גם בתמיד של שחר לא היו אומרים שירי של חול רק שירים אחרים, אבל אין אותן שאמרו במקדש וציין לסוכה נ"ה לענין שבת ור"ח וחוה"מ, והוסיף דעכשיו אין מדקדקין בכך דלזכר בעלמא עבידי, עוד כתב "וגם אומרים השיר אחר מוסף ובאמת במוסף הי' שיר בפ"ע כדאי' סוף ר"ה, ובכנסת הגדולה כ' מנהגינו שביום שיש מוסף אומרים שיר של יום אחר שחרית ואחר מוסף אומר שיר של מוסף" וציין לשו"ת הרמ"ע מפאנו סי' כ"ה.

ומחמת חשיבות ד' רמ"ע מפאנו נביא דבריו, הנה פשיטא לי' דגם בתמיד של ערב אומרים שיר של יום כמו שהי' בוודאי בבית המקדש ודלא כטור סי' קל"ג, עוד כתב דביום שיש קרבן מוסף הסדר הוא דשיר של שחרית אומר לפני הוצאת ס"ת ואחרי מוסף אומר השיר המיוחד ליו"ט. והרשה לעצמו לתקן בביהכ"נ סדר קבוע

*האם בבית המקדש הי' שיר מיוחד לחנוכה

ואחרי כל הנ"ל יש לדון במש"כ במס' סופרים דבחנוכה אומרים מזמור שיר חנוכה ובפורים שגיון לדוד, האם שייך לומר דזה הי' בבית המקדש, דהרי בחנוכה ופריים ליכא קרבן מוסף, וא"כ הדבר תלוי אי בשאר יו"ט היו משנים השיר גם בתמיד ש"ש, דלד' הטו"א והרמ"ע מפאנו, דבתמיד ש"ש לא שינו כלל א"כ אין מקום לשיר מיוחד בבית המקדש ובהכרח מש"כ במס' סופרים קאי בבית הכנסת דוקא, וא"כ עדיין י"ל שיר של יום דעלמא, אולם לד' רוב אחרונים דנקטו דגם בתמיד ש"ש שינו לשיר מיוחד י"ל דגם בחנוכה עשו כן וד' מס' קאי בבית המקדש. ולפ"ז י"ל דגם בבית הכנסת לא נימא שיר של יום דימות החול רק של חנוכה ופורים.

ובבאר היטב קל"ב סק"ז הביא בשם **שיירי כנה"ג** [לבעל כנסת הגדולה] שראה מנהג בכל המקומות דבר"ח וחזה"מ וחנוכה ופורים במקום השיר שהיו הלויים אומרים, אומרים שיר אחר מענינו של יום, בר"ח ברכי נפשי. בחה"מ דפסח הודו לה'. ובחה"מ דחג כאיל תערוג. ובחנוכה מזמור שיר חנוכה הבית לדוד. ובפורים על אילת השחר, ותמה אני מי התיר להם לשנות השיר שהיו הלויים אומרים בכל יום ולכן העלה שלא לדלג השיר שהלויים היו אומרים בכל יום אלא שיאמרו השיר שהיו הלויים אומרים בכל יום והשיר מענינו של יום ושכ"כ הרמ"ע מפאנו סימן כ"ה. וא"ש כנה"ג לשיטתו דמעולם לא שינו שיר של תמיד ש"ש וא"כ אין מקום לעקור שיר הלויים של כל יום. אולם ד' **התפא"י בחומר בקודש** עפ"י שיטתו דשינו גם בתמיד ש"ש כ' דבחנוכה ופורים אמרו מזמורים אלו גם בתמיד ש"ש וגם בתמיד של ערב. וא"ש המנהג לעקור לגמרי שיר של כל יום.

אולם בהגהות חשק שלמה עמ"ס סופרים תמה על התפא"י וכ' דכל המזמורים שהוזכרו לומר בחנוכה ופורים וט"ב נתקנו בזמן גאונים או בזמן רבנן סבוראי מזמור מעניינו של יום, אבל בזמן הבית שאמרו הלויים שירה על הקרבן בוודאי לא שינו מזמור מתמיד של שחר השייך לאותו היום וראיה שחשב כאן גם ט"ב וזה וודאי לא נתקן רק לאחר החורבן. אולם ראה לקמן בסוף דברינו מש"כ בשם שו"ת רב פעלים ח"ג סי' ה' דנקט בפשיטות שכן אמרו הלויים על הדוכן, ובדבריו מבואר דדוד המלך כשתיקנו כוון ברוה"ק גם על מעשה דחנוכה וא"ש דלא נחשב עקירת תקנת דוד המלך.

*ביאור שי' הגר"א במעשה רב

והנה שי' הגר"א במעשה רב הל' ר"ח אות קנ"ז דבר"ח לא אומרים שיר של יום רק אומרים במקומו ברכי נפשי דזהו השיר של ר"ח ודוחה שיר של שבת וכש"כ של חנוכה וזה ע"פ המבואר בסוכה נד: דשיר של ר"ח דוחה

של שבת כדי לפרסם שהוקבע החודש בזמנו, עוד כ' שם באות קנ"ח בענין שיר של יום כלל זה נקוט בידך אין אומרים שני מזמורים ביום אחד ושל ר"ח דוחה את כולם אפי' של שבת ושיר של שבת דוחה של יו"ט וחזה"מ. ובתוס' מע"ר דכן יסד ותיקן אדמו"ר ע"פ סוכה נד: ור"ל דהתם מבואר דר"ח שחל בשבת אין אומרים ב' שירים רק ר"ח דוחה של שבת, ובדף נה. מבואר דבשבת חזה"מ סוכות שבת דוחה את של מועד, וא"כ ה"ה דשיר של יו"ט נדחה מפני שבת דליכא סברא דפירסום ר"ח.

והנה הגר"ר בצלאל הכהן מוילנא בספרו שו"ת ראשית ביכורים סי' ח' נקט בפשיטות כד' הטורי אבן דבתמיד ש"ש לא שינו משיר של חול, ועפ"י סידר מנהג שיר של יום דהיינו דבר"ח ויו"ט וחזה"מ ור"ה ויו"כ בחל בחול צ"ל שני מזמורים השיר של חול והשיר של מוסף, וביו"ט וחזה"מ ויו"כ שחל בשבת אומרים רק מזמור שיר ליום השבת, דהרי לא אומרים הזי"ו לך שהוא שיר מוספין של שבת, ושיר מוסף דיו"ט ויו"כ נדחה לגמרי דבמקדש ג"כ נדחו מפני הזי"ו לך וא"כ ה"ה לדידן אף דלא אומרים אותו כלל, אבל בר"ח ור"ה שחל בשבת צ"ל מלבד מזמור שיר ליום השבת דתמיד של שחר גם השיר דמוסף ר"ח ור"ה דהזי"ו לך נדחה מפני שיר ר"ח ור"ה לפרסם שהוקבע החודש בזמנו. ומטעם זה השיג על מש"כ במעשה רב בשם הגר"א שבוודאי לא דק בדברי הגר"א בזה. אולם לנתבאר מרוב אחרונים דגם בתמיד של שחר הי' שיר מיוחד של יו"ט וננקוט כד' תפא"י דכפלו אותה שיר [ולא כחת"ס דלא ידענו איזה שיר] א"ש דבאמת ליכא עוד מזמור לתמיד של שחר.

ואחיו הגר"ר שלמה הכהן מוילנא צ"ל בספר דברי שלמה כ' דקשה לומר דתלמידי הגר"א ששמעו מפיו דבר זה יטעו בדבר פשוט כזה, ועוד דלמה אמר להם דשיר של ר"ח דוחה גם שבת כיון דבלא"ה אין אנו אומרים שיר מוסף דשבת, ולכן חידש דבאמת עיקר ונשלמה פריים שפתינו ל"ש כלל רק בעיקר פרשיות של קרבנות, אבל שירה על הקרבן אינו אלא לתת שבח והודאה לפני ממ"ה שהשרה שכינתו בבית המקדש וזה הי' נח"ר לפניו, ומבואר בערכין י. דשירה על היין משמח אלקים ואנשים, וא"כ כ"ז בביהמ"ק קיים וכמ"ש אשרי המלך שמקלסין אותו בביתו, אבל עכשיו שחרב ביהמ"ק ל"ש נח"ר והרי הקב"ה לא הניח למלאכים לומר שירה אחרי החורבן, ולכן באמת לא תיקנו כלל לומר השירים של מוספים, ורק השיר של תמיד של שחר תיקנו משום שהוזכר בכל אחד היצירה של אותו היום, וכדאחז"ל סנהדרין קא. דכל הקורא פסוק בזמנו מביא טובה לעולם, רק שהגר"א תיקן לומר גם מזמורים שאמרו במוספי יו"ט דסו"ס גם בהם הוזכר עניני דיומא ולא משום זכר למקדש, וראי' דהא תיקן מזמור מיוחד

לא שינו השיר בתמיד ש"ש א"ש מנהג החסידים, וגם לאחרונים החולקים על הטו"א אבל כיון דלא ברור לן מה הי' השיר בתמיד ש"ש וכד' החת"ס בביצה ד: תיקנו לומר השירה של חול כיון דעכ"פ בחול בוודאי היו אומרים כן. ובבית מדרשו של אאמו"ר שליט"א נוהגים דשיר של שבת או שיר של חול ביו"ט אומרים אחרי שחרית, אבל שיר של ר"ח או חנוכה אומרים אחרי מוסף, [וכן לדוד ה' אורין] וזה כשי' כנה"ג ורמ"ע מפאנו המובא במג"א סי' קל"ב סק"ד, וא"ש לד' טו"א דשיר של יום דתמיד ש"ש לא משתנה ושיר ר"ח שייך למוסף, אולם צ"ע בשיר דחנוכה דל"ש למוסף. אבל כבר כ' מג"א דלא מקפידין כ"כ כיון שזה רק לזכר בעלמא.

ומעניין שהמשנ"ב בסי' קל"ב סקט"ז "ואיזה מזמור נוהגין לומר ביום טוב לשיר של יום יבואר אי"ה לקמן בהלכות יום טוב" וכבר העיר פסקי תשובות שלא מצא מקומו.

ובמועדים וזמנים שם כ' דיש מבוכה גדולה בשיר של יום בשבתות ויו"ט וכ' דשיר של שבת עדיף שיהי' בשחרית כביהמ"ק, ולענין שחרית דיו"ט הביא רש"י ר"ה דמ' דהי' שיר מיוחד ליו"ט וברש"י ערכין דאמרו הלל, מאידך הביא רש"י סוכה דמ' דבשחרית אמרו שיר של חול ולכן הכריע כשי' הטו"א דיאמר בשחרית שיר של חול ולא יאמר השיר שהלויים וגו' מחשש שאולי לא אמרוהו, אבל במוסף יזהרו לא לומר שיר של חול דזה וודאי לא זמנה, והאומרים שיר של הגר"א יאמרוהו במוסף ובר"ח האומרים שיר דחול וגם ברכי נפשי [כמו שעושים בחו"ל] יאמרו שיר דחול בשחרית וברכי נפשי במוסף, ואם יאמרוהו בזה אח"ז אז אחד מהם הוא שלא בעונתה, וביו"ט שחל בשבת דתדיר קודם י"ל רק של שבת, ובר"ח שחל בשבת יגיד רק של ר"ח, אולם לנתבאר דשיר של שבת שייכא לשחרית א"כ י"ל בשחרית שיר של שבת ובמוסף ברכי נפשי אלא דכיון לא ברור כ"כ לא יגיד שבו היו הלויים וכו' ובר"ה שחל בשבת מבואר במנ"ח ורמ"ע מפאנו דדינו כר"ח דדוחה שבת, וא"כ גם בזה יל"ע באם אומר שיר של ר"ה במוסף יאמר של שבת בשחרית. ומסיק בכ"ז נתחלקו ישראל לאגודות ואין בזה מנהג והכרעה ברורה והנוהג כפי מה שסידר יצא מכל החששות עכ"ד המועדים וזמנים.

*האם לד' הגר"א י"ל בחנוכה רק שיר אחד

והנה אם באנו לדון בענין חנוכה ופורים האם י"ל שני שירים או שיר אחד בלבד, מבואר ג"כ בד' הגר"א שאמרו רק של חנוכה ולא של כל יום, דאל"כ למה אמר ר"ח דוחה של חנוכה למה לא יאמר שניהם, ולהסברת ר"ש הכהן א"ש דהעיקר להזכיר ענינו של יום פעם אחת, אולם אי הכל תלוי במקדש אז בשלמא אי ננקוט כבעל תפא"י דגם במקדש שרו רק של חנוכה א"ש אבל

לחנוכה ופורים אף דפשוט דבמקדש לא שינו מכל שיר של יום [דלא כתפא"י] ובזה א"ש דביום שיש שני מזמורים תיקן רק אחד דכבר הזכיר ענינו של יום ולמעוטי במזמורים עדיף, גם לא תיקן לומר במנחה כתמיד של בן הערבים, דאין אנו עושים זכר למקדש. [נולד' שפ"א שהקדמנו בריש דברינו אה"נ בגלות ל"ש שירה אבל בחנוכה יש הארה מביהמ"ק ושייך יותר להתחבר לשירת הלויים]

והנצי"ב בתשובתו להגר"ר בצלאל הכהן [בשור"ת משיב דבר ח"ב סי' ק"ד] הסכים לעיקר שיטתו בשירת הלויים בבית המקדש, אולם מש"כ עפ"י להנהיג שני שירים בימי המוספים [לבד מש"ק] והוא מנהג כמה קהילות, אבל זה נגד הנהוג בבית מדרשו של הגר"א ז"ל וכן בבית הישיבה הק' דפה"ק מימות חו"ז אביר הרועים זצ"ל. והאיך אפשר לומר שלא דק במעשה רב בסי' קנ"ז וקנ"ח בד' רבינו הגר"א ז"ל בדבר שהוא נהוג בכל ר"ח ויו"ט, אלא הביאור הוא, דכיון דמנהג ישראל לומר שיר של יום רק אחרי מוסף, הו"ל כשני מוספין שבאים כאחד שאומרים רק שיר אחד לשניהם. ואילו הי' נדחה נסכי תמיד עד מוסף הי' אומרים רק שיר אחד, וכיון שהתחיל במוספים אומרים של מוסף.

*סדר המזמורים של הגר"א

והנה אם נעיין בסדר המזמורים שתיקן הגר"א נראה שלא מתאים עם מס' סופרים כגון ביום א' דפסח דבמס' סופרים כ' לומר הללו עבדי ה' ולגר"א י"ל בצאת ישראל ובשבועות למ"ס י"ל הבו לה' בני אלים ולגר"א י"ל השמים מספרים, ובפורים למ"ס י"ל שגיון לדוד ולגר"א על אילת השחר, ואיפה מצא הגר"א שירים אלו, ועמד בזה במועדים וזמנים ח"ז סי' קכ"ו ותי' דהא דמ"ס הוא מה שאמרו הלויים בבית המקדש אבל הגר"א לא עשה כן זכר למקדש רק לקיים תקנת הקדמונים להגיד פרקים מענינו של יום, וזה מתאים עם ד' ר"ש הכהן מוילנא הנ"ל. ואכן הביא שם דבירושלים נוהגים הפרושים לומר ביו"ט שיר שקבע הגר"א אבל לא מקדימים לומר השיר שהלויים וכו' כיון דאין בידינו לקבוע מה בדיוק אמרו הלויים ויהי' כדובר שקר.

*סדר שש"י לפי מנהג העולם

אולם מנהג העולם בחו"ל שגם ביו"ט אומרים שיר של חול, ויש אפי' מקדימים היום יום וכו' שבו היו הלויים וכו' ומנהג אשכנז לאמר שיר של יום דשבת אחרי מוסף, וכן ביו"ט לומר שיר של חול אחרי מוסף, וכ"מ ממג"א קל"ב סק"ד וכ' ע"ז דזה זכר בעלמא ולכן לא איכפ"ל כ"כ, ומנהג החסידים לומר שש"י דשבת אחרי שחרית וביו"ט אומרים של חול אחרי שחרית, וכבר דן בזה הגר"ר משה הלברשטם זצ"ל בשור"ת דברי משה ח"א סי' ד-ח באריכות להצדיק המנהג דלשי' הטו"א דגם ביו"ט

האחרונים טובא בביאור דבריו שסותרים זא"ז ויא לא גרסינן כן כיון שבב' נוסחאות במרדכי לא נמצא.

ובהכרעת הדברים לענין שיר של יום נחלקו האחרונים דבשיירי כנה"ג בהגהותיו על ב"י סי' תרפ"ד [הובא בקיצור בבאר היטב סק"ב] דן בזה לפ"מ שנוהג שבר"ח וחנוכה ופורים אומר גם שיר של כל יום, [ונכבר הבאנו לעיל בשמו דיש לעשות שתיים א' אחר שחרית וא' אחרי מוסף] ופשטו מד' המרדכי הנ"ל דסברת פירסומא ניסא הוא גם לקדם, א"כ מה"ט בחנוכה יקדים מזמור שיר חנוכת הבית לדוד לשיר של כל יום עוד כ' דאם הי' ברור לו שיש לומר שיר של כל יום הי' מקדימו משום תדיר, אולם כיון דבלא"ה לא ברור לו כלל אי יש לאמרו, א"כ אין להקדימו מצד תדיר. אבל כיון שמצא בספרים שגם בר"ח עיקר אמירת ברכי נפשי הוא משום מנהג, ומשמע דבמקדש לא היו אומרים כי אם שיר של אותו יום. א"כ ה"ה בחנוכה ופורים וא"כ צ"ל כטעם הראשון. אולם כ"ז שייך רק בחנוכה ולא בפורים, דרק במזמור שיר חנוכת מזכיר להדיא של חנוכה ויש פירסומא ניסא משא"כ בלמנצח על אילת השחר דפורים ל"ש זה. ולכן בר"ח וחיה"מ ופורים יש להקדים השיר של כל יום משום דתדיר, אבל בחנוכה יש להקדים מזמור שיר חנוכת משום פירסומא ניסא.

אולם בפר"ח שם השיג עליו משני פנים, דמה שישד את עצמו על ד' המרדכי דפירסומא ניסא עדיף גם להקדים, אינו מוסכם דבד' הרא"ש הנ"ל מבואר דרק היכא דא"א לקיים שניהם פירסומא ניסא עדיף כההיא דקידוש היום ונ"ח, וכן הפטרת ר"ח טבת שחל בשבת דמפטירין רק באחד, אבל בשייך לקיים שניהם תדיר עדיף ולכן בקריה"ת מקדימים של ר"ח וא"כ ה"נ יש להקדים את של כל יום, [וכן השיג במאמר מרדכי ובפרט במה שסמך עצמו על מרדכי שכבר נתחבטו בזה טובא, וראי' מדברי האבודרהם שכ' להדיא דר"ח וחנוכה מקדימים של ר"ח דתדיר קודם] עוד כתב דבלא"ה מסתבר שאצ"ל אלא של חנוכה דכמו דשיר של ר"ח דוחה את של שבת כדי לפרסם שהוא ר"ח ה"נ שיר של חנוכה דוחה את שיר של כל יום. עכ"ד פר"ח. הנה נקט לכאורה כבעל תפא"י שבמקדש אמרו רק של חנוכה, או דס"ל דגם בבית הכנסת יעשו כעין מקדש וכיון דאילו הי' נתקן במקדש הי' דוחה ה"נ בבית הכנסת. והפמ"ג סק"ד הכריע לומר שני המזמורים ולהקדים של כל יום מדין תדיר.

ויל"ע לד' הכנה"ג בר"ח וחנוכה האם יקדים את של חנוכה מדין פרסומי ניסא או דיודה לאבודרהם כיון דבר"ח יש תמיד סברא לפרסם שהוקבע החודש בזמנו.

ובשבת ר"ח וחנוכה הנה למנהג חו"ל יגידו ג' פרקים לפי סדר של תדירות, מתחלה של שבת אח"כ של ר"ח ואח"כ של חנוכה, לנוסח אשכנז יאמרוהו אחרי מוסף

אי ננקוט כר"ש הכהן בהערותיו על מס' סופרים דבמקדש לא שינו את השיר אז מהיכי תיתי יגידו רק של חנוכה, ובאמת ר"ש הכהן בהערותיו שם מתייחס לזה וכ' "דאף דלפי מש"כ במעשה רב ס' מעשה רב על שם הגר"א ז"ל דאין אומרים ב' מזמורים ביום אחד. ומשמע דאפי' בחנוכה ופורים אין אומרים שש"י רק שיר שנתקן לומר בחנוכה ופורים ומשמע דס"ל כבעל תפא"י אבל זה דבר שאינו עולה על הדעת כלל דשינו השיר של יום שנתייסד מדורות הקדמונים ונראה שהוא מתקנת דוד ושמואל, ולזה הסכים לאחיו הג"ר בצלאל בספרו ראשית ביכורים, דהגר"א לא כוון רק דביום שיש בו שני מוספין כגון שבת ור"ח או שבת ויו"ט אין אומרים רק שיר אחד על המוספין ע"פ סוכה נד: אבל משיר של תמיד של שחר לא מיירי כלל. וא"כ באמת גם בחנוכה י"ל שני מזמורים, אכן כנר' חזר בו בספר דברי שלמה ולפ"ז י"ל בחנוכה שיר אחד בלבד. וכן נהגו רוב מתפללי אשכנז בא"י עפ"י מנהג הגר"א.

*האם יש להקדים שיר חנוכה מצד פירסומי ניסא

וכ"ז לשי' הגר"א אולם לד' הפוסקים ומנהג חו"ל לומר שני מזמורים יש לדון איזה להקדים האם של כל יום משום דתדיר או של חנוכה משום פירסומא ניסא, [ועד"ז יל"ע בחנוכה ור"ח אולם שם יש לדון דאולי פירסום ר"ח עדיף ואבודרהם כ' להדיא להקדים של ר"ח] וזה כעין שאלת הגמ' **שבת כג:** קידוש היום ונר חנוכה האי קדים אי קידוש היום דתדיר או נ"ח דיש פירסומא ניסא ומכריע שם דנ"ח עדיף וא"כ ה"נ בזה, אולם הדבר תלוי בד' הראשונים שם לענין ר"ח טבת שחל בשבת האם מפטירין בשל חנוכה והטעם בזה, דבתוס' ד"ה הדר פשטה כ' דנר' לרשב"א כשחל ר"ח טבת להיות בשבת שיש להפטיר בנרות דזכריה משום פרסומי ניסא ולא בהשמים כסאי שהיא הפטרת ר"ח, ועוד כיון שהמפטיר קורא בשל חנוכה יש לו להפטיר מענין שקרא, ומה שמקדימים לקרות בשל ר"ח משום דבקריאת התורה כיון דאפשר לעשות שתיים תדיר קודם אבל כשא"א לקיים שניהם פרסומי ניסא עדיף, ועוד דבקריאת התורה אין כ"כ פרסומי ניסא שאינו מזכיר בה נרות כמו בהפטרה, ועוד נראה לרשב"א דעל כן הקדימו של ר"ח כדי שהמפטיר יקרא בשל חנוכה ויפטיר בנרות דזכריה. עכ"ד התוס'. וברא"ש סי' י"ג כתב דהי' אפשר להוכיח מגמ' דפירסומי ניסא מקדים דאם דוחה כש"כ דמקדים אולם זה אינו דרך בשא"א לקיים שניהם פירסום עדיף אבל לא להקדים והוסיף עוד סברות התוס', וא"כ י"ל דתלוי בת' התוס' והרא"ש האם פירסומא ניסא עדיף אף לקדם אולם ברא"ש מ' דסברא זו ברור לו, מאידך במרדכי כ' דמפטירין בנרות זכרי' בשביל חנוכה דפירסומי ניסא עדיף אף לקדם. אלא שנתחבטו

ולמנהג החסידים אחרי שחרית, אולם לנוהגים כהגר"א גידו אחרי מוסף רק ברכי נפשי דר"ח שזה דוחה של שבת וכש"כ של חנוכה.

*ההבדל בין מזמור שיר חנוכה לפני התפלה

לעומת שיר של יום

והנה ראוי לציין דאמירת מזמור שיר חנוכה לפני התפלה ל"ש כלל לאמירת מזמור שיר אחר התפלה בחנוכה, נולא יחשוב הרי כבר אמרתי פרק זה ול"ל לאמרו פעמיים] דהנה הא דלפני התפלה לא הוזכר בכל הסידורים הישנים ובמע"ר להגר"א כתוב שא"א מזמור שיר, וכן יוצאי אשכנז לא אומרים אותו, ומקורו מד' אריז"ל בפרי עץ חיים שער הזמירות סופ"ב, דהפרק הזה הם דברי הנפשות והניצוצין דעשי' העולים כעת מקליפות דעשי' ומודים להקב"ה שהעלה משאול נפשם. וכ' ביסוד ושורש העבודה שער ג' פ"ג דהוא תיקון גדול מתיקוני התפלות לאמרו קודם ב"ש ע"פ אריז"ל. ויתכן דלנוסח אשכנז דאומרים הודו אחרי ב"ש ל"ש כלל לאמרו עי' לקמן.

ודברים יסודיים כתב בשו"ת רב פעלים ח"ג סי' ה' דביאר שם דע"פ קבלה יש לדלג פסוק מזמור שיר חנוכה הבית לדוד ומתחילים מן ארוממך, וגם בחנוכה כתוב בשם האריז"ל לדלג פסוק זה, משא"כ בשיר של יום, והטעם דכיון דשירה זו אומרים אותה הניצוצות העולים מן העשיה בכל יום, והם אומרים רק מן ארוממך, כי פסוק מזמור שיר חנוכה הבית לדוד ל"ש לעניינם, ולכן אנחנו שבאים לומר השיר בסוף תפלת העשיה בעת שאנחנו מכוונים על עלייתם באומרינו אל נקמות ה' כי הם עולים בכל יום עי' נשמות עשרה הרוגי מלכות נויש לכוון אז על הריגת עשרה הרוגי מלכות שסבלו צער גדול בשביל לקיטת הנצוצות והכוונה גורם שיורדים ללקוט - אור צדיקים תיקון התפלה ס"כ] לכצ"ל השיר כמותם, והיינו מתחלת ארוממך, ועוד מן תיבות ארוממך יש סוד כמספר התיבות שהם צ"ב כמנין חיבור הוי"ה אדנ"י שהם סוד זו"ן וכמ"ש הרב ז"ל, ואם נאמר גם פסוק מזמור שיר חנוכה הבית לדוד אבד חשבון, ויש קפידא בזה כמו שיש להקפיד בתיבות ברוך שאמר שיאמרו רק הנוסח שעולה פ"ז תיבות ולא נוסח היתר על פ"ז, ולכן גם בחנוכה מתחילים מן ארוממך, דגם בחנוכה אומרים מזמור זה לטעם שירת הניצוצות שמתחילים מן ארוממך, אבל עם שיר היום אחר ובא לציון נאמר גם פסוק שיר חנוכה הבית, כי כן אמרו פסוק זה על הדוכן בימי חנוכה, וכן פשט המנהג והביא דיש מי שפקפקו דלמה יכפלו שיר חנוכה ב' פעמים וזה אינו.

וביאר שם עוד ענין מזמור זה, דדוד חידשו מתחלה ברוה"ק, והניצוצות לא התחילו לאמרו אלא עד זמן עשרה הרוגי מלכות, והיינו דידוע מ"ש אריז"ל בכונת אל נקמות ה' אל נקמות הופיע שצריך לומר בכל יום

אחר פסוקים של הודו. כיון שבעולם העשיה הקליפות חזקות ואין כח להוציא ניצוצות הקדושה משם אלא בכח עשרה הרוגי מלכות שהם המלקטים את הניצוצות דנשמות שבעשיה, ואף דבזמן הבית הי' להם עלי' מאליו כל יום מ"מ מזמן שאחר בית שני שנתרבו המינין והקליפות ל"ש תו ללקטן בשום אופן זולתי על ידי הנשמות של עשרה הרוגי מלכות, וכל זה הוא בעשיה דוקא, ולכן הוצרכו עשרה הרוגי מלכות ליהרג כדי שיוכלו ללקט אותם הניצוצות שבעשיה מיום שנהרגו עד ביאת המשיח, וזהו מה שאנו רומזים ואומרים אל נקמות וכו' ע"ש. ועל חסד זה שעשה הקב"ה שנמצא להם עזר בעלייתם כל יום ע"ז אומרים שיר זה.

אבל באמת כשחידש דוד הע"ה מזמור זה ברוה"ק, הגם כי נתנבא בו על עניינם הסתכל עוד ברוה"ק שדברים אלו שייכים גם לישראל בגלות יון שיעשה להם הקדוש ברוך הוא נס ויהיו ניצולים מיד היונים ויחנכו בהמ"ק והמזבח מחדש, ואז שייך להם השיר הזה לאמרו על הדוכן בימי החנוכה, ולכן אמר בתחלתו פסוק זה של מזמור שיר חנוכה הבית לדוד, מפני ששייך המזמור הזה גם לענין זה של חנוך הבית בזמן היונים. או אפשר לומר, לעולם דוד הע"ה לא אמר פסוק זה של חנוכה הבית, אלא גם הוא התחיל מן ארוממך, ופסוק זה בזמן בית שני כשעשה הקדוש ברוך הוא להם נסים וניצולו ויחנכו הבית והמזבח מחדש הוסיפו על מזמור זה פסוק זה מפני שראו דכל דברי המזמור שייכים גם לעניינם, וכיו"ב מצינו בב"ב טו. דסבר ר' יהודה ח' פסוקים של התורה יהושע הוסיפם וכתבם, ולכן יחיד קורא אותם, וכן פסוק וימת יהושע בספר יהושע אלעזר בן אהרן הוסיפו וכתבו, ופסוק אלעזר בן אהרן מת שבספר יהושע פנחס הוסיפו, אף על פי שכל הספר נקרא על שם יהושע, וה"ה הענין כאן. עכ"ד הרב פעלים.

ולדבריו מבואר דמזמור שיר לפני התפלה הוא מצד עליית הנצוצות ולכן אין לומר כלל פסוק ראשון, מאידך בשיר של יום דחנוכה בוודאי י"ל גם פסוק ראשון, עוד חזינן בדבריו דנקט בפשיטות דהלויים על הדוכן אמרו שיר זה וכד' תפא"י, ובדבריו מיושב קו' החשק שלמה דאיך יעקרו תקנת דוד המלך, דדוד עצמו כוון לזה ברוח קדשו, עוד מבואר לדבריו דל"ש לומר מזמור שיר לפני התפלה רק אחרי הודו שכבר אמרו הפסוקים קל נקמות ה' דלכוונת אריז"ל קאי על עשרה הרוגי מלכות, וא"כ לנוסח אשכנז שאומרים הודו אחרי ברוך שאמר אין מקום לאמרו וכבר העיר בזה הגר"ר נפתלי הרץ הלוי זצ"ל בס' אמרי שפר עמוד נ"ה.

שייכות שבת לחנוכה ומעלת שבת חנוכה

הנה יש להוכיח דיש שייכות בין נר חנוכה לשבת קודש, ממה דכל עניני חנוכה מבוארים במס' שבת בפ' במה

החול שעושים המלאכה בקדושה ועל פי התורה הקדושה נתקן העולם מעט מעט, ובשבת קודש נתעלה לפי ערך התיקון של ימי החול, וכאשר יתקן הכל יהיה באמת יום שכולו שבת קודש, [סוף מס' תמיד], וכו', והנה בחנוכה נתעלים על ידי מצוה זו כמה ניצוצות קדושות שבעומק, גם שלא לפי ערך פעולת המצוה, וכעין לעתיד לבוא, ולכן מדליקין קודם קבלת שבת קודש, כדי שאחר קבלת שבת קודש בזמנו, יאיר הנר שם, ועל ידי ההארה זו יחזיקו כמה ניצוצות הקדושות, ויתעלו ממילא בקדושת שבת קודש, כמו שלעתיד יחזיקו בכנף איש יהודי וד"ל.

ובשם משמאל [מקץ תרפ"א] ביאר השיטות דבשכח על הניסים בשבת חנוכה מחזירין אותו, ע"פ מה שאמר אביו האבני נזר בהא דמבואר בגמ' סוכה מז: כוס בכל יומא מי איכא [-בחוה"מ], דבזוה"ק איתא דיין מעורר היצירה, אלא שבת ויו"ט דאית בהו עליית העולמות, גם היין נתעלה ואינו מקלקל, אבל חוה"מ דלית ביה איסור מלאכה ואין בו עליית העולמות, שוב יכול היין לקלקל על כן אי אפשר שתהיי בו מצות שתיית היין, עכ"ד. והנה הטעם דבשכח על הניסים אי"מ אותו, משום דאין בה חיוב סעודה, והטעם דלא תיקנו בה חיוב סעודה, י"ל משום דכל הסעודה קרויה על שם היין, כברש"י בכמה מקומות, ועל כן בחנוכה דלא תקנו איסור מלאכה, ואין כאן עליית העולמות, שוב לית בה כוס, דלא עדיף מחוה"מ, על כן לא תקנו סעודה כלל. וכל זה ניחא בחנוכה של חול, אבל בשבת חנוכה שהיין יש לו עליה מצד שבת, שוב הסעודה מצוה גם מצד חנוכה, על כן מחזירין.

מעלת שבת ר"ח וחנוכה

הנה בהרבה שנים זוכים לשלש קדושות שבת ר"ח וחנוכה, ויש ע"ז תוס' מפורסם³⁹ בברכות נא. ד"ה "שמאל מהו שתסייע לימין, [שאלת הגמ' הוא האם יכול להשתמש ביד שמאל לסייע להגביה הכוס בשעת ברכת המזון ונתק' התוס' דמה כ"כ קשה לאחוז הכוס וע"ז תירצון בכוסות גדולות איירי או בר"ח טבת שחל להיות בשבת שהוא בחנוכה או בנישואין וצריך להאריך בברכת המזון". ובספר שער יששכר אות י"ט הביא בשם זקינו הגה"ק ר' אליעזר מדזיקוב זי"ע שפי' דהנה סעודת חנוכה רשות וסעודת ר"ח מצוה וסעודת שבת חובה, ועיקר העבודה הוא להעלות הרשות ולעשותו מצוה וחובה, אז בשבת

מדליקין ולא במס' מנחות כשייכות למנורה דביהמ"ק, וכבר עמד בזה ר' צדוק זי"ע בספרו פרי צדיק לחנוכה אות א' וביאר שם דענין תורה בע"פ הוא הארת התורה בתוך לבות בני ישראל, ולכ"כ בזוה"ק [תיקו"ז י"ג ועוד] דיש ג"ן סדרים דאורייתא דבכתב, אף שיש חמישים וארבע אלא שפ' וזאת הברכה לא נחשב שמשם התחיל הופעת והארת תורה שבעל פה של משה רבינו וע"כ אינה נקראת בשבת רק ביום טוב. והנה בכל שבת הוא התחדשות הפרשה באור תורה שבעל פה, והיינו שירגישו טעם מחודש בהפרשה שיכנסו הדברי תורה בלב שהוא אור תורה שבעל פה. וימי חנוכה בכל שנה הוא חנוכה כל שבתות השנה שהם התחדשות האור דתורה שבעל פה. וכמו שהיה חנוכה במשכן ובמקדש להתחנך בעבודה כן חנוכה החשמונאים חנוכה לאור תורה שבעל פה שהיא בכל שבתות השנה שזוכין לאור תורה שבעל פה ולתקן הרוב כעס. ועל כן לא עשו זכר לשאר החנוכות שהיו רק לחנוכה החשמונאים שנוהגת לעולם.

ובשבת אף בזמן הזה ה' יתברך שוכן בתוך לב בני ישראל כמ"ש בתיקו"ז מ"ח, ואומרים בשבת נהוריה ישרי בה והוא אור הראשון שנגנו לעמלי תורה שבע"פ ות"ח שעוסקים תמיד בתורה וזוכין לתורה שבעל פה נקראים שבתות וימים טובים כמ"ש בזוה"ק [ח"ג כ"ט ב] וכל אחד מישראל זוכה לזה בשבת ע"י אור תורה שבע"פ, וחנוכה היא חנוכה השבתות של כל השנה שאז שוכן ה' יתברך בלב ישראל כאמור ולכן נסדר בגמרא ענין חנוכה במסכת שבת וממילא סדרו בגמרא סמוך לנר שבת כיון שחנוכה חשמונאים גם כן בנר ואור. ובאות י"ב כ' "ולזה הרמז נזכרו דיני הדלקת נרות חנוכה בפרק במה מדליקין דקדושת המקדש במקום כקדושת שבת בזמן ונרות חנוכה המה גם כן משורש קדושת נרות המקדש וכמ"ש הרמב"ן ר"פ בהעלתך עכ"ד ר' צדוק.

ודברים נפלאים כ' הדברי חיים לחנוכה, שמביא מה שמקשים דכיון דכתב האריז"ל דנר שבת הוא גבוה מנר חנוכה, והוא לעילא ונר חנוכה הוא למטה, וזה הטעם דנר חנוכה צריך להדליק קודם לנר שבת דאין יתעורר למעלה בנר שבת וירד אחר כך למטה בנר חנוכה יעו"ש דברי הכוונות, וא"כ ק' למה צריך כלל בשבת להדליק נר חנוכה, בלאו הכי הזמן של הדלקת המצוה דנר חנוכה הוא לאחר השקיעה, ומשום הכי מבואר דמה שדולק הנר קודם קבלת שבת אינו כלום, וכמבואר בט"ז [אור"ח סי' תרע"ג סקי"ט], וא"כ העיקר הוא מה שידלק לאחר קבלת שבת, ואז לכאורה א"צ לנר חנוכה לפי"ד האריה"ק ז"ל. ותי' דהנה מבואר דבשבת קודש העליה לפי ערך פעולת ימי החול שפעל בהם האדם, ככה מתעורר עליו קדושת שבת קודש וכו', והנה בכל ימי

³⁹ וידידי הרב יצחק הלוי דינר שליט"א ברשימה של מ"ה חידות שאפשר להשתעשע בהם בימי חנוכה שאל איזה הלכה דנה הגמ' על ברכת המזון בשבת ר"ח וחנוכה מכת שהיא ארוכה כ"כ? וציין לתוס' זו. ובקובץ עץ חיים באבוב ב' עמ' רס"ח דהגר"ח קרייזוורטה זצ"ל נשאל בצעירותו ד' שאלות מהרב מסוקאלקער זצ"ל ועל כולם ענה מיד וא' מהן ה' איפה מבואר הלכה בשבת ר"ח בחנוכה וענה מיד תוס' זו. - מאמור"ר שליט"א וכן חלק מהמראי מקומות בפנים קבלתי ממנו.

מוזכרים הנרות ויש בו פירסומא ניסא ולכן יש להקדים דחנוכה. [דבריהם הם שתי תירוצים בתוס' שבת כג: ד"ה הדרן]⁴¹

וד"ז צ"ב דהרי המנורה דהפטרות זכרי' ל"ש לנס חנוכה רק דמיירי במנורה ואיך יתקיים בזה דין פירסומי ניסא לנס חנוכה. ובכן עלינו להתעמק בביאור ד' הנביא זכרי' ועי"ז נבין השייכות לחנוכה ואיך יש בזה פירסומי ניסא.

הנה הנביא מתאר שהמלאך שאלו מה אתה רואה, וענה שרואה מנורה שכולה זהב, וספל גדול של שמן על ראשה, ובראש קני המנורה יש שבעה בזיכין, ולשבעה הנרות ה' שבעה צינורות דקים שנמשכו מן הספל למעלה, כדי למשוך שמן משם למנורה. "ושנים זיתים עליה" [ד' ג'] היינו שני עצי זית אצלה, א' מימין הספל וא' משמאל הספל, ובהמשך הובא סיום המחזה דלכל אילן יש קערת זהב והזיתים נפלו בקערות ומתחממים שם, ונעצרים ומשם נמשך השמן אל המנורה. ולהלן הובא שהנביא שאל מה הם שני הזיתים האלה, והמלאך עונה לו ש"אלה שני בני יצחק העומדים על אדון כל הארץ", ובמדרש איתא דקאי על אהרן ודוד שנמשכו בשמן המשחה. וצ"ב למה נקט ענין המלכות והכהונה דוקא ע"ש דבר צדדי שהוא המשיחה.

והנה בפיוט לשבת חנוכה לר' שלמה אבן גבירול [הנקרא "מאורה" דנצמד לאור חדש על ציון תאיר] איתא "שני זיתים נכרתים בגן נעול יצהירו לראש קהתים ואפרתים שתי עטרות יכתירו, ועל מנורה הטהורה כמו נירות יזהירו, הן במחנה אל מול פני המנורה יזהירו" ופירושו שתי זיתים הם שתי משפחות מישראל הנמשלו לזיתים הכהנים והמלכים שנכרתו מגדולתם, בגן נעול יזהירו עוד יאירו לבני, הנקראים גן נעול, שהיו גדורים בעריות, וזה הי' כאשר נזר הכהונה והמלכות יחזרו לראש בני אהרן ודוד, ואז יזרחו על בני' כמו המנורה, הן במחנה שהרי גם במחנה שכינה האירו הנרות למול המנורה. וצ"ב למה נקט משפחות כהונה ומלכות דוקא ע"ש הזיתים שממנו בא המשיחה שזה לכ' דבר צדדי. וכן צ"ע למה כינה כאן כל ישראל בכינוי גן נעול ע"ש שגדורים בעריות. וגם איך זה קשור לנס חנוכה.

התחלת גזירת יונים שתבעל לטפסור תחלה

ושמעתי בכ"ז ביאור נפלא מפי הג"ר ישראל דוד שלזינגר שליט"א, בהקדם מה שיש להדגיש מן העיקרים

שהוא ג"כ ר"ח סגולתה להעלות הרשות שמונח בצד שמאל ולהעלותו ולהכלילו בר"ח ושבת שהוא גדר ימין.⁴⁰ וכ' בבן איש חי פ' וישב דראוי להרבות בסעודה בשבת זו יותר משאר שבתות.

גם זוכים ביום כזה להוציא ג' ס"ת וכבר נתב' באמרי פינחס דכל ס"ת גורם עוד תוספת קדושה ובספר בית אברהם כ' בשם הגה"ק המגיד מקוזניץ זי"ע דשבת זו הוא בחי' ר"ה ומתתיהו בגי' ר"ה וג' ס"ת הם בבחי' ג' ספרים נפתחים בר"ה, ולכולם יש התעלות, והפני מנחם בשיחותיו הי' מרחיב בזה דהרי מבואר בזוה"ק דבכל פתיחת ארון נפתחים שערי שמים וא"כ יש כאן ג' בחינות של פתיחה [והי' באמת מנהג בתימן להוציא כל ס"ת בפתיחה מיוחדת לכל אחד] ובשבת ור"ח כ' ביום השבת יפתח וביום החודש יפתח הרי דאז נפתחים השערים וגם חנוכה נפתחים כל השערים. [יש להוסיף ד' שפת אמת חנוכה תרמ"ב ד"ה מה בטעם שתיקנו נ"ח על הפתח דכל מגמת היונים הי' לבטל הפתחים שבמקדש ע"י הפרצות, וביטול שבת חודש ומילה הי' ג"כ ביטול פתחים דביום השבת יפתח ויום החודש יפתח ומילה הוא עיקר הפתח, ועיקר הפתח תלוי בשמירה, ועי"ז נפתחים שערי קדושה וא"כ עיקר ענין חנוכה הוא להפוך הפירצה של יונים לגדר "פתח" שמיועד לסגירה ושמירה ועי"ז ממילא נפתח השער לקדושה ושבת זו מסוגל לזה ביותר] עוד הוסיף במש"כ הרמב"ם פ"ה מכלי המקדש הי"ז דכה"ג המתחנך לעבודה בפעם ראשונה צריך ג' מנחות א' כמו כל כהן הדיוט א' לכהונה גדולה וא' למנחת חביתין, ובמקובלים דזה נגד ג' מדרגות נפש רוח ונשמה, א"כ חנוכה דזה ענין חינוך בכוחו של כאו"א להתחיל ולהתחנך מחדש. וכבר אמר האמרי אמת דחנוכה הוא זמן תשובה, ושבת ור"ח הוא ג"כ זמן תשובה וכפרה לעזור להתחנך ולהתחיל מחדש.

ההפטרות בענין חנוכה

והנה בקריאת התורה מקדימים ר"ח דתדיר קודם, מ"מ בהפטרות מפטירין ברני ושמחי [זכריה ב' י"ד] ע"ש ראיתי מנורת זהב טהור דשייך לחנוכה, והגם דתדיר קודם וא"כ למה לא מפטירין בר"ח כ' במשנ"ב תרפ"ד סק"א דתדיר קודם הוא רק להקדים ולא לדחות פירסומא ניסא או דמפטירין במאי דסליק מיני', עוד כ' במור וקציעה שם דבעצם פירסומא ניסא דוחה תדיר, אלא דבקריאת הנשיאים אין בו פירסומא ניסא, שהרי אין הנרות מוזכרים בה ולכן עדיף להקדים התדיר, אבל בהפטרות

⁴¹ אכן באמת הראני אאמור"ר שליט"א דבראשונים הי' בזה מחלוקת גדולה עי' שבלי הלקט ענין חנוכה ס" ק"צ בשם מעשה הגאונים דבמגנצא נחלקו בזה גדולי הדור רבי יצחק בן ר' יהודה ור' שמואל ב"ר דוד הלוי ר' יצחק צוה להפטיר רני ושמחי ור' שמואל העיד מפי אביו שא"ל שמפטירין בר"ח וקיימו את עדותו וסיים בשבלי הלקט דכן דעתי נוטה דמפטירין בר"ח דתדיר קודם ומשום פירסומי ניסא כבר די בהלל ועל הניסים וקריאת התורה אולם סיים דק' לנו לשנות המנהג שנהגו להפטיר בחנוכה.

⁴⁰ וצ"ע דהתם אמר ריו"ח דראשונים שאלו שמאל מהו שתסייע לימין ואמר רב אשי הואיל וראשונים איבעיא להו ולא איפשט להו אנן נעביד לחומרא ולא נשתמש ביד שמאל כלל. וצריך באמת לעיין מה גודל השאלה שכ"כ נתחבטו בה הראשונים ובוודאי יש בזה דברים עמוקים.

דלענין ישראל לא איכפ"ל כ"כ דאונס בישראל שרי אבל הכהנים האונס אסור להם ולא יהי אפשר להם לישא אשה ויבטל שבט כהונה. ויתכן דשניהם אמת דרצו גם לבטל המלכות וגם הכהונה. דהרי ע"י גזירה זו גם אם תהי' מותרת לבעלה מ"מ כבר יחסר באהבה וקדושת החיבור בין איש לאשתו. וממילא יפגם כל קדושת ישראל וזה חסרון בכל כלל ישראל לא רק לכהונה ומלכות.

וביותר י"ל דכוונתם היו שיתערכו ישראל עם הגוים ע"פ מה דאיתא בשלה"ק בביאור ד' המדרש בראשית פ"ד ג' עה"פ לא שלותי ולא שקטתי וגו' ד"לא נחתי" שאמר יעקב קאי על דינה וגם על "יון" דהמעשה אבות סי' לבנים בגזירה זה הי' המעשה דינה ושכם, וכפי שמבואר בדברי שכם בן חמור "והתחתנו אותנו בנותיכם תתנו לנו" וגו' [לעיל ל"ד ט'] וכ' השל"ה דזהו הגזירה הגדולה של יון, הרי דרצה לערב את כולם שישבו כולם ביחד ועי"ז יתחלל קדושת יעקב אבינו וזה הי' ג"כ כוונת היוונים לבטל קדושת ישראל ע"י שכל אשה תבעל להגמון תחלה.

ור' צדוק הכהן בספרו רסיסי לילה אות נ"ז כ' דעיקר התעוררות החשמונאים הי' שלא תבעל אחותם להגמון כמבואר ביוצור לחנוכה [ומבואר כן במדרש חנוכה דבת מתתיהו נישאת לאלעזר בן חשמונאי, וביום חופתה כשהגיע זמן סעודה וישבו לסעוד קרעה הכלה בגדי' ואמרה שיש להם למסור נפשם עבורה שלא תתחלל ע"י ההגמון עי"ש באריכות הובא בס' ירח למועדים חנוכה מאמר כ"א] וגם רש"י בשבת פ"י כן על מה שאף הן היו באותה הנס, ומוכרח דזה הי' עיקר הנס דחנוכה לבטל עירוב וחבור זה, דאל"כ ל"ש לחייבם מחמת נס צדדי. [והארכנו בזה בפ' וישלח דזה הי' עיקר מה שקבע יעקב תחומין ומעשה דינה הי' פירצה לזה]

והשאת לפ"ז נוכל לפרש ענין הזיתים. דהנה בתהילים קכ"ח ג' כ' ברכה לכל איש ישראל שיהי' "בניך כשתילי זיתים" ופירש"י ורד"ק שיהיו כעץ הזית שאינו מקבל הרכבה וכ"כ רבינו בחיי פ' וישלח ל"ד א' לפרש פסוק זה, דאין לך אילן שאינו מקבל הרכבה חוץ מן הזית, וזה ע"פ ירושלמי סופ"א דכלאים, נמצא דהזיתים מבטאים הטהרה מן העירוב מין אחר, וא"כ י"ל דלכך משפחת כהונה ומלכות מתייחסים אל הזית דוקא, להורות על טוהר היחס דרך משום זה יוצאים משפחות אלו. והיונים רצו לבטל ענין זה, ושלכן לא יהי' קיום למשפחת כהונה ומלכות וכמבואר בשמ"ק כתובות ובדרשות הצל"ח, וזה"פ בפיוט דשני זיתים נכרתים היינו משפ' כהונה ומלכות נכרתו מגדולתם, ע"י היוונים, אבל בגן נעול היינו לכלל ישראל הגדורים מעריות היינו קדושת ישראל הגדורים מן העריות, עוד יזהירו, "הן במחנה אל מול פני המנורה יאירו" קאי על טוהר קדושת מחנה ישראל.

בנס חנוכה שלא כ"כ שמים לב אליה. והוא מה שמבואר ברש"י שבת כג. ד"ה היו ובר"ן שם דהא דנשים חייבות בנר חנוכה לפי שאף הן היו באותו נס שגזרו היוונים על הבתולות הנשאות להבעל לטפסר תחלה [והוסיף ועל יד אשה נעשה הנס, וביאר הר"ן ע"פ ד' המדרש שבתו של יוחנן כה"ג האכילה את ראש האויבים כדי שישתכר, וחתכה את ראשו וברחו כולם ולכן נוהגים לאכול גבינה בחנוכה.] וכן מבואר במגילת אנטיוכוס, [וכן מפורש במדרש חנוכה דכיון דראו היוונים שאין מרגישים בגזירותיהם עמדו וגזרו עליהם גזירה מרה ועכורה שלא תכנס כלה בלילה הראשון מחופתה וכו' ונהגו בדבר זה ג' שנים וח' חדשים עד שבא מעשה של בת מתתיהו כה"ג יובא לקמן בקיצור] וזהו כוונת הרמב"ם פ"ג דחנוכה ה"א ופשוטו ידם בממונם ובבנותיהם כפי שכ' בהגהות ישועות מלכו. גם במגילת תענית פ"ו הוזכר גזירה זו ואף שכ' שם שהי' ע"י הרומיים יש לדעת דכל הגוים עזרו ליוונים ולכן הרומיים עזרו ליוונים בזה.

והנה בכתובות ג': מוזכר הגזירה דבתולה הנשאת ביום הרביעי תבעל להגמון תחלה והי' הצנועות מוסרים נפשם עבור זה, ובספורנו תהילים [קאפיטל ס"ט] דקאי כל הפרק על גזירת היוונים שנא' "טבעתי ביון מצולה" [שם פסוק ג' ובתחלת הפרק כ' למנצח על שושנים ולכן נקראים כלל ישראל שושנים בפיוט מעוז צור נעשה נס לשושנים] עה"פ כי עליך נשאתי חרפה כסתה כלימה פני כ' הספורנו "בגזירת בתולה נשאת ברביעי שתבעל לאדון" הרי להדיא דגזרה זה דמס' כתובות קאי על זמן היוונים. עוד שם בכתובות יב. מבואר דביהודה היו מייחדין את החתן והכלה לפני כניסתן לחופה, אבל בגליל לא היו עושין כן ופי' בשטמ"ק דרצו שיהא לבו גס בה לפי שאין האשה כורתת ברית אלא למי שעושה אותה כלי, ואם ח"ו תבעל להגמון אח"כ יהי' באונס, א"נ כדי שימצאנה ההגמון כבר בעולה ויבטל הגזירה.

ובפשטות כוונים היוונים הי' לשם זנות בעלמא, אולם מגמ' כתובות ושטמ"ק הנ"ל מבואר דעיקר כוונתם הי' על הביאה ראשונה של בתולה לפי שע"י הביאה ראשונה יש כריתת ברית וחבור מוחלט בין איש לאשתו דכ' שם בשטמ"ק דלכן הי' המנהג דוקא ביהודה להתייחד לפני החופה דרוב גזירותיו היו ביהודה לפי שממנו יוצא משיח שיושיע את ישראל.⁴² הרי דעיקר כוונת הגזירה הי' לבטל קדושת ישראל ושלא יצא ממנו משיח לגאול את ישראל.

והצל"ח בדרשותיו לחנוכה דרוש ל"ד כ' דעיקר כוונת אנטיוכוס בגזירה זו הי' לעקור משפחת כהונה מישראל ולהכרית זרעו של אהרן דבזה יושבת עבודת ביהמ"ק, ובטלה קדושת ישראל, ולכן גזרו להבעל לטפסר תחלה

⁴² והעיר ידידי הרב יעקב יוסף לזר שליט"א דהרי בבית שני היה יהודה בכ"מ בארץ ישראל גם בגליל.

[וע"ע צרור המור פ' נח עה"פ והנה עלי זית טרף בפיה. הנה המקום הראשון בתורה שכ' מלת זית הוא בפ' נח ר"ת נר חנוכה]

עפי"ז יש ליישב הא דנשים לא נוהגות להיות מן המהדרין, וידועים ד' **החת"ס בחי' שבת כא:** דמתחלה הי' המהדרין יוצאין להדליק בחוץ, ואז לא נמצא אשה להיות מן המהדרין, כי אין כבוד לאשה לצאת בחוץ ברה"ר ולהדליק בין האנשים ולכן השתא גם כשמדליקים בפנים מנהג הראשון לא זו ממקומו. ובמשנ"ב **תרע"א סק"א** הסביר בשם א"ר דאשתו כגופו. והנה טעמא דחת"ס נוגע לכל הנשים גם בתולות אולם טעמא דא"ר מתייחס לאשתו דוקא. [והאריך בענין זה טובא דו"ז הג"ר בצלאל זצ"ל בספרו ברכת יו"ט על הרמב"ם הל' חנוכה] ויל"ע למה דוקא בנר חנוכה הניחו הסברא דאשתו כגופו. ולהנ"ל דעיקר גזירת היוונים הי' לחלל ולבטל קדושת ישראל ע"י ההגמון דזה יבטל החיבור והאהבה בין איש לאשתו, וממילא יפגום בכל עיקר קדושת ישראל, א"כ א"ש דאנו רוצים דוקא לבטא ענין אשתו כגופו להורות דעיקר נס חנוכה הוא החזרת קדושת ישראל. [שו"ר מש"כ עד"ז בס' ויאר לנו להג"ר ישראל יוסף רפפורט שליט"א והוסיף להסביר לפ"ז למה דוקא נשים לא עושים מלאכה בעוד שהנרות דולקות ופי' מג"א **תרע"א א'** לפי שנעשה הנס על ידיהם והק' המור וקציעה הלא הרבה ניסים נעשו גם ע"י חשמונאי ובני ולהנ"ל א"ש דגזירת ההגמון הי' עיקר הגזירה של היוונים]

והרב ישראל ליוש שליט"א הוסיף דלהנ"ל א"ש איך חייבו אשה בהדלקה משום אף הן הי' באותה הנס, דמה שייכא נס ההגמון לנס השמן, ולהנ"ל הרי עיקר נס חנוכה הוא החזרת קדושת ישראל למקומה וכ"ז נרמז גם בזית ושמן.

ולפ"ז א"ש הפירסומא ניסא שנעשה בהפטרות רני ושמחי דאם מתבוננים בזיתים שממנו יוצא השמן למנורה נזכור הנס הגדול שעשה לנו הקב"ה בזה ששמר על טהרת וקד' ישראל שלא נקבל הרכבה כמו עץ הזית.

הארת חנוכה נמשכת בפרט בתורה שבו

הנה כעת אנו עומדים בסיום ימי חנוכה ובימים שלאחריה, וא"כ הי' מקום לחשוב ששוב אין להתעסק בעניני חנוכה, אבל זה טעות גדול, קודם כל כתוב בספה"ק שכח היו"ט נמשך אח"כ, ומו"ר הגרצ"מ זילברברג שליט"א מאריך תמיד בזה, וזה מהפך ומשנה כל הגישה לשבת זו, ולא יהי' ח"ו בגדר ונשכח כל השבע ולא נודע כי באו אל קרבנה, וכמש"כ בריש דברינו בשם השפ"א, דבכל יו"ט צריך להכניס ההארה בגוף שיהי' נמשך אח"כ.

בנוסף לזה, יש בחנוכה ענין לעסוק בתורת חנוכה גם אחרי היו"ט, ע"פ מה שהקשו למה לא תיקנו מסכת

נפרדת לעניני חנוכה [ע"פ פשט אין מספיק בשביל מסכת אבל לכ"ד יש טעם פנימי ג"כ] ושמעתי בזה דבר נכון מידידי הרב דוב דוד קליין שליט"א, דכיון דעיקר גילוי דחנוכה הוא הפקעת להשכיחם תורתך, ועיקר גילוי תורה שבע"פ כמש"כ כל הספרים, נמצא גילוי דחנוכה הוא על כל התורה כולה, ולולא חנוכה כבר הי' כל התורה נשכח מאתנו, וכמו שהאריך בזה הגרמ"י רייזמן שליט"א בשם הג"ר יצחק גלעזל שליט"א דלכן ליכא בל תוסיף בתקנת חנוכה, כיון שבא לחזק הא ד"מי גוי גדול אשר לו חוקים ומשפטים צדיקים וגו' וממילא לפ"ז לא יתכן לעשות מסכתא נפרדת לחנוכה, כיון דקדושת חנוכה מתפשטת על כה"ת כולה. ועד"ז פי' מו"ז הג"ר יעקב סניידערס זצ"ל דהא דלא עשו מסכתא לחנוכה דרצו לבטא בזה ענין תורה שבע"פ.

מותר השמן עושה לו מדורה

ונבאר ענין הקשור להמשך הקדושה דחנוכה, והוא דין מוקצה שחל על שמן והפתילות שנשארו מן ההדלקה שעושים לו מדורה,⁴³ וזה הי' עבודה גדולה אצל צדיקים⁴⁴ ובזה מונח ענין השארות קדושת החנוכה גם אחר החג. ודבר נפלא הראני ידידי הג"ר בנימין ביגלאיין שליט"א באתון דאורייתא כלל י', כשחקר אי איסור דרבנן חלה על החפצא או שזה רק איסור גברא, הביא מדרש תנחומא נשא דין הנ"ל, דשמן הנשאר אחר חנוכה עושה לו מדורה בפנ"ע, וע"ז כתוב שם "לא יאמר אדם איני מקיים מצות זקנים כיון שאינו מה"ת, א"ל הקב"ה אין אתם רשאים שנא' ע"פ התורה אשר יורוך" ע"כ המדרש וק' דלמה נקט דוקא דין זה להורות כח חז"ל ושצריך לשמוע להם, וכתב האתון דאורייתא כיון דמזה נשמע כח חז"ל להחיל דינם על החפצא ולא רק בגברא דכל ענין מוקצה שייך רק מחמת קדושת החפץ ואילו הי' דין דרבנן רק בגברא לא הי' שייך דין מוקצה עי"ש באריכות, והסביר ידידי הנ"ל דלכן ענין לא תסור נמצא דוקא בסוגיא דחנוכה [שבת כג.]. וזהו כל ענין חנוכה להתנגד למתיוונים וצדוקים שהתנגדו לכוחם של חכמים. ולפ"ז י"ל דיש ענין דוקא להמשיך לעסוק בעניני חנוכה אחרי החג, להורות דכוחם של חכמים הוא

⁴³ הנה ראיתי בגליון דברי שיח למן הגרמ"ק זצ"ל, על הא דיש סגולה דמנותר קנקנים נעשה נס לשושנים, דמי שחלה ברגלו ויש לו שושנה ימשח עליו ממותר השמן וכן שאר פצעים, דאכן כ"כ בספרי חסידות, אבל אסור לעשות כן דהרי מוקצה היא ואסור בשימוש, ואם התנה עליו אינו מותר קנקנים, וכשביקשו מרבינו לקחת מה שנשאר מבקבוק השמן שלו, אמר שאין בזה קדושה וממילא יתכן שגם הסגולה לא יועיל, אולם ממו"ר הגרמ"י רייזמן שליט"א שמעתי דבדוק ומנוסה לקחת שמן מהבקבוק ומועיל, ולכן הוא נוהג בכל יום מימי חנוכה לפתוח בקבוק חדש של שמן, שיישאר הרבה שמן לכל ימות השנה לישועות ולרפואות, וזה בדוק ומנוסה הרבה יותר מכל דבר, וכ"מ מכתבי אריז"ל דיש עסק מיוחד מהכלי שממנו יוצקים השמן לכבוד נרות חנוכה.

⁴⁴ ראה נטעי גבריאל פנ"ז כל החילוקי מנהגים שיש בזה.

כ"כ גדול שמחילים קדושה על עצם היום שיוכל גם הקדושה להמשך אח"כ.

דיני זרעים המתחלפים בחנוכה⁴⁵

בג' מקומות בסדר זרעים מצינו דינים שנמשכים מתחלת השנה עד חנוכה.

א: לענין ביכורים: מבואר במשניות פ"ב דמס' ביכורים משנה ו' מעצרת עד החג מביא וקורא מן החג ועד חנוכה מביא ואינו קורא רבי יהודה בן בתירא אומר מביא וקורא.

ב: לענין חובת ביצור דחלה כשכלה לחי' מן השדה: אוכלין בענבים עד הפסח בזיתים עד העצרת בגרוגרות עד החנוכה בתמרים עד הפורים. [פסחים נג. ורמב"ם פ"ז משמיטה ויובל ה"א]

ג: איסור ספיחין אחרי שביעית: הנה מעיקר הדין ירק הנלקט אחרי שביעית אין בו איסור ספיחין אבל הראשונים כתבו לאסור דגזרו שיתירו גם מה שנלקט בשביעית או מצד חשש שמא יטמינו בשביעית לצורך שמינית.⁴⁶ והביאו לזה כמה מקורות, ובחלק מן המקורות כ' שזמן האיסור הוא עד שיעשה כיו"ב ממה שנזרע בשמינית ויש מקור דאסור עד חנוכה.

א: במשנה [פ"ו דשביעית מ"ד] דמותר לקחת ירקות במוצ"ש רק משיעשה כיו"ב ופי' הר"ש דקאי על מה שנלקט במוצ"ש. **ב:** בתוספתא פ"ג דשביעית ה"ז בבצלים שנכנסו משביעית למוצ"ש דמותר רק כשיעשו כיוצא בהן [ר"ש שם ותוס' פסחים נא: ד"ה כל] **ב:** בתוספתא סופ"ה דשביעית ספיחין של שביעית אין תולשין אותו ביד ומ' דאסורים באכילה [תו' הרשב"א פסחים שם] ומצד מקורות אלו הי' זמן האיסור עד שיעשו כיו"ב. **אולם בירושלמי פ"ב מדמאי ה"א איתא מר"ה עד חנוכה איסור ספיחין מחנוכה עד ר"ה היתר ספיחין [תוס' פסחים שם**

⁴⁵ נכתב אחרי שנת השמיטה שהי' בשנת תשפ"ב.

⁴⁶ וחזו"א שביעית ט' סק"ג הוסיף לאסור כל ירק הנלקט בשמינית גם מה שלא שייך איסור ספיחין כגון ד' שדות או של עכו"ם כ"ז שיש עליו קדו' שביעית שעדיין יהי' עליו קדו' שביעית עד חנוכה [בסק"ג כ' רק בדרך אפשר אבל אח"כ בסק"ז כבר החמיר כן למעשה] וכן אנו נוהגין שאנו מחמירים על פירות נכרים לענין ירקות עד חנוכה [והגר"צ קרלין זצ"ל חשש גם לענין בננות הגם דל"ש כלל בזה ענין ספיחים ועוד דכל הנלקט בתחלת שמינית בוודאי הוא משישית ע"י גליון הליכות שדה החדש שהאריכו בכ"ז] ויוצא שאם היה לאדם לפני חנוכה שק שיריים של ירקות של נכרים שהי' אמור לשמרו ולתת אותו בפח שמיטה, ברגע שנכנס חנוכה הותרה ויכול לזרוק לפח. [ויש להדגיש דוקא בנלקט בשמינית דבנלקט בשביעית לעולם יש לו קדו' שביעית] אולם הג"ר ישראל יעקב פישר זצ"ל פקפק מאד על חומרת החזו"א דמהכ"ת להחמיר גזירה זו על מה שאינו אוסר באכילה, וא"כ בירושלים לא ינהגו חומרא זו משתי סבות א': לא נוהגים קדושת שביעית בפירות נכרים ב: לא סוברים חומרת החזו"א שגזירת ספיחין שייך במה שלא נאסר מצד ספיחין. — נחעזרתי לכ"ז בעקבות שיעורו של מורינו הג"ר אפרים רוטשילד שליט"א בליל שבת חנוכה תשפ"ג בענין ירקות אחרי חנוכה.

אולם פשטות הירושלמי מיירי בירקות הנמצאים בבית שאן לענין חשש אם באים מא"י הרי דכ' כאן זמן חדש והוא עד חנוכה ופי' חזו"א [שביעית ט' ט' סק"ג] דבחנוכה מותר גם בלא עשה כיו"ב שכבר הוסח דעתם של הבריות משביעית ואין חשש שיתירו הנלקטים בשביעית.

וכ' הרמב"ם [פ"ד משמיטה ויובל ה"ן] ועד מתי אסורים מר"ה ועד חנוכה ומחנוכה ואילך הן מותרין. וכ' ע"ז הראב"ד א"א "חפשתי מימרא זו ולא מצאתיה לא במשנה ולא בתוספתא ולא בירושלמי ואולי הוציאה ממה שאמרו פ"ט דשביעית מ"ו מאמתי נהנין ושורפין בתבן וקש של שביעית משתדד רביעה שני' ולפי שב"ד גוזרין תעניות שניות והן מגיעות עד חנוכה או סמוך לה סמך עליו וקבע זמן חנוכה וכל זה הבל ורעיון רוח וקשה מזו שלא אמרו אלא תבן וקש שבשדה מפני שאותו שבשדה נסרח עם הגשמים והרי הוא כמבוער אבל ספיחים אחרים מנין לו שיהא להם היתר ואולי כשעמדו בקרקע ורבה החדש על העיקר שהיתר מעלה את האיסור ברוב אבל זמן חנוכה מנין לו". וביאר חזו"א שם דראב"ד סבר דרמב"ם התיר גם מה שנלקט בשביעית, ולענין מש"כ שלא מצא בירושלמי הנה הבאנו לעיל ד' ירושלמי דמאי שמפורש כרמב"ם אולם הראב"ד פ"ד פ"ד ירושלמי כפשוטו וכדכ' לעיל בסוגריים.

האם תלוי בתחלת חנוכה או סוף חנוכה

והנה בכל ג' דינים אלו לא נתפרש בראשונים ואחרונים האם הכוונה לתחלת חנוכה או סוף חנוכה, והנה לענין ביכורים כ' הרמב"ם [פ"ב מביכורים ה"ן] דאין מביאים ביכורים אחר חנוכה מ' דבחנוכה גופא אפשר להביא, ולענין מש"כ במשנה דעד החג מביא וקורא מפו' ברמב"ם [פ"ד ה"ג] דאפשר כל החג שהרי זה זמן שמחה, וא"כ ה"נ עד החנוכה בפשטות היינו עד סוף החנוכה, אולם מרן הגר"ח ק"ק זצ"ל [בדרך אמונה שם פ"ב ה"ו בביאור ההלכה ד"ה אין] נקט דהכוונה תחלת חנוכה, גם מצד לשון עד חנוכה דמבואר בנדרים ס. דקונם עד פסח אסור רק עד שיגיע⁴⁷ ועוד דעיקר טעם הבאת ביכורים עד חנוכה מבואר בספרי ריש פרשת כי תבא כיון דרק עד אז מצויין בארצך אבל אח"כ כשכבר כלה לחי' רוב פירות מן השדה נחשב כשנה חדשה. ודקדק מלשון ירושלמי מעש"ש פ"ג ה"ה דבחנוכה גופא כבר כלה הפירות מן השדה, וא"כ כבר א"א להביא ביכורים. ולפ"ז לשון המשנה לצדדין קתני "מעצרת עד החג" וחג בכלל מביא וקורא "מהחג ועד חנוכה" ולא עד בכלל מביא ואינו קורא. ועפ"י יסוד זה כתב [בביאור ההלכה בפ"ד משמיטה ויובל ה"ו ד"ה מר"ה] לענין ספיחין אחרי שביעית דתלוי

⁴⁷ וצ"ע דהתם זה אומדנא בלשון בני אדם והאם חז"ל נוקטים תמיד הלשון כפי שמתאים בהל' נדרים.

הרי לן בבירור דאפשר להביא ביכורים במשך ימי חנוכה וכפשטות לשון הרמב"ם, וכן עולה מדברי מרן הגרש"ז אויערבך זצ"ל [בהליכות שלמה חנוכה פי"ז ארצות הלכה 11] שאמר טעם לאמירת מזמור שיר חנוכה הבית לדוד בחנוכה [עי' פי"ח ממס' סופרים] בשם ר' זלמן ר' נחום'ס כיון דמביאין ביכורים עד אחר חנוכה ובפ"ג דביכורים מ"ד מבואר שבהבאת ביכורים שוררו ארוממך ה' וגו'. [גם בספר שערי ימי חנוכה מילואים לסי' ח' סק"ח העיר שזה אינו עולה בקנה אחד עם דברי הדרך אמונה] ולד' השפ"א א"ש למה נתייחד חנוכה לאמירת המזמור הרי חנוכה הוא רק סוף הזמן, אלא דיו"ט חנוכה הוא גופא הוראה לדבר זה שהתחדשות נמשכה עד עכשיו.

והנה כ"ז לענין ביכורים, אבל לענין ספיחי שביעית לא נתבאר בדבריהם דלא כדרך אמונה, אולם יתכן דלסברת החזו"א דהכל תלוי בהיסח הדעת משנה הקודמת, י"ל דעד כמה שהתחדשות ראשית השנה נמשכת עד אחרי חנוכה, א"כ עדיין לא מסיחים דעתם עד סוף חנוכה, ובפרט לנתב' בספרי תלמידי בעש"ט דחנוכה הוא גמר החתימה של ר"ה, וכמ"ש בספ"ה"ק בת עין [פ' וישב ל"ח כ"ד] בשם כתבי אריז"ל, ובפרט בזאת חנוכה כמ"ש בספ"ה"ק מגן אברהם להמגיד מטריסק זי"ע, [על זאת חנוכה] ועוד, א"כ וודאי שאנשים לא מסיחים דעתם מהשנה הקודמת עד סוף ימי חנוכה ושפיר יש לגזור על ספיחי שביעית עד אז.

בתחלת חנוכה כיון דכ' החזו"א דהטעם דלא גזרו אחרי חנוכה כיון דאז הבריות מסיחים דעתם מן השביעית וצ"ב למה ויל"פ ע"פ ד' ירושלמי הנ"ל דבחנוכה כבר כלו רוב פירות מן השדה א"כ פירות שביעית כבר לא נמצאים בשדה ואין חשש החלפה ולפ"ז הכל תלוי בתחלת חנוכה. [ובטעם שאז כלה מן השדה פי' הגר"ח"ק שאז גומרים להכניס כל הפירות כיון דאז הוא זמן גשמים כמבואר בראב"ד בהשגתו על הרמב"ם דזמן רביעה שני' נמשכת עד חנוכה.⁴⁸]

ולענין דין ביעור גרוגרות עד חנוכה הביא ד' חזו"א ט"ו ז' לענין זמן ביעור של ענבים דאיתא בגמ' עד הפסח דר"ל עד א' דפסח וא"כ גם מש"כ כגרוגרות עד חנוכה הכוונה תחלת חנוכה. ע"כ מדברי מרן הגר"ח"ק זצ"ל.⁴⁹

התחדשות השנה נמשך עד סוף חנוכה

אולם מצד אחר מצאתי עכ"פ לענין ביכורים שהחיי' הרי"ם הי' סבור שאפשר להביא ביכורים עד אחרי חנוכה דבשפת אמת [חנוכה תרמ"ד] כתב בשם החי' הרי"ם שדקדק במש"כ במשנה מהחג ועד חנוכה מביא וקורא ולא כתוב מהחג עד כ"ה כסלו, אלא לרמז כי נמשך הארת החג עד חנוכה ולפי"ז נראה כי התחדשות השנה שבתשרי נמשך עד עתה ולכן מביא עוד ביכורים שעוד הזמן בכלל ראשית השנה ולכן נקרא חנוכה שעתה נגמר החינוך והתחדשות של השנה, וכמו דבשמחת בית השואבה לא היתה חצר שאינה מאירה באור בית השואבה, והי' מאיר בעולם מרחוק, כך במשך ימי השנה נמשך מרחוק וכן בנפש האדם כי עולם שנה נפש הם דוגמא אחד, וכפי רוב שמחת נפשות הצדיקים בסוכות כך נמשך האור מרחוק, ולכן הדור של חשמונאי התחזקו בימים אלו עוד מהארת החג דכתיב אסרו חג בעבותים הוא עבותות אהבה ותשוקה עד קרנות המזבח רמז לחנוכה ופורים שהם ענפים היוצאים מגוף הרגל ונקראין קרנות המזבח.⁵⁰ עכ"ד השפ"א.

⁴⁸ זה ראינו בענינינו בשנת תשפ"ג ובשנת תשפ"ה שהתחלת החורף וירידת גשמים הי' באמצע חנוכה. [ובדיוק כשעניתי בד' הגר"ח"ק אלו בחנוכה ירדו גשמים עזים בחורף]

⁴⁹ ועל פיו נהגו כאן כל החניות שמתחלת חנוכה הותרו כל הירקות שלא יהי' עליהם קדר' שביעית וכן הורה מרן הגר"ש"א זצ"ל.

⁵⁰ גם בספ"ה"ק ורע קדוש פי' כן פסוק זה לקשר סוכות לחנוכה אולם ברש"י חולין נד: ד"ה לא פי' דקאי על הא דמבואר בפ"ט דמס' כלים מ"ב דהיו קושרין את הפסחים למטה זכר לפסח מצרים [עי' ילקוט שמעוני בא קצ"ה] וא"כ הפי' לקשור את הפסח שיהי' מוכן להקרבה למזבח, אבל הי' אפשר'ל בדרך דרוש לקשר הכל ביחד, דהנה באמת צ"ב כל ענין קשירה למטה דוקא וכי לא מצאו מקום אחר לקשור הפסח והרי מבואר במס' כלים שם דהרבה מטות היה להם חבל כזה שיהי' ראוי לקשירת פסח, ועוד דלמה עשו כן לדורות הרי רק במצרים הי' דין מקחו מבעשור כמבואר במשנה פסחים צו. אבל לדורות סגי בביקור ד' ימים, ועוד דכל עיקר הקשירה לכ' הי' להקהות שניהם של המצרים כמבואר בילקוט שמעוני בא קצה ובטור סי' ת"ל בטעם שבת הגדול, ול"ש לדורות, אולם י"ל בדרך דרוש דמטה מרמז למש"כ על משכבי בלילות בקשתי את שאהבה נפשי [שיר השירים ג' א'] דגם בעת השכיבה

בלילה יהי' מלא בהשתוקקות וגעגועים לגאולה וקרבת פסח ומכח זה יתפשט ויאיר עליו אור הגאולה ביותר, וזה עומק הכוונה שיקחו מבעשור ושיהי' להם למשמרת [שמות י"ב ו'] היינו שיחזקו בלבם השמירה וההמתנה לגאולה, ולכן עשו זה גם לדורות כדי לזכות בכל שנה לאור הגאולה ביתר שאת ולכן הי' לכל מטה חבל כזה להזכיר להם ענין זה. והנה פסח הוא התחלת סדר ג' רגלים וחנוכה הוא הגמר של כל סדר הרגלים, וכפי גודל ההכנה והשתוקקות לראשית סדר הרגלים כן מתפשט אורם למרחוק לתוך ימי החושך של החורף וכדכ' שפ"א לענין סוכות, וא"כ זה"פ אסרו חג תקשרו את הקרבן בעבותות של אהבה להמטה שלכם שגם על משכבו בלילות יבקש מה שאהבה נפשו ואז יתפשט אורו של הפסח וכל המשך הרגלים עד ענפי המזבח שהם חנוכה ופורים. וא"ש דעשו כן תמיד זכר לפסח מצרים אף דמעיקר הדין דין מקחו מבעשור הוא רק בפסח מצרים מ"מ היו מכינים עצמם בהשתוקקות ליו"ט פסח, כמו במצרים.